

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI**

**TÜRKİYE ve AVRUPA BİRLİĞİ'NDE UYGULANAN TARIM
POLİTİKALARI**

- UYUM ve FARKLILIKLAR-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Derya YILDIZ

**EKİM 1996
TRABZON**

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI**

**TÜRKİYE ve AVRUPA BİRLİĞİ'NDE UYGULANAN TARIM
POLİTİKALARI**

- UYUM ve FARKLILIKLAR-

Derya YILDIZ

**Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsünde
“ Bilim Uzmanı (İktisat) ”
Ünvanının Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 03.10.1996
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 21.10.1996**

Tez Danışmanı : Y. Doç. Dr. Ahmet HACIİBRAHİMOĞLU

Jüri Üyesi : Y. Doç. Dr. Ahmet ULUSOY

Jüri Üyesi : Y. Doç. Dr. Metin BERBER

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Alaettin TANDOĞAN

**EKİM 1996
TRABZON**

0. SUNUŞ

00.ÖNSÖZ

Tüm Dünya ülkeleri için önemini asla yitirmeyecek olan bir sektör vardır ki ; o da tarım sektörüdür. Diğer sektörlerle göre zaman zaman tarım sektörünün ekonomi içerisindeki nispi önemi azalmış olsa da, Dünya üzerinde insanlar varoldukça tarım sektörü önemini koruyacaktır. Çünkü, tarım kesimi zorunlu ihtiyaç maddelerinin üretimini sağladığı gibi diğer sektörler için uygun bir pazar yaratılmasında yönlendirecektir. Ayrıca, dengeli kalkınmanın sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için tarım ve tarımsal faaliyetler vazgeçilmezdir.

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda, Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan ve “ **Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Uygulanan Tarım Politikaları - Uyum ve Farklılıklar** ” olarak adlandırılan bu çalışmanın temel amacı ; Türkiye tarımının, tarımsal desteklemeye ihtiyaç duymasının nedenleri karşısında uygulanan tarım politikalarının etkinliğinin değerlendirilerek, Dünya'da büyük ekonomik gruplaşmaların yaşandığı şu yıllarda Türkiye'nin tarım politikalarının Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası'na uyumunun hangi koşullarla gerçekleşebileceğine aydınlık getirmektir.

Çalışmanın bir diğer amacı da hemen hemen tüm Dünya ülkelerinin doğrudan yada dolaylı olarak destek uyguladıkları tarım sektörünün, desteklenmeye ihtiyaç duymasının nedenlerinin ele alınarak, Türkiye tarımının sahip olduğu sorunlara çözümleyici yaklaşımlarda bulunmaktır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana vermiş olduğu desteği asla unutmayacağım, tez danışmanım **Y.Doç.Dr. Ahmet HACİBRAHİMOĞLU**'na, değerli düşüncelerinden yararlandığım **Y.Doç. Dr. Metin BERBER** ve **Y.Doç.Dr. Ahmet ULUSOY**'a, ayrıca çalışmanın yazım aşamasında benden hertürlü yardımlarını esirgemeyen **Ebru AYŞAN**'a, **Kadir DİLBER**'e, **Vedat KOTİL**'e ve **Sermin ÖKTEN**'e minnet ve teşekkürümü sunarım.

Ekim, 1996

Derya YILDIZ

01. İÇİNDEKİLER

	Sayfa Nr.
0. SUNUŞ	III-XIV
00. ÖNSÖZ	III
01. İÇİNDEKİLER	V
02. ÖZET	VIII
03. SUMMARY	IX
04. KISALTMALAR LİSTESİ	X
05. TABLOLAR LİSTESİ	XI

GİRİŞ	I
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISI	4-22
1.1. Türkiye'de Tarım Sektörünün Genel Özellikleri	4
1.2. Tarihi Süreç İçerisinde Tarım Sektörünün Yapısı	7
1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Türkiye Tarımı	7
1.2.2. 1923-1930 Dönemi Türkiye Tarımı	10
1.2.3. 1930-1950 Dönemi Türkiye Tarımı	13
1.2.4. 1950-1960 Dönemi Türkiye Tarımı	15
1.2.5. 1960-1980 Dönemi Türkiye Tarımı	17
1.2.6. 1980 Sonrası Dönemi Türkiye Tarımı	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE İZLENEN TARIM POLİTİKALARININ HEDEFLERİ VE İLKELERİ	23-38
2.1. Tarımsal Ürünlerde Kendine Yeterliliğin Sağlanması	23
2.2. Tarımsal Üretimde Verimliliğin Artırılması.....	27
2.3. Tarıma Dayalı Sanayinin Hammadde İhtiyacının Sağlanması.....	32
2.4. İhracatın Geliştirilmesi.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI .	39-65
3.1. Tarımsal Desteklemeye İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri.....	39
3.2. Destekleme Kapsamındaki Ürünler ve Desteklenme Gerekçeleri	41
3.3. Tarımsal Destekleme Kurumları	43
3.4. Tarımsal Fiyat ve Gelirleri Destekleme Yöntemleri	45
3.4.1. Dolaysız Müdahale Yöntemleri	45
3.4.2. Dolaylı Müdahale Yöntemleri	46
3.5. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Türleri	47
3.6. Türkiye'de Tarımsal Desteklemenin Amaçları	55
3.6.1. Ekonomik Yönden Tarımsal Desteklemenin Amaçları ..	55
3.6.2. Sosyal Yönden Tarımsal Desteklemenin Amaçları	56
3.7. Türkiye'de Tarımsal Desteklemenin Kaynakları	57
3.8. Türkiye'de Tarımsal Desteklemenin Yarattığı Sorunlar ve Çözümleyici Görüşler	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TARIM POLİTİKASI	66-76
4.1. AB Tarım Politikasının Amaçları	66
4.2. AB'nin Tarım Politikası	68
4.3. AB'nin Ortak Tarım Politikası'nın İlkeleri	71
4.3.1. Malların Serbest Dolaşım İlkesi	71
4.3.2. Topluluğun Önceliği İlkesi	71
4.3.3. Ortak Mali Sorumluluk İlkesi	72
4.4. AB'nde Tarımsal Destekleme Politikası	72
4.5. AB'nde Tarımsal Desteklemenin Yarattığı Sorunlar ve Çözümleyici Görüşler	74

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TÜRKİYE VE AB ARASINDAKİ TARIMSAL YAPI VE POLİTİKA FARKLILIKLARI	77-91
5.1. Türkiye Tarım Politikası İle AB Ortak Tarım Politikası'nın Karşılaştırılması	77
5.1.1. Yapı Bakımından	77
5.1.2. Amaçları Bakımından	81
5.1.3. Kaynakları Bakımından	84
5.2. AB'nin Türkiye Tarımı Konulu Raporu	87
5.3. Türkiye'nin, AB'nin Ortak Tarım Politikası'na Uyumu	90
6. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER	92-97
6.1. Genel Değerlendirme ve Sonuç	92
6.2. Öneriler	94

YARARLANILAN KAYNAKLAR	98
-------------------------------------	-----------

ÖZGEÇMİŞ

02. ÖZET

Dünya üzerinde insanların yaşamaya başladığı zamandan itibaren tarım ve tarım faaliyetleri kaçınılmaz olmuştur. Çünkü tarımın en önemli fonksiyonlarından biri; insanların öncelikle gıda, ardından giyim ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Ülke ekonomisinin kalkınması ve sanayi sektörüne girdi transferinin sağlanması konusunda tarım sektörünün payı büyüktür. Ancak, tarım kesimi sahip olduğu yapısal özellikler nedeniyle desteklenmeye ihtiyaç duymuştur.

Bu çalışmanın temel amacı; öncelikle Türkiye’de uygulanan tarım politikasının ve ülke tarımının belirgin özelliklerinin ele alınarak, ardından büyük bir ekonomik birlik olan AB’nin benimsediği tarım politikalarının özelliklerinin sentezlenmesiyle, Türkiye’nin AB’ne uyum şartlarının ortaya konulmasıdır. Bu amaçla; öncelikle bu çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde sırasıyla, Türkiye’nin tarihi süreç içerisinde tarım sektörünün yapısı ve uygulanmaya konulan tarım politikalarının temel hedefleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarının yapısı incelenmiştir. Ardından dördüncü bölümde AB’nin Ortak Tarım Politikası’nın belirgin özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra beşinci bölümde Türkiye ile AB arasında var olan tarımsal yapı ve politika farklılıkları ele alınarak ; Türkiye’nin, AB’nin tarım politikalarına uyumunun nasıl mümkün olacağına ulaşmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak; tarım sektörünün ülke kalkınması için vazgeçilmez olduğunu, fakat yapısal özellikleri nedeniyle desteklenmeye ihtiyaç duyacağını söylemek mümkündür. Ancak, belirlenen tarım politikaları ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına uygun olmalıdır.

Ayrıca tarım politikalarının, gerektiğinde tarım kesiminde reform yapabilecek değişken bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Dünya’da büyük ekonomik oluşumların yaşandığı bir dönemde Türkiye’nin AB’nin Ortak Tarım Politikası’na uyumunun sağlanması gerekir. Bu durum bir avantaj haline getirilmeli ve ülke ekonomisini iyileştirici bir unsur olarak kullanılmalıdır.

03. SUMMARY

When the time human being survived on the Earth, agriculture and agricultural activities have not to been a voided. Since one of the most important agricultural function is first of all to meet nourishment and then clothing. The agricultural sector has important share in respect of developing national economy and realizing income trasfer to industrial sector. However, the agricultural sector, due to its structural characteristics, reguires support.

The study's main target is priority handle Turkey's agricultural policy applications and clear characteristics of national agriculture then by means of synthesizing one of the major economic union, the EU's adopted agricultural policy characteristics and to put forward Turkey's accomodation coditions with EU. For this aim, priority of this study's in the first and the second part is handled respectively Turkey's agricultural sector structure in historical prosedure and main targets of agricultural policy applications. While in the third part is examined Turkey's agriculture support policy structure applications. Then in the fourth part is worked to discover EU's Joint Agriculture Policy's characteristics. After then, in the fifth part is handled the difference between agricultural structure and policy with Turkey and EU, tried to reach how it is possible to accomodate EU's agricultural policy in Turkey.

As a result, it is possible to say that the agricultural sector is never renounced but because of its structural characteristics supporting is became necessary. On the other hand, indicated agriculturel policies must satisfy fill requirements of national economy and social structure. In addition, the agricultural policy has to have a variable structure if necessary to make reform in the agriculturral sector.

While ekonomik developments are happening in the world Turkey must accomodate with EU's Acricultural Policy. This condition can be taken as a advantage and used to improve national economy.

04. KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AŞ	: Anonim Şirket
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
ÇAYKUR	: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
ECU	: Avrupa Para Birimi
FEOGA	: Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu
GATT	: Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İ.K.V.	: İktisadi Kalkınma Vakfı
İ.S.O.	: İstanbul Sanayi Odası
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
M.P.M.	: Milli Prodüktivite Merkezi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OTP	: Ortak Tarım Politikası
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfa Sayısı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

T.İ.T.İ.A.	: Trabzon İktisadi Ticari İlimler Akademisi
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TOBB	: Ticaret Odaları ve Borsaları Birliği
T.S.K.B.	: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
T.Z.D.K.	: Türkiye Zirai Donatım Kurumu
T.Z.O.B.	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
YEMSAN	: Yem Sanayi

05. TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	1960-1980 Yılları Arasında Türkiye Tarımında Gelişmeler.....	19
2	Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayide Kendine Yeterlilik Durumu.....	25
3	Türkiye’nin Ürettiği Başlıca Tarım Ürünlerinde Kendine Yeterlilik Durumu.....	26
4	Tarla Ürünlerinde Ekim, Üretim ve Verimler.....	28
5	Dünya’da ve Türkiye’de Seçilmiş Bazı Tarım Ürünleri Üretiminde Verimlilik Durumları.....	30
6	Dünya ‘da ve Türkiye’de Hayvan Başına Verim.....	31
7	Türkiye’de Tarım Sektöründen Diğer Sektörlere Giden Girdi Değerleri.....	33
8	Türkiye’nin Sektörlere Göre İhracat Durumu.....	36
9	Türkiye’nin Sektörlere Göre İthalat Durumu.....	36

10	Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri İhracatı.....	37
11	Desteklemeye Tabi Ürünlerin Tarımsal Ürünler İhracatı İçindeki Payı.....	40
12	Destekleme Kapsamındaki Ürünler ve Desteklenme Gerekçeleri.....	42
13	Türkiye'de Gübre Fiyatları.....	48
14	Türkiye'de Tarım İlaçları Fiyatları.....	48
15	Türkiye'de Sertifikalı Tohumluk Fiyatları.....	49
16	Türkiye'de Traktör Fiyatları.....	49
17	Türkiye'de Tarım Sektöründe Girdi Kullanımında Gelişmeler.....	50
18	Türkiye'de Tarımsal Ürünlerin Destekleme Fiyatları.....	52
19	Türkiye'de Tarımsal Ürünlerin Destekleme Alım Miktarları.....	53
20	Türkiyede Destekleme Alımları Karşısında Üreticilere Yapılan Ödemeler.....	54
21	Yıllar İtibariyle T.C. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Destekleme Ödeme Miktarları.....	59
22	AB'nin Başlıca Tarımsal Ürünlerde Kendine Yeterlilik Durumu.....	67

23	FEOGA Harcamalarının Gelişimi.....	69
24	FEOGA Garanti ve Yönverme Harcamalarının Üye Ükelere Dağılımı.....	70
25	AB'nde Tarımsal Stoklar.....	74
26	AB'nde ve Türkiye'de Tarımsal Üretimin Dağılımı.....	78
27	Türkiye'de ve AB'nde Tarım Alanlarının Kullanılışı.....	79
28	Türkiye'de ve AB'nde Başlıca Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanlarının Toplam İşlenen Arazi İçindeki Payı	80
29	Türkiye'de ve AB'nde Bazı Tarla Bitkilerinde Tarımsal Verimlilik.....	82
30	Dünya'da , AB'nde ve Türkiye'de Bazı Sebzelerde Ortalama Verimlilik.....	83
31	AB ve Üyeleri İle Türkiye'de Et ve Süt Verimliliği.....	84
32	Türkiye'de ve AB'nde Tarım Ürünleri Destekleme ve Müdahale Fiyatları.....	86
33	Türkiye'de ve AB'nde Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar.....	87

GİRİŞ

İnsanların zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması konusunda riske girmek doğru olmayacağından, devletin ekonomiye ne şekilde olursa olsun müdahale etmesi gerekmiştir. Çünkü, tarım sektörü ülke kalkınması için vazgeçilmez bir unsur olma özelliğini daima korumaktadır.

Tarım sektörü, ülke nüfusunun zorunlu ihtiyaçlarını karşılaması fonksiyonu yanında diğer sektörlere girdi temininde de bulunur. Kendi dışındaki sektörlere pazar yaratmak gibi bir özelliğe sahip olan tarım kesiminin ayrıca, öz tüketimin karşılanması açısından büyük önem arz ettiği bilinmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler için sanayi ürünü hammaddesi ihtiyaı söz konusudur. Hammadde ithalinde bulunan gelişmekte olan ülkeler için bu sorun; tarım ürünleri türetiminin, hammadde ihtiyaını karşılayabilecek şekilde artırılması ile üzülebilir. Bu sayede tarım sektörü, sanayi sektörünü itici bir g konumuna gelecektir. şunu söylemek mümkündür; sanayileşmiş bir ülke konumuna gelebilmek için tarım sektöründen etkin bir biçimde yararlanmak gerekmektedir.

Türkiye’de aktif nüfusun göz ardı edilemeyecek bir kısmı, % 47,4’ tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım alışanlarının bir diğer özelliğide; nüfusun geri kalanının zorunlu ihtiyaçlarını temin ederek, onların bakımını tstlenmeleridir. Bir ülkenin gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabilmesi için tarım çalışanlarının gelirlerinin artırılması gerekmektedir. lke kalkınması için, tarım sektörünün arz ettiği önem karşısında bir türlü tarım çalışanlarının gelir seviyesi yükseltilememiştir.

Tarih boyunca, tarım sektörünün sahip olduğu kendine has özellikler ve yapısal bozukluklar nedeniyle devletin müdahalesi zorunlu olmuştur. Unutulmamalıdır ki, tarım faaliyetleri iklim belirsizliklerinden olumsuz etkilenmektedir.

Tarımsal üretim birimlerinin ve çalışanlarının gelir düzeylerini yükseltmek, fiyatlarda istikrar sağlamak, fiyat dalgalanmalarına karşı bu sektörü ve tüketici kitleyi korumak amacıyla bir takım tarımsal destekleme politikaları uygulanmaya konulmaktadır.

Tarımsal üretimin düşmesi, ihracata konu olan tarım ürünleri üretim miktarının düşmesi riskini doğuracaktır. Oysa unutulmamalıdır ki, ithalat giderlerini karşılaması bakımından tarım ürünleri ihracatı büyük önem arz etmektedir.

Diğer Dünya ülkelerinin de üzerinde durduğu bir konu, gıda problemidir. Hızla artan Dünya nüfusunun bir şekilde beslenmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, Türkiye’de hızla artan bir nüfusa sahiptir. Bu nedenle, bugünkü nüfus miktarı ve gelecekte oluşabilecek nüfus artış miktarı dikkate alınarak, tarımsal üretimin ihtiyaca yönelik ve belli bir üretim planlaması ile yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın ilk üç bölümünde; tarım politikalarının ve tabiki tarımsal destekleme politikalarının amaçları, yapısal özellikleri ve sonuçları Türkiye için ele alınacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise aynı şekilde Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası teferruatı ile ele alınıp yapısal özellikleri ve uygulanışı irdelenecektir. Beşinci bölümde ise ; Türkiye’nin, Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası’na hangi gereklerle uyum sağlayabileceğine ulaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye’nin ve AB’nin tarım politikalarının karşılaştırılması ile ortaya çıkan belirgin farklılıkların, birbirlerine yaklaştırılabilme olasılığı üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın içeriği, daha kapsamlı ve aydınlatıcı olarak şu şekilde izah edilebilir: “ Türkiye’de Tarım Sektörünün Yapısı ” olarak adlandırılan birinci bölümde, öncelikle Türkiye’de tarım sektörünün sahip olduğu genel özellikler üzerinde durulmuştur. Buradan, Türkiye tarımının doğal koşulların etkisi altında kaldığını, aktif nüfusun önemli bir kısmının tarımda istihdam edildiğini, arazi yapısının genellikle engebeli olduğunu, bu nedenle tarım makinalarının kullanımının ve sulama olanaklarının sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanısıra,

Türkiye’de tarım kesiminde aile tipi küçük tarım işletmeleri yaygın olup, ileri üretim tekniklerinden öte geleneksel üretim anlayışı yerini korumaktadır.

Birinci bölüm içerisinde ayrıca, Türkiye tarımının tarihi süreç içerisindeki gelişimi ; Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemleri ayrı ayrı ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye’de izlenen tarım politikalarının temel hedeflerine değinilmiştir. Tarımsal ürünlerde kendine yeterliliği sağlanması, tarımsal üretimde verimliliği artırılması, tarıma dayalı sanayiinin ham madde ihtiyacının sağlanması, ihracatın geliştirilmesi Türkiye tarım politikalarının temel hedefleridir.

Üçüncü bölümde ise; tarımsal desteklemeye ihtiyaç duyulmasının nedenleri, hangi ürünlerin ne gerekçe ile desteklendiği, tarımsal destekleme kurumları, Türkiye’de ki fiyat ve gelir destekleme yöntemleri, desteklemenin amaçları ve kaynakları, Türkiye’de tarımsal desteklemenin yarattığı sorunlar ve çözümleyici görüşler ele alınmıştır.

“ Avrupa Birliği’nde Tarım Politikaları ” olarak adlandırılan dördüncü bölümde ; AB tarım politikasının amaçları ve yapısı, ardından Ortak Tarım Politikası nın ilkeleri ele alınmıştır. Ortak Tarım Politikası nın ilkeleri ; malların serbest dolaşım ilkesi, Topluluğun önceliği ilkesi, ortak mali sorumluluk ilkesidir. Daha sonra AB’nde tarımsal destekleme politikası ve yaratmış olduğu sorunlar ile çözümleyici görüşler ele alınmıştır.

Beşinci bölümde ise ; Türkiye tarım politikası ile AB’nin Ortak Tarım Politikası, yapı bakımından, amaçları bakımından ve kaynakları bakımından karşılaştırılarak, uyum şartları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISI

1.1. Türkiye'de Tarım Sektörünün Genel Özellikleri

Türkiye'de tarım sektörünün neden desteklenmeye ihtiyaç duyduğunun belirlenmesi ve desteklemenin nasıl yapılacağı konusu üzerinde durulabilmesi için Türkiye tarımının genel özelliklerinin incelenmesi faydalı olacaktır.

Türkiye'de tarım sektörü üç alt sektörün toplamından oluşmaktadır [Karluk, 1994, s.92]. Bunlar :

- 1.Çiftçilik, (a.Bitkisel Üretim, b.Hayvansal Üretim, c.Tarım Sanatları.)
- 2.Ormancılık,
- 3.Kara Avcılığı ve Su Ürünleridir.

Türkiye'de aktif nüfusun, 1995 yılı rakamlarına göre % 47,4'ü tarımla uğraşmaktadır. Tarım sektörü yaratmış olduğu istihdam yanında, ülke nüfusunu besleme fonksiyonunu yerine getirme yükümlülüğüne sahiptir. Ancak tarımsal nüfusun fazla oluşu, kişi ve aile başına düşen toprak miktarını azaltmaktadır. Bilindiği gibi toprağın arz elastikiyetinin katı oluşu, ekim alanlarının genişletilmesini engelleyen en önemli nedendir. Bu nedenden ötürü; üretimi artırmak amacıyla ekim alanlarının genişletilmesi mümkün olamamaktadır.

Tarım sektörünün büyük çapta doğal koşullara bağımlılığı; üretim miktarı, kalite, fiyat ve gelir beklentilerinde de belirsizlik doğurmaktadır.

Türkiye tarımı doğal koşulların etkisi altında kaldığından, üreticilerin kontrolü altında tutulamamaktadır. Türkiye'de bölgeler arasında var olan iklim ve yüzey şekillerinin farklılığı ; ürün miktarı ve çeşitliliği yanında, üretim planlaması ve

ürünlerin dağıtımını üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca tarım zararlılarının ve bitkisel hastalıkların varlığı da tarımsal üretimi olumsuz etkileyen önemli etkenlerdir [Uysal,1990, s.8].

Genellikle dağlık arazi yapısına sahip Türkiye’de; arazilerin engebeli oluşu, tarımsal araçların kullanımını ve mevcut su kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanılmasını zorlaştırmaktadır. Sulama imkanlarının geliştirilebilmesi durumunda 13.5 milyon hektar arazinin sulanmasının mümkün olacağı tahmin edilmesine rağmen bugün halen 4 milyon hektar arazi sulanabilmektedir [Tuna, 1993, s.73].

Denizden iç kısımlara doğru gidildikçe, hakim olan karasal iklim nedeniyle ekilebilir toprakların verimliliğinde önemli düşüşler görülür. Bu toprakların daha çok otlak ve mera olarak kullanımı yaygınlaşmıştır.

Türkiye’de mera arazileri Hazine’nin mülkiyetinde olup, bakımı ve işletilmesi için herhangi bir kuruluş görevlendirilmemiştir. Meraların kullanımını kontrol edecek bir kuruluşun yokluğu nedeniyle bu arazilerin tahrip edilebileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Tarım kesiminde aile tipi küçük işletmelerin yaygın olduğundan söz etmek mümkündür. Bu küçük işletmelerin, ancak geçimlik tarımsal gelir düzeyinde bulunmaları, bunun yanında üretimin geleneksel karakteri ; ileri üretim teknikleri gibi yeniliklerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır [Kesim,1987, s.4].

Türkiye’de tarımda makinalaşmanın yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun yanında bazı tarımsal işlemlerin makina ile yapılması imkansız olduğu gibi, arazi yapısının engebeli oluşu makina kullanımını engellemektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunun küçük tarım işletmesi olması nedeniyle ; makinalaşma için yeterli kaynak ayıramadıklarını söylemek mümkündür. Hatta bazı tarım makinalarının kısa süreli kullanılması, üreticilerin bu alana yatırım yapmasını

engelleyen bir faktördür. Ayrıca tarım sektöründe açık ve gizli işsizliğin varlığı makinalaşmaya gidilmesi konusunda caydırıcı etki yapmaktadır.

Tarım kesiminde işgücü ihtiyacı, genellikle küçük işletmelerden sorumlu ailelerin bireyleri tarafından karşılanmaktadır. Bu durum da zorunluluk söz konusu olsa dahi işçi sayısının azaltılması yada nitelikli işçi tercihinin yapılması zorlaşmaktadır.

Tarım kesiminde verim artışı sanayi kesimine oranla daha süratli ve daha az bir yatırımla gerçekleştirilebilir. Tarım kesiminde kapital / hasıla oranı sanayi kesimine oranla daha düşüktür. Yani tarımda daha küçük bir yatırım ile daha büyük bir verim artışı sağlamak mümkündür [TÜSİAD, 1987, s.2].

Tarımsal üretimin azalması ülke içerisinde gıda problemi yarattığı gibi, ihracata konu olan ürünleri olumsuz yönde etkileyerek ihracat gelirinin azalmasına neden olacaktır. Tarım kesiminde üretim artışının ihracat yaratıcı etkisi, sanayi kesimine oranla daha düşüktür.

Tarımsal üretimin gerçekleşebilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Oluşabilecek yoğun talebe cevap verebilmek için, tarımsal ürün arzının hemen artırılabilmesi mümkün olamamaktadır. Bu durum sonucunda, tarımsal ürün arzının kısa dönemde düşük bir esneklik gösterdiği kabul edilebilir.

Çok sayıda ve dağınık olan tarımsal işletmeler ürettikleri ürünleri genellikle tam rekabete çok yakın piyasalarda sattıkları halde, ihtiyaçları olan girdileri oligopolistik hatta bazı hallerde monopsonistik piyasalardan sağlamaktadır. Devlet müdahalesi olmadığı takdirde ; tarım kesimi üreticileri, bu piyasa koşullarına göre gerek girdi satın alırken gerekse ürünlerini arz ederlerken iki yönlü sömürüye açık durumda kalmaktadırlar [Kip, 1988, s.136].

Türkiye’de tarım politikasının belirlenmesi konusunda Tarım Bakanlığı’nın işbirliği ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) sorumludur. Bu teşkilat tarım politikasının yıllık uygulama prensiplerini hazırlamakla yükümlüdür. Tarım sektörüne ucuz girdi (tohumluk, gübre, tarım ilaçları ve tarım makinaları), Türkiye Ziraat Donatım Kurumu (TZDK) tarafından devlet sübvansiyonu altında sağlanıp, T.C. Ziraat Bankası tarafından özel koşullarda finanse edilmektedir. Uzun yıllar sübvansiyon edilen tarım girdilerinden büyük bölümünden devlet yardımları son yıllarda kaldırılmış olup, bu girdilerin fiyatları piyasa şartlarında oluşmaktadır. Tarımsal alt yapı yatırımlarının önemli bir kısmı devlet tarafından yapılmaktadır. DPT tahminlerine göre özel tarım yatırımları toplam tarım yatırımlarının yaklaşık % 47’si kadardır. Devlet tekelleri kontrolü altında olan şeker pancarı, tütün ve çay dışında ekim tamamen serbesttir. Ancak müdahale fiyatları ile yönlendirilmeye çalışılır [Enç,1985, ss.83-84].

Türkiye tarımı, bazı ürünlere aktarılan kaynaklara ve rasyonel olmayan boyutlara ulaşan destekleme alımlarına karşın; miktar, verimlilik, finansman, girdi kullanımı ve fiyatlandırma açısından ülkenin en sorunlu sektörü olma özelliğini sürdürmektedir.

Tarım ve tarıma dayalı sanayi, bir ülkenin kalkınmasına hız ve yön verecek bir etkidir. Çünkü tarım sektörü, sanayi sektörüne hammadde sağlayarak çok önemli bir fonksiyonu yerine getirirken aynı zamanda tarımsal gelirleri ile de sanayi mallarına talep oluşturmaktadır.

1.2. Tarihi Süreç İçerisinde Tarım Sektörünün Yapısı

1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Türkiye Tarımı

17.yy’a kadar Osmanlı İmparatorluğu “ Miri Arazi Düzeni ” ne sahip olduğundan toprak mülkiyetini elinde bulunduruyordu. Böylece toprak, miras yoluyla bölünmemiş ve tarımsal ürün fazlası devlete gelir olmuştur [Tuna, 1984, s.66].

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi 19.yy'da batıda gerçekleşen “ Sanayileşme Devrimi ” nin dışında kalması nedeniyle tarıma bağlı kalmıştır. 19. yy'ın sonlarına kadar nüfus azlığına dayalı iş gücü kıtlığı ile kırsal kesimde göçerliliğin yaygınlığı, toprak hukuku ve vergi yükünün tarım kesiminin üzerinde olması gibi nedenlerle tarım kesimi gelişmemiştir [Doğruel,1993, s.31].

Osmanlı Devleti merkezîyetçi yapıya sahip olduğundan, tarım faaliyetlerini idare ve kontrol etmekle yükümlüydü. Devletin tarım politikası; ihtiyaç fazlası ürünleri büyük şehirlere ve orduya aktarmak, ayrıca kıtlık zamanında kullanılması için hububat stoku yapmaktan oluşuyordu. Tüccarların çıkarlarını korumak için “ Zahire Nezareti ” adı ile bir kuruluş oluşturulmuştur [Demir,1984, s.3].

Devletin giderlerinin artması sonucunda devlet ; toprakları askerlerden alıp, kira karşılığı mültezimlere vermiştir. Mültezimlerin kar hırsı sistemi zayıflatmıştır. 1808 Senedi İttifak kararı ile topraklar sermaye sahiplerinin eline geçmiş ve köylü, arazilerin hukuki mülkiyetini değil, işletme hakkını satın alabilen, yetiştirdiği ürünün toplamı üzerinde pay alan üretici durumuna geçmiştir. 1858 Arazi Kanunu ile, bozulan toprak düzeni yeniden düzenlenecek ve arazi mülkiyeti de kurumsallaşacaktır. Bu yasa ile küçük çiftçileri koruyucu, toprakların belli ellerde toplanmasını önleyici, toprağın alım satımını yasaklayıcı, yabancıların tarım arazisi almasını engelleyici hükümler kabul edilmesine rağmen, daha sonra tüm kısıtlayıcılar kaldırılarak 1866 yılında çıkarılan bir yasa ile yabancılara toprak alma hakkı tanınmıştır. 1858 Arazi Yasası toprak ağalarının gücünü yasallaştırmış; miri arazilerin mültezimler, esnaflar, nüfuzlu kamu görevlileri ve paşalar tarafından paylaşılmasına yol açmıştır. Bu dönem 04.10.1926 tarihinde kabul edilen “ Medeni Kanun ” a kadar sürmüştür [Karluk, 1994, s.93].

19. yy'da Osmanlı Devleti'nin Dünya ekonomisi içindeki yeni konumu ile gelişmeler gözlenir. 1838 yılında engelsiz (liberal) bir dış ticaret politikasının temeli atılmış olup İngiliz-Osmanlı Ticaret Sözleşmesi yapılmıştır [Doğruel, 1993, s.31]. Bu

antlaşma ile ülke liberalizme açılmış ve tarım sektörü korunamamıştır. Yabancılara sağlanan ticari ayrıcalıklar ve kapütülasyonlar sonucu 1878-1913 döneminde 75 bin ton un, 65 bin ton pirinç, 10 bin ton buğday ithal edilmiştir [Karluk, 1994, s.92]. Bu dönemde devlet gıda maddelerinin ihracatını zorlaştırırken, ithalatını teşvik etmiştir. Devletin fiyatlar üzerinde müdahale uygulaması, üreticiyi malını ucuza satmak istemediğinden karaborsacılığa ya da kaçakçılığa teşvik etmiştir. Osmanlı Devleti'nde ürün fiyatlarını kontrol politikası daha çok şehirli kesime ve tüketicilere yaramış, üreticiler ise düşük fiyatlar yüzünden zarar görmüştür [Demir, 1984, ss.3-4]. Yurt dışında tarım ürünleri fiyatlarının artması ile yurt içinde resmi olmayan ihracat girişimleri olmuştur. Çünkü, dış piyasa için üretim daha karlı bir hale gelmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracatı Düyun-u Umumiye İdaresi tarafından teşvik edilmiştir [Karluk, 1994, s.92].

Tanzimat döneminde (1839-1876) ; göçebe toplulukların yerleşik tarıma verdikleri zararın önlenmesi, tarımsal işgücü yetersizliği için önlem alınması, kredi sorununun çözümü, hayvan hastalıklarının önlenmesi, modern tarım araçları ve iyi cins tohum alımı gibi teknolojik yeniliklerin yanısıra, tarımsal alt yapı yatırımları ve iç ticareti geliştirecek pazar yerlerinin kurulması gibi yenilikler gündeme gelmiştir [Doğruel, 1993, s.32].

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında tarımı geliştirecek örnek çiftlikler kurulmuş, tarım okulları açılmış, sulu tarım teknikleri uygulanmaya konulmuş olsa da; karasaban , döğen ve kağı dan oluşan bir tarımsal alt yapı ile tarımsal üretimi artırmak mümkün olmamıştır.

Dönemin tarım teknolojisi Batı Anadolu ve Çukurova dikkate alınmazsa oldukça düşük olup, en önemli gelişme 1890'lı yıllarda sonra tarıma karasaban yerine pulluğun girmesi ve 1910 yılından sonra da marjinal düzeyde traktörün kullanılmaya başlanmasıdır. Osmanlı Devleti'nde çiftçiye kredi vermek amacıyla 1863 yılında yapılan ve 1867 yılında yasallaşan “ Memleket Sandıkları ” adı altında bir kuruluş oluşturulmuştur. Bu kuruluşun sermaye ve işletilmesine ilişkin belirsizliğin varlığı ve

alınan borçların geri ödenmemesi nedeni ile işlerliğini kaybettiği görülür. 1883 yılından itibaren Aşar Vergisi'nin onda bir oranında artırılarak, artırılan miktarın Memleket Sandıkları'na aktarılmasına karar verilmiştir. Aşar Vergisi üzerinden yapılan kesinti daha sonra, Ziraat Bankası kurulurken banka sermayesi için temel birikimi oluşturacaktır. Kuruluşun adı da Menafi Sandıkları olarak değiştirilmiştir [Doğruel,1993, ss.32-33]

Osmanlı Devleti'nde ulaşım ve haberleşme ağının darlığı nedeniyle çiftçi pazara değil, kendi tüketim alanına ve öz tüketime yönelik üretime başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tarımla uğraşan kesim toplam nüfusun % 80'ini oluşturmaktaydı. Miras yoluyla toprağın paylaşılması nedeniyle küçük üreticilik ve aile işletmeleri oluşmuş ve bunun ardından iç tüketim, iç üretim yapısı egemen olmuştur.

1.2.2. 1923-1930 Dönemi Türkiye Tarımı

Bu dönem içerisinde gerçekleşen; 1.Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve 1929 Dünya İktisadi Buhranı ekonomi ve tarım üzerinde kaynak daraltıcı etki yaratmıştır. Bu yıllar içerisinde Cumhuriyet öncesi uygulanan tarım politikalarının Cumhuriyet'in kuruluşu süresince uygulanmaya devam ettiğini ve ülke ekonomisinin tarıma dayalı olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nden kalan toprakların ancak yarısı kullanılabilmekteydi. Bu dönemde ülke nüfusunun yetersizliğine bağlı olarak 10-12 milyon hektar arazi işgücü yokluğu nedeniyle üretime açılmamaktaydı. Bunun yanında tarım makinalarının ve çeki hayvanlarının yokluğu veya yetersizliği , tarım arazilerinin kullanımının durağanlığının nedenleri olarak sıralanabilir [Eraktan, 1993, s.38].

1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre 13.6 milyon olan toplam nüfusun % 76'sı köylerde yaşamaktaydı. Toplam nüfusun aktif olan 5.4 milyonunun % 81,6'sı tarımda çalışmaktaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun azlığı tarımda işgücü

yetersizliğinin devam etmesine neden olduğundan, nüfus artırıcı ve tarımda işgcl verimliliğini yükseltici çabalar gözlenmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında azınlıkta olanların ülkeyi terk etmesi tarımda olumsuz etki yaratmış ve pazara yönelik tarımın aksamasına neden olmuştur [Doğruel, 1993, s.34].

İ ve dış gler, ayrıca bunlara bağlı olarak şekilene iskan politikaları, daha bu dönemden başlayarak mera arazilerinin zaman için de azalmasında önemli rol oynamıştır. Tarım sektöründe geri teknolojiler hakim olup, 1920'li yıllarda yaygın teknoloji hayvan gücü ile çekilen sabana ve pulluğa bağlıdır. 1924 yılında Türkiye'de 500 kadar traktör vardır. Bu düşük mekanizasyon derecesine karşılık, 1923 yılında Türkiye'nin toplam makina dış alımı içerisinde tarım makinalarının payı % 40 kadardır [Eraktan,1993, s.38].

Dönem içerisinde temel hedef olarak, ifti gelirlerinin artırılmasından öte, daha öncelikli olarak tarım ürünlerinin fiyatlarının ucuzlatılması benimsenmiştir. Üretimde söz konusu olabilecek bir artış, ifti gelirlerinde artmasını sağlayabilecektir. Devlet, bu dönem içerisinde ucuz buğday ve ucuz ekmek politikalarını gerektiğinde kendisi ithalat yaparak devam ettirmeye çalışmıştır. şekerin fiyatını düşük tutmak için, şeker pancarı fiyatı yıllarca düşük tesbit edilmiş ; pamuklu ve yönlü sanayinin hammadelerini sağlamak için de benzeri politika kullanılmıştır. Bu dönem içerisinde üreticiler lehine alınan en önemli karar, 1929 Dünya İktisadi Buhranı zamanında uygulanan buğday fiyatlarını koruma tedbirleridir [Demir, 1984, s.4].

Toplam ihracat içerisinde tarım ürünlerinin payı 1923 yılında % 97,7'ye ulaşmakta olup ithalat açısından Cumhuriyet'in ilk yıllarında en büyük öneme sahip olan tarım ürünleri şeker, buğday, buğday unu ve kahvedir. Bu dönemde şeker ve dokuma sanayi kurulmuş ve bu sanayiye geliştirme çabaları gözlenmiştir [Eraktan, 1993, s.38].

17.02.1923 tarihinde İzmir’de 1. İktisat Kongresi’nde bir takım kararlar gündeme gelmiş olup, tarım kesimini iyileştirme çabaları gözlenmiştir. Bu kongre de alınan kararlar; Aşar Vergisi’nin kaldırılması, yabancıların toprak mülkiyeti hakkının kaldırılması, vergi muafiyeti sağlanması ve tarım sektörünün teşviki, tütün ekiminin ve ticaretinin serbest bırakılması, tarımsal kredilerin düzene sokulması, orman köylüleriyle ilgilenilmesi, hayvan hastalıkları ile mücadele edilmesi, tarım aletlerinin ve makinalarının standartlaştırılması, tamir atölyelerinin kurulması, göllerde balık üretilmesi, yüksek öğrenim görenlerin bir süre için köylere gönderilmesi olarak ele alındıktan sonra, Aşar Vergisi 1925 yılında kaldırılmıştır. Bunun ardından 1926 yılında Medeni Kanun’un kabulü ile toprak üzerindeki mülkiyet hakkı yasal olarak kurulmuştur [Karluk, 1994, s.94].

Bu dönem içerisinde devletin izlediği diğer bir politika da, topraksız çiftçi bırakmamaktır. Böylece köylünün gelir güvencesi asgari de olsa sağlanmış olacaktır. 1924-1934 yılları arasında mülkiyet hakkının tanınması, toprak dağıtımı, göçmen yerleştirilmesi, iskan gibi amaçlara yönelik sekiz yasa kabul edilmiştir. 1924-1925 yıllarından itibaren yeni ürünlerin üretimini teşvik etmek amacıyla şeker pancarı, çay, patates gibi ürünlerin üretimine geçilmesi ve yaygınlaştırılması gibi çalışmalar yapılmıştır. Hayvancılığın geliştirilmesi için haraların ve inekhanelerin kurulması, hayvan ırklarının ıslahı ve hayvan hastalıklarının ortadan kaldırılması ile ilgili çalışmalara başlanılmıştır. 1928 yılında Türkiye’de ilk kez Şeker Şirketi tarafından suni gübre ithal edilerek kullanılmıştır. 1929 Dünya İktisadi Buhranı’nın ardından, Türkiye’de devletin tarım ürünleri piyasasına müdahalesi başlamıştır [Eraktan, 1993, ss.38-39].

1927 yılında milli gelirin % 67’si tarımdan temin ediliyordu. 1928 yılında tarımsal üretimin nüfusa göre fazla olması, diğer ülkelerde de bu fazlalığın görülmesi ve 1929 Dünya İktisadi Buhranı’nın yarattığı sıkıntılar tarımda kendini göstermiştir. Sonuç olarak hububat ekim alanlarının azaltılmasına neden olmuştur. Bu krizden olumsuz etkilenen tarım ürünleri fiyatlarında düşüş olmuş, tarımsal üretimde de azalma görülmüştür. Bu dönemde T.C. Ziraat Bankası çiftçiye ucuz kredi sağlama

imkanlarını geliştirmiştir. Ziraat Bankası'nın hizmet götüremediği yerlere hizmet ulaştırmak amacıyla dönem içerisinde üreticinin kısa vadeli nakit talebini karşılamaya yönelik bir gelişme olarak 1929 yılında Tarım Kredi Kooperatifi kurulmuştur [Tuna, 1984, ss.67-68].

1.2.3. 1930-1950 Dönemi Türkiye Tarımı

Bu dönem içerisinde Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığını, işgücünün tarımda istihdam edildiğini ve ülke ekonomisinin tarıma dayalı olduğunu söylemek mümkündür.

1929 Dünya İktisadi Buhranı'ndan etkilenerek oluşan tarımsal üretimdeki düşüş karşısında, 1930 yılından sonra tarım kesimine devletin müdahale etmesi gerekli görülmüştür. 1931 yılında " Türkiye 1. Ziraat Kongresi " toplanmıştır. Bunun ardından 03.07.1932 tarih ve 2056 Sayılı " Buğday Koruma Kanunu " ile devlet ilk müdahaleyi yapmıştır. İlk etapta buğday ve üzüm destekleme alımlarına tabi tutulmuştur. 05.08.1932 tarih ve 13204 Sayılı kararname ile T.C. Ziraat Bankası destekleme alımları yapmıştır. Buğday fiyatlarının çeşit, kalite ve bölge farklılığı gözetilmeden; ülke geneli için belirlenmesi ile bir takım çıkar gruplarına (tüccarlar gibi) iyi kalitede buğdaya fazla fiyat farkı ödemediği için sahip olma şansı tanınmıştır. 1933 yılında hububat alımlarında T.C. Ziraat Bankası'nın izlediği politikanın yetersiz görülmesi sonucunda 2303 Sayılı Kanun ile ürünlerin alınması ve depolanması ile ilgili mevzuat genişletilmiştir. Bu durum karşısında T.C. Ziraat Bankası'nın imkanları zorlandığından, 1938 yılında Bakanlar Kurulu'nun tesbit edeceği fiyat üzerinden ürün alımı yaparak fiyatı korumak ve satışı yaparak fiyatı kontrol etmekle görevli Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO) kurulmuştur [Tuna, 1984, ss.68-69].

1935 yılında Atatürk'ün çabalarıyla 2834 Sayılı " Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu " yürürlüğe konulmuş ve 1937 yılında Tarım Bakanlığı kurulmuştur. Bunun yanında ; nitelikli tohum, damızlık, fide, fidan yetiştirip köylüye dağıtmak üzere,

20.000 dönümlük hazine arazisi üzerinde 1925 yılında “ Atatürk Orman Çiftliği ” kurulmuştur. Ardından bu çiftliğin başarısı üzerine “ Zirai Kombinalar İdaresi ” oluşturulmuştur. Daha sonra bu oluşum ; “ Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü ” olarak değiştirilmiştir. Bu dönem içerisinde bir diğer kurumsal oluşum da 1944 yılında Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK)’nin kurulması ile gerçekleşmiştir. 1936 yılında “ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ” kabul edilmiştir. Bu yasa çerçevesinde 1947 yılından sonra 5.167 köyde 360 bin aileye, 18 milyon dönüm toprak dağıtılmıştır. Ayrıca 5 bin dönümden büyük tarım arazilerinden işletilmeyenlerin kamusallaştırılması öngörülmüş, fakat 175 bin dönüm tarım arazisi kamusallaştırılabilmektedir [Karluk, 1994, ss.94-95].

1933 yılında tütünün alım ve satımının düzenlenmesi için “ Yerli Ürünler Türk Anonim Şirketi ” kurulmuş ve 1934 yılında “ Ekiciden Tütün Alma Kanunu” çıkartılmıştır. Şeker pancarı şeker fabrikası şirketi tarafından satın alınmaya başlanmıştır. 1951 yılında Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kurulmuştur. Ayrıca Sümerbank, pamuk ve yün sanayi alımlarını yürütmekle görevlendirilmiştir. 1940 yılında da çay destekleme kapsamına alınmıştır [Demir, 1984, s.7].

1934 yılında devlet, ithal ikamesine dayanan “ 1. Sanayi Planı ” nı yürürlüğe koymuştur. Bu plan doğrultusunda mamül yada yarımamül haline getirilmiş olan tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi benimsenmiştir. Türkiye’de, 1930-1946 yılları arasında (1938 yılı hariç) dış ticaret fazlası gerçekleşmiştir. Dönem içerisinde tarım kesiminde olumsuzluk sayılabilecek bir nokta da tarım arazilerinin verimli kullanılmamış olmasıdır. Bunun nedeni olarak ; tarımda nüfus yoğunluğunun düşüklüğü, ardından seferberliğin söz konusu olması ve teknolojik yetersizlikler gösterilebilir. İç ve dış göçlerin artması ve bunlara bağlı olarak belirlenen iskan politikaları nedeniyle mera arazileri dönem içerisinde azalmıştır. 1948 yılında Marshal Planı çerçevesinde Türkiye’ye giren traktörler nedeniyle yeni araziler tarıma açılmıştır. Dönem içerisinde çiftçi, ürününü tüccara veya TMO’ne satmakta serbestken, 1940 yılından sonra TMO’nin stoklarının erimeye başlaması ile çiftçilerin ve tüccarların stoklamaya yönelik tavırları nedeniyle Şubat 1941-Temmuz

1942 yılları arasında hububatın serbest piyasada satılması yasaklanmış ve hububatın TMO tarafından alımı öngörülmüştür. Bu durumun verimliliğini koruyamaması üzerine ; üreticinin üretim miktarının % 25-50'sini saptanan fiyatlardan devlete satması kuralı getirilmiştir. Fiyat politikası olarak, fiyatların düşük tutulması benimsenmiştir. Bu durumda fiyatlar tamamen devletin kontrolü altına alınmıştır [Eraktan, 1993, ss.38-39].

1925 yılında kaldırılan Aşar Vergisi ; 1942 yılında Varlık Vergisi olarak, 1943 yılında da Toprak Mahsülleri Vergisi olarak iki kere uygulanmıştır. Toprak Mahsülleri Vergisi de 1945 yılına kadar uygulanmıştır [Doğruel, 1993, s.34].

II. Dünya Savaşı yıllarında orduya genç askerler alınmış ve asker sayısı bir milyona yaklaşan ordunun beslenebilmesi, ardından üretimin aksamaması, tarımsal ürün kıtlığına yol açmıştır. Bu nedenle TMO buğdaydan sonra arpa, yulaf, çavdar, mısır ve pirinç alımına da başlamıştır. Ayrıca TMO hayvansal ve bitkisel yağ alımı, Et ve Balık Kurumu'nun kurulması konularını da üstlenmiştir. Savaş yıllarında stok edilen hububatın bir miktarı, savaş sonrası ihraç edilmiş fakat elde edilen gelir verimli yatırımlara kanalize edilememiştir. Savaş sonrasında devletin tarım politikalarında değişme olmadığından fiyatlar yine çok yükselmiştir. Devlet tüm tarımsal ürünleri, kurumları aracılığı ile aldığından tüketici kesimde savaş yıllarında görülen kıtlıkta fazla bir değişme olmamıştır [Tuna, 1984, ss.69-70].

1.2.4. 1950-1960 Dönemi Türkiye Tarımı

Bu yıllarda devlet tarım kesimini destekleyici bir takım politikalar izlemiş olsa da aslında sosyal, teknik ve altyapı yatırımlarını gerçekleştirilmeyi üstlenmiştir. Dönem içerisinde kamu girişimciliğinden çok özel girişimciliğe ağırlık verildiği dikkati çekmektedir. Devletin temel hedefi, özel sektör eliyle sanayileşmenin sağlanmasıdır. Buna rağmen devlet, tarım kesimi üzerindeki müdahalesini kaldırmamıştır, fakat artık üreticinin ürününü tamamen almaktansa, üreticiyi koruyucu politikalar izlemek yoluna gitmiştir. Tarımsal ürünlerin alımlarında geçmiş

yıllarda görevlendirilen kuruluşlar bu görevi yerine getirmeye devam etmiştir. 1954 yılından sonra Türkiye, hububat ve diğer gıda maddelerinden bazılarında dış alıma başlamıştır. Bu dönem dış borçların arttığı ve ihracatın azalmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu durumda tarımsal üretimin düşük olması nedeniyle, özel girişimcilğe ağırlık veren politikalar devletçiliğe kaymaya başlamıştır. Bu yıllarda devletin oldukça yüksek oranlarda tarımsal krediler vermesi sonucunda enflasyon oranında artış söz konusu olmuştur. 1956 yılında Milli Koruma Kanunu yürürlüğe konularak, iktisadi hayat kontrol altına alınmaya çalışılmıştır [Tuna, 1984, s.71].

Dönem içerisinde Marshal Yardımı ile ülkeye gelen kredilerin makina alımı için kullanılması sonucunda Türkiye’de kullanılan traktör sayısında artış olmuştur. 1948 yılında 2,7 bin olan traktör sayısı, 1950 yılında 10,3 bine, 1969 yılında ise 42,1 bine yükselmiştir. Traktör sayısının artması ile yeni araziler üretime açılmıştır. Kullanılabilir arazilerin artması ile işgücü talebinde ve işgücü verimliliğinde artış olmuştur. Fakat arazilerin kullanıma açılma hızı yavaşlayınca aktif işgücü talebi düşmüştür. Ekilebilir arazilerin toplam arazilere oranı 1950 yılında % 18,7’den, 1955 yılında % 27’ye, 1960 yılında % 29,9’a çıkmıştır. Kentleşmenin hızlanması ve yeni iş kollarının ortaya çıkması ile istihdam olanaklarının artması nüfusun kentlere göç etmesine neden olmuştur. Kentleşme hızı 1927-1950 döneminde % 2,5 iken, 1950-1955 döneminde % 7,4, 1955-1960 döneminde % 6,3 olarak belirlenmiştir [Doğruel, 1993, ss.38-39].

Dönem içerisinde hayvansal üretimde istenilen düzeye ulaşmak mümkün olmamıştır. Hayvancılığın gelişebilmesi için üreticinin ; teknik ve sermaye donanımı sorununa, ayrıca yem ve pazarlama konusundaki sorunlarına çözüm yolları bulunması gerekmiştir. Meraların genişlikleri ve kaliteleri hayvanların beslenmesi için yeterli olmadığından bu dönem içerisinde mera hayvancılığı devri kapanmıştır. Süt sektöründe üretici, verim ve pazarlama sorunları ile karşı karşıya kalması yanında bir de ucuz dünya fiyatları ile gündeme gelen süt tozu ile rekabet etme durumunda kalmıştır. Dönem içerisinde pamuklu dokuma sanayisi hızla gelişmiştir. Hatta zamanla artan ve verimli pamuk üretimi sonucunda dokuma sanayisi ihracatın beşte

birini oluşturmuştur. 1954 yılında Türkiye’de ilk gübre fabrikası kurulmuş, 1956 yılında şeker pancarı destekleme kapsamına alınmıştır [Eraktan, 1993, ss.38-41].

1.2.5. 1960-1980 Dönemi Türkiye Tarımı

1960’lı yılların başlarında tarım sektörü ile ilgili olarak belirlenen temel hedefler şunlardır: “ Üreticilerin gelir düzeyini iyileştirmek için, tarımsal ürünlere uygulanacak destekleme politikası aracılığı ile bir gelir transferinin sağlanması ; tarım sektöründe üreticiler arasında teşkilatlanmaya gidilmesini sağlayabilecek kooperatifleşmenin gerçekleştirilmesi ; üreticilere kredi ve pazarlama kolaylıklarının sağlanması ; kırsal kesimde ürünün alınarak depolanması için bir takım tedbirlerin alınması ve Milli Gıda Stoku Müessesesi’nin kurulmasıdır ”[Tuna, 1984, s.73].

Bu dönem içerisinde ; bütün işletmelerin kullandıkları girdi miktarı ile orantılı sübvansiyon almalarının sağlanması benimsenmiş olmasına rağmen 1960’lı yılların sonlarında bu amacın dışına çıkmış ve gübre dışındaki bütün girdilerden sübvansiyon kaldırılmıştır [Kip, 1988, s.139].

1970’li yıllar ve ardından 1980’li yılların başlarında ise ; üreticilerin üretim kapasitesine göre kredi dağıtımının yapılması benimsenmiş ve bu işlemin kooperatifler aracılığıyla yürütülmesi öngörülmüştür. İhraç ürünlerinin dış pazarlardaki fiyat dalgalanmalarından etkilenmesini önlemek hedeflenmiş ve fiyat dalgalanmaları karşısında çıkarların daha etkili korunması planlanmıştır. Ayrıca ekilebilir arazilerin en etkin ve yararlı şekilde kullanımının sağlanması da diğer bir amaçtır. Bu yıllarda pazarlama faaliyetlerine daha çok önem verilmiştir. Ürün destekleme fiyatları, yörelere, ürün kalitesine, satın alınacak miktara göre farklılaştırılmıştır. İhraç ürünlerinin fiyatları, dış pazarlardaki ürün fiyatları dikkate alınarak belirlenecektir. Ayrıca talebi düşük ürünlerin, destekleme kapsamı dışında bırakılması hedeflenmiştir. Daha sonraları, fiyat dışı destekleme araçlarına ağırlık verilmiştir. Ucuz ve yeterli girdi ile düşük faizli kredi sağlanması amaç edinilmiştir. TMO ile beraber faaliyet gösterecek ve tarımsal desteklemenin finansmanını

Üreticilerin, fiyat istikrarsızlıklarından doğabilecek zararlarını karşılamak için bir fon kurulması düşünülmüştür [Tuna, 1984, ss.74-78].

1960-1980 yılları arasında uygulamada benimsenen tarımsal destekleme politikası; tarımsal girdi kullanımının teşvik edilmesi ve destekleme fiyat politikasının uygulanması ile yönlendirilmiştir. Dönem içerisinde tarım ve sanayi sektörleri arasında dengeli bir gelişmenin sağlanabilmesi amaç edinilmiş olsa da zamanla ağırlık sanayi sektörü yönüne kaydırılmıştır. Hatta sabit sermaye yatırımları içerisinde tarımın payı giderek azalmıştır [Karluk, 1994, s.95].

Dönem içerisinde hızlı nüfus artışı ile beraber işgücü fazlası sorunu doğmuştur. Sulama ve makinalaşma yatırımlarının artması ile gübre ve ilaç gibi modern girdi kullanımı da hızlanmıştır. Tarımda makinalaşmanın hızlanması ve modern tekniklerin kullanımının artması ile üreticilerin sermaye ihtiyaçları artarken, girdi talebinde artması üreticilerin nakit ihtiyaçlarının artmasına neden olmuştur.

Bu dönemde destekleme kapsamına, 1961 yılında fındık ; 1965 yılında çekirdeksiz kuru üzüm ; 1966 yılında kültür pamuk, zeytinyağı, kuru incir ; 1968 yılında antep fıstığı ; 1969 yılında ayçiçeği, çığit ; 1970 yılında tiftik alınmış olup, 1970’li yıllarda desteklenen ürün sayısı 25’i bulmuştur. 1960-1980 yılları arasında ; 1962 yılına kadar üreticiden “Ağnam” denilen hayvan vergisi alınmıştır. Ayrıca, günümüzde hala geçerli olan fakat kırsal alanda geçerliliği bulunmayan “ Arazi Vergisi ” alınmaktadır. 1963 yılından itibaren ; küçük çiftçi muafiyeti ve götürü gider usulüne göre mükellefin vergi matrahının belirlenebilmesi gibi ayrıcalıklar söz konusu olsa bile tarım kesiminden gelir vergisi alınmaktadır. 1963 yılından sonra sanayi ürünleri ihracatında vergi iadesinin uygulanması ve 1980’li yıllarda sanayi ürünlerinin ihracatının teşvik edilmesi ile tarım ürünleri ihracatında azalma görülmüştür. 1973-1974 petrol krizi, gübre fiyatlarını artırıcı etki yapmıştır. Gübre fiyatlarındaki artış ; verimliliği ve gübre kullanımını olumsuz etkilememesi için perakende fiyatlara yansıtılmamıştır. Sonraları tohumluk ve yemde sübvansiyona tabi

olmuştur. Ardından et ve süt pirimi, damızlık hayvanlarda gümrük vergisi muafiyeti gibi sübvansiyonlar getirilmiştir. 1945 yılında çıkartılan “ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ” yerine 1973 yılında 1757 Sayılı “ Toprak ve Tarım Reformu Yasası ” yürürlüğe konulmuştur. Bu yasanın da 1978 yılında yürürlükten kaldırılması ile çiftçinin topraklandırılması, toprak ve tarım reformu çalışmaları durmuştur [Eraktan, 1993, ss.38-41].

Tablo 1’de, 1960 ve 1980 yılları arasında Türkiye’de tarım sektöründe meydana gelen üretim artışı ele alınmıştır.

Tablo 1 : 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye Tarımında Gelişmeler (%)

Plan Dönemi	Bitkisel Ürt.	Hayvansal Ürt.	Orman Ürt.	Su Ürünleri Toplam	
1.Plan (1963-1967)					
Hedef	4.4	5.6	6.7	23.0	4.7
Gerçekleşen	4.3	2.6	7.0	6.0	4.0
2.Plan (1968-1972)					
Hedef	4.4	4.8	6.9	9.1	4.7
Gerçekleşen	3.9	4.0	6.4	6.3	4.0
3.Plan (1973-1977)					
Hedef	4.0	4.9	9.1	8.1	4.5
Gerçekleşen	3.7	4.7	6.0	7.4	4.2
4.Plan (1978-1983)					
Hedef	5.0	5.5	7.4	7.7	5.3
Gerçekleşen	1.6	4.1	-2.0	17.5	2.2

Kaynak : Dünya Gazetesi, 03.02.1995

1963 yılında başlayan planlı dönemde, tarım kesimi ; destekleme fiyat politikası ve tarımsal girdi kullanımının teşvik edilmesi ile daha iyiye doğru yönlendirilmeye çalışılmıştır. Oysa dördüncü plan dışında, diğer plan dönemlerinde

tarımsal üretimin nüfus artış hızının üzerinde gerçekleşmesine rağmen ulaşılması beklenen hedeflerin gerisinde kalmıştır. Bitkisel üretimde hedeflere yaklaşıırken; hayvansal ürünlerde, su ürünlerinde ve orman ürünlerinde hedeflerin oldukça gerisinde kalmıştır. Bu durumda, belirlenen tarım politikalarının yeterince etkin olarak uygulanamadığını söylemek mümkündür.

1.2.6. 1980 Sonrası Dönemi Türkiye Tarımı

1970'li yılların sonlarına doğru Türkiye'de belirgin olarak döviz darboğazı, büyüyen dış ticaret açığı, fiyat artışları ve kıtlıklar yaşanmıştır. Bunun üzerine 24.01.1980 tarihinde bu sorunlara çözüm getirmek amacıyla "Ekonomik İstikrar Tedbirleri" adı altında özetle şu kararlar alınmıştır: "Ekonomik idarede karar bütünlüğünün sağlanması, enflasyonun kontrol altına alınması, yeni yatırımlara nazaran mevcut atıl kapasitenin tam kullanımına öncelik verilmesi, ihracatın artırılması, tasarrufların artırılması ve yönlendirilmesi, özel yabancı sermayenin teşvik edilmesidir" [Uysal, 1993, ss.32-33].

Enflasyonun önlenemeyişi iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesini hızlandırmıştır. Dönem içerisinde, tarım sektöründe makinalaşma yavaşlamış ve modern girdi kullanımında duraklama gözlenmiştir. 24.01.1980 Kararlarının ardından; serbest piyasa şartlarının yerleştirilmeye çalışılması, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve ekonominin dışa açılması doğrultusunda uygulanan politikalar nedeni ile tarım kesiminde sorunlar artmıştır. Taban fiyatları düşük tutulmuş, destekleme alımları daraltılmış ve tarımsal girdilere uygulanan sübvansiyonlar büyük ölçüde kaldırılmıştır [Şahin, 1993, s.217].

1980 yılından sonra uygulanmaya konulan bir takım liberal politikaların ardından bazı tarımsal ürünler iç piyasada rahatlıkla satılır duruma gelmiştir. Bunun yanısıra ucuz tarım ürünlerinin Türkiye'de tüketilmeye başlanması ile haksız rekabet doğmuş olup, iç ticaret hadleri tarım aleyhine bir gelişme göstermiştir.

Dönem içerisinde, ekilebilir arazilerin sınırına gelinmesi ile toprak sınırlayıcı faktör olma özelliğini devam ettirmiştir. Bitkisel üretimde gübre ve tarımsal ilaçların bilinçsizce kullanılması, ayrıca hayvancılıkta hormon kullanımının gerçekleşmesi çevre üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır.

Bu dönemde Türkiye’de tarımsal ürün fiyatları, büyük oranda devlet tarafından “ destekleme fiyatları ” adı altında belirlenmektedir. Destekleme fiyat politikası ; devletin kendine bağlı yada görevlendirdiği kurumlar aracılığıyla bazı tarımsal ürünlerin piyasaya arz edilen tüm miktarını, tesbit edilen bir fiyattan satınalmayı garanti etmesidir. 1980 yılında destekleme kapsamındaki ürün sayısı 22’dir. 1990 yılında bu sayı 10’a kadar düşmüştür. 1991 yılında destekleme kapsamına alınan ürün sayısı 23’e çıkmıştır. Bunun nedeni olarak bu yılda yapılan genel seçimin yarattığı politik durum gösterilebilir. Bu yıllarda destekleme fiyatlarının belirlenmesi konusunda bazı değişiklikler olmuştur: Çiftçilerin üretimleri ile ilgili karar vermeleri, kaynakların üretim kolları arasında daha iyi dağılımı ve tarımsal üretim planlaması açısından ürün fiyatlarının ekim döneminden önce ilan edilmesi politikası uygulanmıştır. Bu uygulamadan, fiyatların kesin fiyat olarak ilan edilmesi ve ülkede enflasyonun tahminlerin üzerinde çıkması sonucu beklenen fayda sağlanamamıştır. 1984 yılında kademeli fiyat uygulamasına başlanmıştır. Bunun amacı ; destekleme alımında bulunan kuruluşa üreticiyi mağdur etmeden, başta finansman olmak üzere çeşitli yönlerden rahatlık sağlanmasıdır. Bu dönemde enflasyonu önlemek için uygulanan sıkı para politikası nedeniyle; ürün bedellerini zamanında alamayan üretici, borçlarını ödemek ve ihtiyaçlarını gidermek için nakit ihtiyacı duyduğundan ürününü daha ucuza tüccara satmak durumunda kalmıştır. Sonuçta üretici tarımsal desteklemeden beklediği faydayı elde edememiştir [Uysal, 1993, ss.33-36].

1983 yılında 2926 Sayılı, tarımda kendi ad ve hesabına çalışanların sosyal güvenliği ile ilgili ve 2925 Sayılı geçici tarım işçilerinin sosyal güvenlikleri ile ilgili iki yasa çıkartılmıştır. Bu iki yasanın uygulamada fazla etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. 1984 yılında çıkartılan 3083 Sayılı Sulama Alanlarında Arazi

Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu çıkartılmıştır. Çıkartılan bu kanun çiftçiyi topraklandırmaktan öte, sulama alanlarında bazı toprak düzenlemelerine gidilebilmesi için bir dayanak özelliğindedir [Eraktan, 1993, ss.38-41].

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE İZLENEN TARIM POLİTİKALARININ HEDEFLERİ VE İLKELERİ

2.1. Tarımsal Ürünlerde Kendine Yeterliliğin Sağlanması

Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının temel hedefi; tarımsal üretim sonucunda elde edilen tarımsal ürünlerde kendine yeterliliğin sağlanmasıdır. Tarımsal üretimin amacı; sınırlı üretim kaynaklarının en etkin biçimde kullanılarak, Türk halkı için yeterli gıda maddesinin üretilmesidir. Türkiye nüfusunun beslenme ihtiyacının karşılanabilmesi için tarımsal üretime önem verilmesi gerekmektedir. Var olan kıt üretim kaynaklarından en etkin biçimde yararlanılamaması durumunda ülke kalkınmasının gecikmesi riski doğacaktır. Hatta tarımsal üretimin düşük olması halinde ve buna bağlı olarak tarımsal ürün fiyatlarında yükselme görüldüğünde; yurt dışından daha ucuza tarımsal ürün elde etme olasılığı ile ithalata yönelme olacaktır. Bu durumda tarımsal ürünlerde kendine yeterliliğin ortadan kalkabileceğine ve dışa bağımlı bir ülke konumuna gelinebileceğine dikkati çekmek gerekmektedir. Tüm Dünya ülkelerinin önemle üzerinde durduğu nokta; gıda problemidir. Hızla artan Dünya nüfusunu, tarımsal ürünlerde yeterliliği sağlayarak beslemek gerekmektedir. Tarım politikası içerisinde beslenme politikası belirlenirken temel hedef; var olan ülke nüfusu dikkate alınarak ve ayrıca gelecekte gerçekleşebilecek nüfus artış miktarı tahmin edilerek, sahip olunan üretim kaynaklarının belli bir oranının gıda maddesi üretimine ayrılmasını sağlayarak , üretimin miktar ve çeşitlerine göre, uzun vadeli üretim planlarının yapılmasıdır [Ayyıldız,1983, ss.80-81].

Tarımsal ürünlerde kendine yeterliliğin sağlanması için tarımsal üretimde çeşitliliğe sahip olunması gerekmektedir. Fakat, Türkiye tarımının yapısal özellikleri nedeniyle, teknik ve mali sorunların var oluşundan ötürü ürün çeşitliliğini sağlamak zor olmaktadır. Üreticiler, ürün fiyatlarındaki değişimlerden ve hatta tarım dışındaki

koşullarda meydana gelen değişmelerden etkilenmektedirler. Bu durum, üreticilerin hangi ürünü nasıl üreteceklerini belirleyen ekim programını doğrudan etkilemektedir. Türkiye’de gıda tüketimine yapılan harcamaların kişisel gelir içindeki payı; yüksek gelir gruplarında % 33 orana sahip iken, düşük gelir gruplarında % 60 oranındadır. Tahıl, bitkisel yağ, yağlı tohumlar, pirinç, hayvansal ürünler ve hayvan yemi gibi tarımsal ürünlerde üretim miktarının ihtiyaca yeterince cevap vermediği zamanlar olmuştur. 1980 yılından sonra izlenen liberal ekonomik politikalar sonucu ithalat serbest yapılabildiğinden, tarımsal ürünlerde kıtlık söz konusu olduğunda ithalata yönelme olmuş ve bunun sonucu olarak ithalat artışı gerçekleşmiştir. Fakat bu durum, serbest rekabete hazır olmayan tarım işletmelerinde üretimin düşmesine neden olmuştur. Planlı dönemin başladığı 1963 yılından 1980 yılına kadar tarım sektöründeki büyüme % 2,5 ile % 3 arasında değişirken bu oran 1980 yılından sonra % 1 ile % 2 arasında kalmıştır [İnceci,1993, ss.66-68].

Türkiye’de tarıma dayalı sanayide, kendine yeterlilik durumunun belirlenebilmesi amacıyla, Tablo 2 düzenlenmiştir.

Tablo 2 : Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayi’de Kendine Yeterlilik Durumu (1993)

Faaliyet Alanı	Talep (Milyar Tl.)	%	Üretim (Milyar Tl.)	%	Yeterlilik %
1.Gıda Sanayi	240156	46,85	245854	43,77	102,37
Mezbaha Ürünleri Sanayi	41619	8,12	34702	6,18	83,38
Süt ve Mamülleri Sanayi	24003	4,68	23475	4,18	97,80
Su Ürünleri Sanayi	2651	0,52	1227	0,22	46,28
Un ve Mamülleri Sanayi	97974	19,11	98585	17,55	100,62
Meyva ve Sebze İşleme Sanayi	8310	1,62	19190	3,42	230,93
Bitkisel Yağ ve Margarin	24411	4,76	22858	4,07	93,64
Şeker ve Şekerli Mamüller	23924	4,67	27817	4,95	116,27
Diğer	8202	1,60	8943	1,59	109,03
Yem Sanayi	9062	0,77	9047	1,61	99,83
2.İçki Sanayi	18120,8	3,63	18931,2	3,37	101,67
Düşük Alkollü İçkiler	4499,1	0,88	5174,3	0,92	115,01
Yüksek Alkollü İçkiler	4755,4	0,93	4806,0	0,86	101,06
Alkolsüz İçkiler	8447,4	1,65	8447,4	1,50	100,00
Malt Sanayi	418,9	0,08	503,5	0,09	120,20
3.Tütün ve Tütün Mamülleri	31522,8	6,16	37047,5	6,60	117,26
Sigara	29272,5	5,71	24438,9	4,35	83,49
Muhtelif Tütün	29,2	0,01	29,2	0,01	100,00
İşlenmiş Yaprak Tütün	2291,1	0,45	12579,4	2,24	548,82
4.Dokuma ve Giyim Sanayi	121034,3	23,61	161073,8	28,68	133,08
5.Orman Sanayi	50554	9,86	49483	8,81	97,88
6.Kağıt Sanayi	25424	4,96	19171,7	3,41	75,41
7.Deri ve Deri Mamülleri	25219,1	4,92	30067,3	5,35	119,22
8.Lastik Sanayi	17,7	0,00	17,8	0,00	100,46
T O P L A M	512048,7	100,00	561636,3	100,00	109,56

Kaynak : Dellal, 1995, s.19

Türkiye, özellikle dokuma ve giyim sanayinde % 33,08'lik bir fazlalıkla yeterlilik seviyesinin üzerinde bir üretim miktarına sahiptir. Ayrıca Türkiye sırasıyla, deri ve deri mamülleri, tütün ve tütün mamülleri, gıda sanayii, içki sanayii ve lastik sanayinde yeterlilik düzeyini aşmış durumdadır. Fakat kağıt ve orman sanayinde yeterlilik seviyesine ulaşamamıştır.

Türkiye'nin tarımsal üretiminin ülke için ne derece yeterli olduğu konusunda bilgi sahibi olunabilmesi için, Türkiye'nin ürettiği başlıca tarım ürünlerinde kendine yeterlilik oranlarını gösteren, Tablo 3 düzenlenmiştir.

Tablo 3 : Türkiye'nin Ürettiği Başlıca Tarım Ürünlerinde Kendine Yeterlilik Oranları (Üç yıllık ortalamalar, 1980-82 ve 1990-92)

Ürün	Yeterlilik Oranı *	
	1980-82	1990-92
Buğday	145	114
Arpa	106	112
Mısır	100	95
Pirinç	-	46
Ayçiçeği Tohumu	95	83
Soya Fasulyesi	-	19
Şeker Pancarı	122	100
Tütün	-	130
Pamuk	-	109
İnek Sütü	99	95
Sığır ve Dana	104	86
Koyun Eti	125	110
Tavuk Eti ve Yumurta	102	100

* Yeterlilik Oranı : (Üretim / Tüketim) x 100

Kaynak : Karakaş, 1995, s.126

Türkiye’de üretilen tarımsal ürünlerin bir çoğunda 1980-1982 yılları arasında üretim miktarı tüketim miktarının üzerindedir. Bu durumun etkin olarak değerlendirilebilmesi halinde dış rekabette büyük bir avantaj sağlanmış olabilirdi. Oysa Tablo 3’deki verilere dikkat edildiğinde, zamanla tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik oranlarının giderek azaldığı görülmektedir. Özellikle pirinç ve soya fasülyesi üretiminde görülen düşük yeterlilik düzeyi karşısında dış rekabete güç kazandırmayı bir yana bırakıp, ülke içi tüketimde ortaya çıkabilecek önemli sorunları engelleyici önlemler alınmalıdır.

2.2. Tarımsal Üretimde Verimliliğin Artırılması

Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının bir başka hedefi de, tarımsal üretimde verimliliği sağlamak ve tabiki zamanla bu verimlilik düzeyini daha da artırabilmektir.

Türkiye tarımının önemli sorunlarından biri; tarımsal üretimde verimliliğin düşük olmasıdır.

Türkiye’de üretilen tarımsal ürünlerde verimlilik düzeyini göstermesi amacıyla Tablo 4 düzenlenmiştir.

Tablo 4 : Tarla Ürünlerinde Ekim, Üretim ve Verimler (1988-1993)

A : Ekim alanı (Bin Hektar), B : Üretim (Bin Ton), C : Verim (Kg. / Hektar)

		<u>1988</u>	<u>1990</u>	<u>1993</u>
1. Tahıllar				
Toplam	A	13 380	13 380	13 835
Buğday	A	9 435	9 450	9 800
	B	20 500	19 900	21 000
	C	2 173	2 106	2 140
Arpa	A	3 445	3 415	3 485
	B	7 500	7 300	7 500
	C	2 177	2 138	2 150
Mısır	A	500	515	550
	B	2 000	2 100	2 500
	C	4 000	4 078	4 540
2. Kuru Baklagiller				
Toplam	A	1 937	1 967	1 695
Mercimek	A	983	906	713
	B	1 040	850	735
	C	1 058	939	1 030
Nohut	A	778	890	820
	B	779	860	740
	C	1 002	967	900
Fasülye	A	176	171	162
	B	211	210	200
	C	1 199	1 228	1 230
3. Sanayi Ürünleri				
Toplam	A	1 057	1 115	982
Pamuk	A	740	755	559
	B	650	890	580
	C	879	1 179	1 030
Şeker Pancarı	A	317	360	423
	B	11 534	13 970	15 621
	C	36 385	38 806	36 920
4. Yağlı Tohumlar				
Toplam	A	750	844	624
Ayçiçeği	A	750	770	597
	B	1 150	1 250	815
	C	1 534	1 624	1 360
Soya	A	-	74	27
	B	-	162	63
	C	-	2 180	2 330

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden derlenmiştir.

Tablo 4'de yer alan verilere dikkat edildiğinde şu sonuç elde edilmektedir : Tahıllar grubu içerisinde, buğday da 1988 yılında hektar başına 2173 Kg olan üretim miktarı, 1990 yılında 2106 Kg'a düşmüş olsada, bu değer 1993 yılında 2140 Kg'a yükselmiştir. Arpa için, 1988 yılında hektar başına 2177 Kg olan üretim miktarı 1990 yılında 2138 Kg'a gerilemiştir. Fakat 1993 yılında 2150 Kg'a yükselmiştir. Mısır da ise, 1988 yılında 4000 Kg olan üretim verimi, 1990 yılında 4078 Kg'a çıkmış, ardından da 1993 yılında hektar başına üretim miktarı 4540 Kg' yükselmiştir.

Kuru baklagillerde; mercimek için, 1988 yılında 1058 Kg olan üretim verimi, 1990 yılında 939 Kg'a gerilemiş, fakat 1993 yılında 1030 Kg'a yükselerek ilerleme kaydedilmiştir. Aynı şekilde nohut içinde, 1988 yılında 1002 Kg olan üretim verimi, 1990 yılında 967 Kg'a, ardından da 1993 yılında daha da gerileyerek 900 Kg'a düşmüştür. Fasülyede ise, 1988 yılındaki 1199 Kg'lık üretim verimi, 1990 yılında 1228 Kg'a yükselmiştir. 1993 yılında ise, fasülyenin üretim verimi 2 Kg'lık bir artış ile 1230 Kg'a yükselmiştir.

Sanayi ürünlerinde ; pamuk için, 1988 yılında 879 Kg olan üretim verimi, 1990 yılında 1179 Kg'a ulaşmış, fakat 1993 yılında 1030 Kg'a gerilemiştir. Şeker pancarı için, 1988 yılında 36385 Kg'lık üretim verimi, 1990 yılında 38806 Kg'a yükselmiş, 1993 yılında ise 36920 Kg'a gerilemiştir.

Yağlı tohumlarda ise ; Ayçiçeği için, hektar başına üretim verimi, 1988 yılında 1534 Kg iken 1990 yılında 1624 Kg'a ulaşmıştır. 1993 yılında ise, ayçiçeğinin üretim verimi 1360 Kg'a gerilemiştir. Soya için 1988 yılı verileri elde edilememiştir. 1990 yılında hektar başına soya üretimi verimi 2180 Kg iken, 1993 yılında bu değer 2330 Kg'a yükselmiştir.

Türkiye’de üretilen tarım ürünlerinin verimliliği konusunda kesin yorumlar yapabilmek için aynı ürünlerin Dünya genelinde verimliliğine bakılmalıdır. Bu konuda yapılacak bir karşılaştırma, ülke içerisinde tarım kesiminde verimliliği belirlemede aydınlatıcı olacaktır.

Dünya’da ve Türkiye’de seçilmiş bazı tarım ürünlerinin üretiminde verimlilik düzeylerini gösteren, Tablo 5 düzenlenmiştir.

Tablo 5 : Dünya’da ve Türkiye’de Seçilmiş Bazı Tarım Ürünlerinin Üretiminde Verimlilik (1988) (Kg. / Hektar)

Ürün	Dünya	Türkiye
Buğday	2483	2188
Arpa	2217	2189
Mısır	3202	4014
Çeltik	3320	3090
Tütün	1510	924
Şeker pancarı	34527	36512
Pamuk (kütlü)	1560	2400
Ayçiçeği	1355	1534
Soya	1690	2274
Patates	14872	22397

Kaynak : Karluk, 1994, s.103

Tablo 5’den anlaşılacağı üzere; Türkiye’nin özellikle buğday, arpa, çeltik ve tütün üretimindeki verimlilik değerleri, Dünya ortalamasının oldukça gerisinde kalmaktadır.

Türkiye’nin hayvansal üretiminde verimlilik düzeyinin belirlenmesi amacıyla, Dünya’da ve Türkiye’de hayvan başına verimlilik rakamlarının yer aldığı Tablo 6 düzenlenmiştir.

Tablo 6 : Dünya’da ve Türkiye’de Hayvan Başına Verim (1987) (Kg. / Baş)

Hayvansal Ürün	Dünya	Türkiye
Sığır	205	150
Koyun	15	13
Keçi	11	15
İnek sütü	2090	1200

Kaynak: Karluk, 1994, s.104

Tablo 6’da yer alan, Dünya’da ve Türkiye’de hayvan başına verim değerleri dikkate alındığında; genel olarak Türkiye’nin hayvansal üretiminde, verimli denebilecek bir üretim düzeyine ulaşılabildiğinden söz etmek mümkün değildir. Özellikle inek sütü verimliliği, Dünya rakamlarının fazlasıyla gerisindedir. Bu durum, doğrudan, beslenmeyi olumsuz etkileyen bir faktör olmaktadır.

Tarımsal üretimde verimin düşük oluşu, ürünün kalitesini ve ürün fiyatlarını olumsuz etkileyeceği gibi, fiyatların yükseleceği durumlarda tüketicilerin tüketim eğiliminide olumsuz etkileyecektir. Kalitesiz tohum kullanıldığı takdirde, kalitesiz ürün elde edileceğinden üretim faaliyeti gerçekleştirilirken kaliteli girdi kullanımına dikkat edilmelidir. Bunun yanısıra zamanında ve yeterince sulama yapılamaması halinde, ayrıca tarım ilaçlarının yanlış uygulanması sonucunda ürün kalitesi düşük olacaktır.

Türkiye’de tarımsal üretime elverişli arazi miktarı 27,7 milyon hektar dolayındadır. Bu rakamın yaklaşık olarak tamamı işlenir durumdadır. Türkiye’nin hızla artan bir nüfusa sahip olduğu ve buna karşılık toprak miktarının artırılmasının mümkün olmadığı dikkate alınır, ülke nüfusunun gıda ihtiyacının karşılanması için tarımsal verimliliği artırmanın ne derece önemli olduğu farkedilir. Tarımsal nüfus oranının yüksek olmasına rağmen çiftçi ailesi başına düşen tarım alanı oranının düşük oluşu verimliliği olumsuz etkileyen bir başka unsurdur. Hayvansal üretimde de

düşük verimlilik görülmektedir. Bunun nedeni olarak, hayvancılığın gelişmediği ve meraya bağlı hayvancılığın yaygın oluşu gösterilebilir. Hayvansal üretimde verimliliği artırabilmek için, çayır ve meraların ıslah edilmesi ve yem bitkileri üretiminin yaygınlaştırılması gerekmektedir [İnceci, 1993, ss.31-68].

Tarımda verimlilik konusunda dikkat edilmesi gereken bir diğer konu, tarımsal iş gücünün fazlalığı değil, bu işgücünün verimliliğinin ne düzeyde olduğudur. Ülke içerisinde izlenen tarım politikaları nedeniyle yada tarımsal işgücünün diğer sektörlere aktarılmasını sağlayabilecek bir ekonomik yapının yokluğu nedeniyle tarımsal işgücü fazlalığı söz konusu olabilir. Bir ülkenin tarım sektöründe işgücü verimliliğini sağlayabilmesi için istihdam sorununu çözmesi gerekir. Ayrıca toprağın niteliği, iklim şartları, gübre üretimi, teknolojik düzey, yaygın eğitim programlarının uygulanması tarımsal verimliliği etkileyen unsurlardır. Son yıllarda ormanlık bölgelerde çıkan yangınlar tarım kesimi üzerine büyük zararlar yüklemiştir. Ekim faaliyetleri gerçekleştirilirken aynı toprak üzerinde hep aynı ürünün ekiminin yapılması ve sürekli aynı tarz gübreleme yöntemlerinin uygulanması toprağın verimliliğini düşürür. Bir tarımsal işletmenin büyüklüğünü toprak genişliği belirler. Tarımsal girdi kullanımı konusunda büyük işletmeler küçük işletmelere oranla daha iyi durumda bulunsalar da, işletmeler arasındaki faktör kullanımı dengesizliği toplam verimliliği olumsuz etkilemektedir. Tarımsal üretimde verimliliği artırabilmek için, tarımsal üretimi olumsuz etkileyen faktörlere karşı koyabilecek, kısa zamanda çözüm yolları gösterecek ve uzun dönemde geçerliliğini sürdürebilecek politikalar belirlenip uygulanmaya geçilmelidir [Tuna, 1993, ss.27-41].

2.3. Tarıma Dayalı Sanayinin Hammadde İhtiyacının Sağlanması

Tarıma dayalı sanayi, “ tarım ürünlerini hammadde olarak kullanıp işleyen sanayi kesimi ” olarak tanımlanabilir. Bu sektörün hammaddesi doğal kaynaklar olup, tarım sektöründen sağlanmaktadır. O halde, tarım sektörünü olumsuz etkileyen unsurların tarıma dayalı sanayi sektörünü de olumsuz etkileyeceğini söylemek

mümkündür. Yeterince hammadde sağlanırsa, tarıma dayalı sanayi sektörü iyi işleyecektir. Bu sektör, ana girdilerini ülke içerisinde sağlamak avantajına sahip olduğundan, Dünya pazarlarında rekabet gücü yüksek sanayiler kurması açısından ülke için büyük önem taşımaktadır [TÜSİAD, 1987, ss.1-10].

Türkiye’de, tarım sektöründen diğer sektörlere giden girdi değerlerini gösteren Tablo 7 düzenlenmiştir.

Tablo 7 : Türkiye’de Tarım Sektöründen Diğer Sektörlere Giden Girdi Değerleri
(1985 fiyatlarıyla) (Milyon Tl.)

SEKTÖRLER ↓ Alan Veren	Tarım		Madencilik		İmalat Sanayi		Hizmetler		T O P L A M	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%
Bitkisel Ürün	899 807	38,8	2	0,0	1 408 186	60,5	19 447	0,8	2 327 442	100
Hayvancılık	54 124	9,0	-	-	538 453	89,9	6 703	1,1	599 280	100
Ormancılık	16	0,0	17 375	6,5	237 309	87,9	15 170	5,6	269 870	100
Su Ürünleri	-	-	-	-	5 988	53,2	5 258	46,8	11 246	100
T O P L A M	953 947	29,7	17 377	0,5	2 189 936	68,3	46 578	1,5	3 207 838	100

Kaynak : Tuncer, 1990, s.12

Tablo 7’de yer alan verilere dikkat edildiğinde; tarım sektörünün, kendi dışındaki sektörlerle sağladığı girdi miktarının önemsenmesiyle, ekonomik kalkınmayı hızlandıracak ve diğer sektörlerle işlerlik kazandıracak bir konuma sahip olduğu fikrine varılır. Özellikle imalat sanayi, hammadde ihtiyacının % 68,3’ünü tarım kesiminden sağlamaktadır. Hatta tarım kesimi, hizmetler ve madencilik alanlarına da girdi temin etmektedir.

Bitkisel ürünlerden diğer sektörler giden girdi değerleri şu şekilde ifade edilebilir: % 38,7'lik bir payla tarım sektörüne, % 60,5'lik bir payla imalat sanayiine, % 0,8'lik bir payla da hizmetler alanına girdi transferi olmaktadır.

Hayvancılıktan girdi elde eden sektörlerin pay oranları ise şöyledir; % 9 oranında tarım sektörü, % 89,9 oranında imalat sanayi, % 1,1 oranında da hizmetler kesimi hayvancılıktan girdi temin etmektedirler.

Ormancılık; % 6,5 oranında madencilik alanına, % 87,9'luk oranda imalat sanayiine, % 5,6 oranında da hizmetler alanına girdi sağlamaktadır.

Su ürünlerinden, % 53,2 oranında imalat sanayi ve % 46,8 oranında da hizmetler kesimi girdi elde etmektedir.

Türkiye sanayileşmeye öncelik veren bir kalkınma stratejisi benimsemiştir. Bu durum tarım ve sanayi ilişkisini ortadan kaldırmayacağı gibi, tarım sektörü sanayi sektörünün ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayabilirliği ile ekonomik büyümeye faydalı olacaktır. Neden tarıma dayalı bir kalkınma stratejisinin benimsenmediği düşünülmürse; dış ticaret hadlerinin tarım aleyhine değiştiği bir dünya ekonomisi düzeni içerisinde tarıma dayalı sanayileşme stratejisi ile tarım kesiminin gelir düzeyini ve sosyal refahını yükseltmek mümkün olmayacaktır.

Sanayileşmemiş bir ülkede, sanayi başlangıcı için gerekli işgücü, tarım kesiminden sağlanır. Bu durumda tarım sektörünün sanayi sektörü için bir işgücü kaynağı yarattığını söylemek mümkündür. Bir ülkenin kalkınması için gerekli sermaye birikiminde tarımsal tasarruflar önemli bir yer tutar. Bu tarımsal tasarruflar, üretimi kısıtlamayacak bir vergi politikası ile sanayi kesimine aktarılabilir. Sermaye ve işgücü transferinin yanısıra tarımsal gelişmede kullanılan tarım aletlerine olan talebin artması da sanayinin gelişmesine olumlu etki yapacaktır.

Tarımsal gelirlerin artması sanayi malları üretimini teşvik edecektir. Tarım sektörü sanayileşmeyi itici bir güç konumundadır. Sanayi sektörünün hammadde ihtiyacı arttıkça tarım ürünleri arzı artmaktadır. Önemli bir başka nokta da, tarım kaynaklarını işleyecek sanayinin gelişmesine önem veren politikaların belirlenip uygulanmaya geçilmesi şeklinde ifade edilebilir.

2.4. İhracatın Geliştirilmesi

Gelişmekte olan ülkelerde, yatırımların üretim mallarına bağlı olması ve finansman kaynağına ihtiyaç duyulması nedeniyle tarımsal ihracatın önemi artmaktadır. Tarımsal ihracatın geliştirilmesi ile elde edilen döviz sayesinde ekonomik gelişme daha kolay sağlanabilecek ve ödemeler dengesi üzerindeki baskı hafifleyecektir. İhracatın geliştirilmesi için yeterli miktarda ve uygun kalitede üretim yapılmalı ve üretim sonucunda elde edilen ürünleri satacak pazarlar aramak yerine var olan pazarlara yönelik üretim anlayışı benimsenmelidir. Ayrıca dış piyasalardaki rakiplerin durumu dikkate alınarak rekabet gücü belirlenmeli ve böylece bu piyasalara girilmelidir [Ayyıldız, 1983, ss.75-82]. Bunun yanı sıra, ihracatı söz konusu olan ve Dünya pazarlarında rekabet üstünlüğüne sahip olunan ürünlerin istikrarlı bir üretim yapısına kavuşturulması gerekmektedir.

Türkiye, tarım ürünleri üretiminde yüksek bir potansiyele sahiptir. Bu durum, tarım ürünleri ihracat potansiyelini de olumlu etkiler. Türkiye, ihracat ile ilgili olarak karşılaşılabileceği sorunları, hedef alınan dış pazarların ortak kalite ve standartlarına uygun üretim yaparak ve ihtiyaçlara göre üretimi çeşitlendirerek çözebilir. Özellikle AB (Avrupa Birliği), ithalat yaptığı ülkelere zirai karantina ve ilaçtan, ambalaj ve nakliye ye kadar pek çok konuda tarife dışı engeller uygulamaktadır.

“ Türkiye’de sanayileşme, büyüme ve yapısal dönüşümler belirli ithalat kapasitesi yaratılmasına bağlı kalmış ve ithalat kapasitesinde ihracat gelirleri ve dış borçlanma ile belirlenmiştir ” [Şahin, 1993, s.220].

Türkiye'nin sektörlere göre ihracat durumunu göstermesi amacıyla, aşağıdaki Tablo 8 düzenlenmiştir.

Tablo 8 : Türkiye'nin Sektörlere Göre İhracat Durumu (1989 - 1993) (Milyon \$*)

Sektörler	1989	1990	1991	1992	1993
Tarım Ürünleri	2 127	2 388	2 732	2590	2 379
Sanayi Ürünleri	9 088	10 242	10 575	12 191	12 726
Tarıma Dayalı					
İşlenmiş Ürünler	817	823	1 097	1 242	1 320
Gıda Sanayi Ürün.	781	774	1 066	1 205	-
T O P L A M	12 813	14 227	15 470	17 228	16 425

* \$: Amerikan Doları

Kaynak : Çakmakçı ve Karahan, 1995, s.25

Türkiye'nin sektörlere göre ithalat durumunu gösteren, aşağıdaki Tablo 9 düzenlenmiştir.

Tablo 9 : Türkiye'nin Sektörlere Göre İthalat Durumu (1989 - 1993) (Milyon \$)

Sektörler	1989	1990	1991	1992	1993
Tarım Ürünleri	1 047	1 323	813	1 184	1 673
Sanayi Ürünleri	11 813	16 690	17 243	18 633	24 714
Tarıma Dayalı					
İşlenmiş Ürünler	707	1 162	989	935	1 033
Gıda Sanayi Ürün.	344	678	514	507	-
T O P L A M	13 911	19 853	19 559	21 259	27 420

Kaynak : Çakmakçı ve Karahan, 1995, s.25

Tablo 8 ve Tablo 9'daki değerler ele alındığında Şu durum dikkati çekmektedir; 1989 ve 1993 yılları arasında tarım ürünleri ihracatı, tarım ürünleri ithalatından fazla olmuştur. Fakat aynı yıllarda sanayi ürünleri ithalatı fazlası verilmiştir. Tarıma dayalı işlenmiş ürünlerde, 1989 ve 1993 yılları arasında sadece 1990 yılında ithalat fazlası görülmüştür. Gıda sanayi ürünlerinde ise söz konusu yıllarda ihracat fazlası gerçekleşmiştir. Fakat tarihi süreç içerisinde, tarım ürünleri ihracatının giderek azalma eğiliminde olduğu dikkati çekmektedir.

Aşağıdaki Tablo 10'da, Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatının değerleri verilmiştir.

Tablo 10 : Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri İhracatı (1991 - 1994)
(Milyon \$)

Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri	1991	1992	1993	1994
Mezbaha Ürünleri	50,8	60,9	54,3	75,1
Sebze Meyve İşleme Sanayi	654,8	604,3	584,0	737,2
Bitkisel ve Hayvansal Yağlar	276,6	302,3	267,7	274,3
Un ve Diğer Değirmen Ürünleri	124,4	110,0	86,9	112,9
Şeker Sanayi Ürünleri	31,8	133,8	147,7	166,0
Diğer Besin Maddeleri	648,9	665,5	883,8	1.157,1
Alkollü İçkiler	32,7	26,6	23,0	34,2
Alkolstüz İçkiler	4,4	7,1	6,6	16,6
Tütün Sanayi	572,0	332,6	441,0	423,6
Çırçırılama	177,4	50,9	148,3	36,6

Kaynak : Çamlıbel, 1995, s.36

Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatını gösteren Tablo 10'daki veriler ele alındığında sırasıyla; besin maddelerinin, sebze ve meyve işleme sanayinin, tütün sanayinin, bitkisel ve hayvansal yağların, şeker sanayi ürünlerinin, ayrıca un ve diğer değirmen ürünlerinin ihracat içerisinde önemli bir paya sahip

olduğu görülür. Genel olarak 1994 yılı verileri dikkate alındığında, tütün sanayi ve ırcırlama dışında diğer alanlarda geçmiş yıllara nazaran ihracat artışı görülmektedir.

Türkiye'nin sektörler itibariyle ihracat ve ithalat durumunu gösteren tablolar irdelendiğinde; ihracat gelirlerinin önemli bir bölümünün tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünleri sayesinde elde edildiği görülmektedir. Ancak Türkiye, sanayi ürünleri ithal eden ve bu konuda ithalat fazlası sorununa sahip olan bir ülkedir. Tarımsal rn ihracatının artırılması sayesinde elde edilebilecek gelir fazlası ile bu soruna kısmen de olsa çözüm bulunabilir.

Sonuç olarak; Türkiye'nin ekonomik gelişmesini tamamlayabilmesi için tarımsal ihracattan elde edilen dövize ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de ihracatın geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI

3.1. Tarımsal Desteklemeye İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri

Tarım sektörünün sadece Türkiye'de değil diğer Dünya ülkelerinde de geçerli olan , önemli karakteristik özellikleri vardır. Bu özellikler nedeniyle tarım sektörü, desteklenmesi gereken bir konuma sahiptir. Anahatları ile tarım kesimi şu nedenlerden ötürü tarımsal desteklemeye ihtiyaç duymaktadır:

Tarımın doğa koşullarına bağıllığı nedeniyle risk ve belirsizliğin fazla olması, tarım ürünlerinin arz ve talep esnekliğinin düşük oluşu, tarımda üretim periyodunun diğer sektörlerle göre uzun olması, tarımsal üretim sonucunda elde edilen ürünlerin depolanma olanaklarının ve bu ürünlerle ilgili pazarlama olanaklarının zor olması ve diğer sektörlerle göre tarımsal gelirin düşük olmasından ötürü bu sektörün desteklenmesi gerekmektedir.

Gelişmiş Dünya ülkelerinde tarım kesimi üzerinde etkin bir koruma vardır. Türkiye'nin de ekonomik gelişmesini tamamlaması konusunda önemli bir yere sahip olan tarım sektörünü zarara uğratabilecek bir tarım politikası izleme eğilimine girmesi hatalı olacaktır.

Tarım sektörü, teknolojik gelişmelere kısa sürede ayak uyduramaz. Hatta tarım işletmelerinin yeterli finansman gücünün olmayışı nedeniyle büyük altyapı yatırımlarının devlet tarafından yapılması gerekmektedir. Tarım işletmelerinin üretim kapasitesi bakımından küçük ve sermaye birikimi bakımından güçsüz olmaları karşısında, üreticilerin ürünlerini satın alanlar büyük sermaye birikimine sahip olabilmektedirler. Devlet bu durumda , üreticinin zayıf olmasından ötürü doğabilecek olumsuzlukları gidermek amacıyla, korumacı önlemler almalıdır. Tarımsal üretim

birimlerinin fazlalığı ve üreticilerin birbirlerinden habersiz olarak üretim faaliyetlerini gerçekleştirmeleri nedeniyle bazı yıllar aynı ürün çeşidinde üretim miktarı fazlalığı söz konusu olmuştur. Üretim miktarının fazla oluşu nedeniyle de fiyatlarda düşüş görülmüştür. Üreticilerin bu soruna çözüm bulabilecek bir organizasyonu oluşturmaları zor olacağından ve zaman alacağından, devletin bu soruna çözümleyici müdahalesi gerekmektedir. Bunun yanısıra, bir ülkenin temel gıda maddelerini tarım kesiminden elde ettiği için tarım ürünlerinde kendine yeterliliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Yeterli miktarda üretilmeyen ürünlerin ithal edilmesi, dışa bağımlılığı artıracaktır. Ülkeler arasında siyasi anlaşmazlıkların olabileceği dönemlerde bu konu risk yaratabilir. Bu nedenle üretim miktarı yetersiz olan fakat ülke halkı için gerekli olan ürünlerde, üretimi özendirici tedbirlerinin alınması yönünde devletin müdahalesi gerekmektedir [Tuna, 1984, s.29-32].

Desteklemeye tabi ürünlerin, tarımsal ürünler ihracatı içindeki payını gösteren, aşağıdaki Tablo 11 düzenlenmiştir.

Tablo 11: Desteklemeye Tabi Ürünlerin Tarımsal Ürünler İhracatı İçindeki Payı (1988 - 1993)

	1988	1992	1993
Tarımsal Ürün İhracatı (Milyon \$)	2341	2203	2381
Desteklemeye Tabi Ürün İhr.*(Milyon \$)	515	1639	1503
Desteklemeye Tabi Ürün Payı (%)	21,99	74,40	63,12

* İhr. : İhracat

Kaynak : Akova, 1994, s.26

Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatı içerisinde desteklemeye tabi tarım ürünlerinin payı önemli sayılabilecek boyuttadır. 1993 yılında yapılan desteklemeye tabi tarımsal ürün ihracatı; 1992 yılına göre azalma göstermiş olsada, 1988 yılına göre önemli denebilecek bir artış gerçekleşmiştir. Desteklemeye tabi ürünlerin

ihracatının gelişmesi ; rekabeti ülke sınırlarının dışına taşıyarak üretimi teşvik eden , kaliteyi iyileştiren, verimliliği artıran, uyarıcı ve sürükleyici bir faktördür.

3.2. Destekleme Kapsamındaki Ürünler ve Desteklenme Gerekçeleri

Türkiye’de genel olarak, destekleme kapsamına hangi ürünlerin alındığı ve bu ürünlerin desteklenme gerekçelerinin neler olduğunun ele alınması bu çalışmanın içeriği açısından faydalı olacaktır. Bu nedenle, destekleme kapsamındaki ürünleri ve desteklenme gerekçelerini göstermesi amacıyla, Tablo 12 düzenlenmiştir.

Türkiye’de Tarımsal desteklemeye tabi olan ürünlerin genellikle; temel gıda maddesi olması, ihracata konu olması ve özellikle büyük üretici kitlesini ilgilendirmesi nedeniyle desteklendiği dikkati çekmektedir. Tarihi süreç içerisinde, bu kadar çok ürünün belli nedenlerden ötürü müdahaleye tabi tutulmasına rağmen bugün Türkiye’de oldukça az denebilecek sayıda ürün destekleme kapsamındadır.

Tablo 12: Destekleme Kapsamındaki Ürünler ve Desteklenme Gerekçeleri (1992)

<u>Ürün İsmi</u>	<u>Gerekçe</u>
Buğday	Temel gıda maddesi olması, çok büyük üretici kitlesini ilgilendirmesi, üretim fazlası bulunması.
Arpa	Tohumluk sorununun çözümlenmesi, kalitenin yükseltilmesi, yurt içi ve yurt dışı talebin karşılanması.
Tütün	İlgili kanun gereği alınmasının gerekli olması.
Haşhaş kapsülü	İlgili kanun gereği alınmasının gerekli olması.
Ayçiçeği	Bitkisel yağ açığının giderilmesi, hayvancılığın geliştirilmesi.
Mısır	Sanayi için ve yem bitkisi olarak önemi.
Kanola	Bitkisel yağ açığının giderilmesi, buğdaya yakın karşılığı olması, kuraklığa dayanıklılığı ve arıcılığa katkısı.
Tiftik	Ülkemize özgü ürün olması, ırk özelliklerinin ve popülasyonun korunması için teşvik edilmesi.
Kırmızı Mercimek	İhraç potansiyelinin olması ve üretim bölgesinin sosyal özellikleri nedeniyle desteklenmesi.
Yeşil Mercimek	Üretimin genellikle küçük çiftçilerce yapılması, nadas alanlarının daraltılmasında yararlı olması, ihraç potansiyelinin varlığı.
Nohut	Üretiminin genellikle küçük çiftçilerce yapılması ve nadas alanlarının daraltılması projesi çerçevesinde önemli olup, ihraç potansiyeli bulunmaktadır.
Yaş İpek Kozası	Ülkemize özgü ürün, üretimin teşviği.
Antep Fıstığı	Zorunlu topraklarda üretilmesi, üreticinin ve ürünün kalitesinin korunması.
Çeltik	Zorunlu bölgelerde yetiştirilmesi, iç talebin yüksek oluşu, kaliteli yerli ürünün desteklenmesi ve bu üründe de kendine yeterliliğin sağlanması.
Fındık	İhraç ürünü olması ve standart bölgelerdeki üreticilerin desteklenmesi.
Zeytinyağı	İhraç ürünü olması ve ürünün korunması.
Kuru Üzüm	İlgili kanun gereği alınmasının gerekli olması.
Pamuk	İlgili kanun gereği alınmasının gerekli olması.
Fiğ	Doğu bölgelerimizde hayvancılığımızın geliştirilmesi amacıyla fiğ üretiminin yaygınlaştırılması.
Çavdar	Zorunlu bölgelerde, küçük üreticilerce üretilmesi.
Yulaf	Zorunlu bölgelerde, küçük üreticilerce üretilmesi.
Gülçiçeği	Hinterlandı içinde alınması kaydıyla önemli ihraç ürünü.
Kuru İncir	İhraç ürünü olması.
Şeker Pancarı	Temel gıda maddelerinden olması, büyük üretici kitlesini ilgilendirmesi.
Çay Yaprağı	Büyük üretici kitlesini ilgilendirmesi, ihraç potansiyelinin olması ve üretim bölgesinin sosyal özellikleri.

Kaynak : Erdem ve Erkan, 1992, ss. 58-59

3.3. Tarımsal Destekleme Kurumları

- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.

Bu kuruluş 6747 Sayılı Şeker Kanunu uyarınca her yıl çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile şeker pancarı alımı yapmaktadır. Amacı, ülkenin ihtiyacı bulunan şeker güvence altına almak ve gerekli şeker stokunu devamlı olarak elde bulundurmaktır.

- Tekel Genel Müdürlüğü

Bu kuruluş, 196 Sayılı Kanun uyarınca her yıl çıkarılan BKK ile destekleme yaprak tütün alımlarını gerçekleştirmektedir. Kuruluşun destekleme politikası sadece tütün için geçerlidir.

- Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO)

TMO, 3491 Sayılı Kanun ile kurulmuş olup, çeşitli hububatın (buğday, çavdar, arpa, yulaf, çeltik, mısır) hem üreticisini hem de tüketicisini korumakla görevlendirilmiştir.

- Yem Sanayii T.A.Ş. (YEMSAN)

Özel teşebbüsteki yem fabrikalarının sayısının artması ile bu kuruluşun yem sektöründeki payı ve etkinliği azalmıştır. 92/3088 Sayılı BKK ile 27.05.1992 tarihi itibarıyla YEMSAN özelleştirme kapsamına alınmıştır.

- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR)

1971 yılında 1497 Sayılı Kanunla, Türkiye’de çay tarımını geliştirmek, ürün kalitesini islah etmek ve ürünü teknik koşullara uygun olarak işlemek amacıyla,

ayrıca iç ve dış pazar talebini karşılayabilecek üretim düzeyine ulaşmak amacıyla ÇAYKUR kurulmuştur. Ancak bu kuruluş 1973 yılında göreve başlamıştır. Bu Kurum tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT)'dür. 1984 yılında çay ürününde tekel kaldırılmıştır.

- Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.

Gübre kullanımının artırılmasını ve gübrenin üreticiye dengeli olarak ve uygun fiyattan dağıtılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş olan bir kuruluştur. Gübre satış fiyatları kararnamelerle belirlenir. Türkiye'de tarımsal gelirin düşüklüğü nedeniyle gübre kullanım oranında düşüktür.

- Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK)

Ana faaliyetleri traktör, tarım alet ve makinaları, tarım ilaçları üretip satmak, kimyevi gübre ve tohumluk temin etmek ve dağıtmaktır.

- Et ve Balık Kurumu

Kasaplık hayvan, et, balık ve kümes hayvanları satın almak, satmak ve piyasa istikrarını sağlamak suretiyle halkın beslenmesine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Bu kuruluş 92 / 3088 Sayılı BKK ile 27.05.1992 tarihi itibariyle özelleştirme kapsamına alınmıştır.

-Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu

Üreticilerin ürettiği sütü satın almak, işlemek ve değerlendirmek, ayrıca Türkiye'de süt endüstrisini geliştirmek amacıyla eğitici faaliyetlerde bulunacak tesisler kurmak amacıyla kurulmuştur. Bu kuruluş, ülke içerisinde süt üretiminin istikrarlı bir hal almasını sağlamak ve üreticiden toplayacağı süt ile halkın ihtiyacını

karşılıyarak fiyat istikrarını koruma amacını da benimsemiştir. 92 / 3088 Sayılı BKK ile 27.05.1992 tarihi itibariyle bu kuruluştta özelleştirme kapsamına alınmıştır.

- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri (T.S.K.B)

En önemli işlevi, üreticilerden devlet adına veya kendi adına yaptığı destekleme alımlarıdır. 3186 Sayılı T.S.K.B. hakkındaki kanun uyarınca Birlikler'in kredi ihtiyacı T.C. Ziraat Bankası'nca karşılanmaktadır. Devlet adına destekleme alım görevi verildiğinde bu görevlerden dolayı oluşan görev zararı T.C. Ziraat Bankası'nca tesbit olunmakta ve devlet bütçesine konulacak ödenekten karşılanmaktadır.

- T.C. Ziraat Bankası

Tarımsal işletmelerin yatırım ve işletme sermayesi unsurlarını tamamlamak, tarımsal üretimi ve verimi artırmak, tarımsal işletme edindirmek, ürünlerin pazarlanmasını kolaylaştırmak ve artırmak amacıyla tarımsal kredi açmaktadır.

3.4. Tarımsal Fiyat ve Gelirleri Destekleme Yöntemleri

Bir ülkede tarım politikalarının ve tarımsal destekleme politikalarının amacına ulaşabilmesi için öncelikle uygulanacak yöntemlerin belirlenmesi gerekmektedir. Genel olarak tarımsal destekleme yöntemlerinde devletin dolaylı müdahalesi ve dolaysız müdahalesi söz konusu olur.

3.4.1. Dolaysız Müdahale Yöntemleri

Arzın kısılması karşılığında üreticiye prim verilmesi, fiyat sübvansiyonu ve fiyat desteği olarak dolaysız müdahale yöntemleri uygulanmaktadır. Bir ürünün üretim miktarının, ülke ihtiyacının üzerinde gerçekleşmesi sonucu, üretim miktarının fazlalığı nedeniyle ürün fiyatlarında düşme görülebilecektir. Bu durumda devlet,

ürün fiyatlarının düşmesi karşısında üreticilerin gelirlerinin azalmasını önlemek amacıyla arzın kısılması karşılığında üreticiye prim verilmesini sağlar. Bu yöntem, üreticinin ürününü ektiği alanı daraltması, hayvanların çoğalmasını engellemesi veya ürünü hasat etmesi karşılığında devletin prim vermesi şeklinde olur. Bir diğer yöntemde fiyat sübvansiyonudur. Devlet ; üreticilere, ürün fiyatlarını yükseltmeden tüketicilere satabilmeleri için desteklemede bulunur. Bu yöntemin temel amacı ; fiyat istikrarını koruyarak hem üreticilerin hem tüketicilerin zarara uğramasını engellemektedir. Bunun yanısıra devletin bir diğer dolaysız müdahalesi de fiyat desteğidir ve “ taban fiyatı ” uygulaması olarak şekillenir. Taban fiyatı ; “ devletin bazı ürün fiyatlarının, serbest piyasada oluşacak fiyatının altına düşmesini önlemek amacıyla belli bir fiyat belirlemesine ” denir. Hatta devlet kendi kuruluşları aracılığı ile bu piyasalarda ihtiyacı olmasa bile “ destekleme alımları ”nda bulunur. Tüketicilerin ; ürünleri bu taban fiyatlarının altında alamamalarına rağmen, üreticiler ;ürünlerini aynı piyasalarda isterlerse taban fiyatlarının üzerinde satabilir [Demir, 1984, ss.14-18].

3.4.2. Dolaylı Müdahale Yöntemleri

Üretimde kullanılan girdilere sübvansiyon verilmesi ve kotalama olarak dolaylı müdahale yöntemleri uygulanmaktadır. Üretimde modern yöntemlerin kullanılmasını sağlayabilmek ve üretim maliyetini azaltabilmek amacıyla devlet girdilere sübvansiyon verir. Bu yöntem genellikle az gelişmiş ülkelerde uygulanmaya konulmaktadır. Bir diğer dolaylı müdahale yöntemi de kotalama yöntemidir. Kotalama, miktar ve alan kotalaması olarak uygulanmaya geçirilir. Devlet, diğer yöntemler nedeniyle, doğan finansman ihtiyacını sınırlandırmak amacıyla kotalama uygulamaktadır. Alan kotalamasıyla, ya her işletmenin ayrı ayrı ekim alanları sınırlandırılır ya da ekime ayrılacak toplam ekim alanı sınırlandırılır. Miktar kotalamasında esas amaç ; fiyat desteğinin sabit bir düzeyde, sınırsız bir üretim miktarına uygulanmasını önlemektir. Bu uygulamada, çeşitli tarımsal ürünlerin ekiminin yapılması ve tarım arazilerinin boş kalmaması amaç edinilir. Genellikle

kotalama yöntemi, fiyat desteği ve fiyat sübvansiyonu yöntemleriyle birlikte uygulanır [Demir, 1984, ss. 19-20].

3.5. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Türleri

Türkiye’de tarımsal destekleme uygulamaları, aşağıda açıklaması yapılmaya çalışılan şu ana başlıklar altında gerçekleşmiştir [Binay ve Tunçer, 1992, ss.37-41].

a. Kredi : Tarımsal amaçlı kredilerin başlıca kaynağı T.C. Ziraat Bankası’dır. Tarım ve Kredi Kooperatifleri de, üreticilere kullandırdıkları kredilerin önemli bir kısmını T.C. Ziraat Bankası’ndan temin etmektedirler. T.C. Ziraat Bankası, tarımsal işletmelerin yatırım ve işletme sermayesi unsurlarını tamamlamak, tarımsal üretimi ve verimi artırmak, tarımsal işletme edindirmek, ürünlerin pazarlanmasını kolaylaştırmak amacıyla tarımsal kredi açmaktadır.

b.Girdi : Tarımsal girdilerden gübre, tarım ilaçları, tohumluk için sübvansiyon nitelikli ödemeler, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) tarafından yapılmaktadır. Devletin sulama işletmelerinden su alarak ürününü sulayan üreticiler, 6200 Sayılı Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü Kuruluş Kanunu’nun ilgili maddeleri gereğince ve her yıl BKK ile ilan edilen bedel üzerinden sulama suyu ücreti ödemektedirler. Yem konusunda ise; 1985-1986 yıllarında Geliştirme ve Destekleme Fonu’ndan yapılmakta olan yem sübvansiyonu ödemeleri 16.08.1989 tarihinde kaldırılmıştır.

Aşağıdaki Tablo 13’de, seçilmiş bazı yıllarda, Türkiye’de belirlenen gübre fiyatları verilmiştir.

Tablo 13: Türkiye’de Gübre Fiyatları (Tl. / Kg.) (1980 - 1995)

Yıllar	Amonyum Sülfat	Amonyum Nitrat	Üre	T.S.P*	D.A.P**	KOMPOZE
1980	6.0	7.5	14.5	14.5	20.0	14.0
1983	10.0	12.0	21.5	20.0	29.0	20.0
1985	37.0	44.0	77.0	70.0	107.0	74.0
1987	69.0	82.0	131.0	110.0	181.0	115.0
1989	142.0	172.0	242.0	200.0	250.0	220.0
1991	370.0	600.0	720.0	409.0	640.0	530.0
1992	697.0	930.0	1087.0	950.0	1387.0	-
1993	1337.0	1423.0	1646.0	1867.0	2255.0	2200.0
1994	4400.0	5865.0	9603.0	9000.0	10800.0	5500.0
1995	8000.0	7500.0	-	-	-	11000.0

* T.S.P : Triple Süper Fosfat

** D.A.P : Di Amonyum Fosfat

Kaynak : Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Tarihi süreç içerisinde gübre fiyatları, önemli denebilecek boyutta yükselme eğilimi göstermiştir. Bu durum, gübre kullanımını olumsuz etkileyecek bir faktördür.

Aşağıdaki Tablo 14’de, seçilmiş bazı yıllarda, Türkiye’de belirlenen tarım ilaçları fiyatları verilmiştir.

Tablo 14: Türkiye’de Tarım İlaçları Fiyatları (Tl. / Kg.) (1985 - 1995)

Yıllar	LEBAYCID	KÜKÜRT	WEEDRILLER	ANTROCAL
1985	3 800	115	1 171	1 650
1987	9 831	180	4 572	3 600
1989	35 000	70	9 540	13 650
1991	72 000	1 300	26 000	29 000
1993	900 000	8 000	100 000	250 000
1995	1 700 000	20 000	200 000	600 000

Kaynak : Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Tarım zararlıları ile mücadele etmek konusunda, tarım ilaçlarının kullanımı zorunludur. Oysa tarım ilaçları fiyatlarının giderek yükselmesi sonucu, bu ilaçların kullanımında azalma görülebilecektir.

Aşağıdaki Tablo 15’de, seçilmiş bazı yıllarda, Türkiye’de belirlenen sertifikalı tohumluk fiyatları verilmiştir.

Tablo 15: Türkiye’de Sertifikalı Tohumluk Fiyatları (Tl. / Kg.) (1987 - 1995)

Tohumluk	1987	1989	1991	1993	1994	1995
Buğday	150.0	470.0	1 254.0	3.600	9 000	17 750
Arpa	125.0	420.0	-	3 100	5 800	14 000
Pamuk	220.0	400.0	750.0	2 600	4 500	15 000
Ayçiçeğ	350.0	994.0	1 500.0	30 000	60 000	120 000

Kaynak : Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Tarımsal üretimin kaliteli olması için sertifikalı tohum kullanımı teşvik edilmelidir. Tablo 15’de görüldüğü üzere, sertifikalı tohum fiyatları hızla artan oranlarda yükselmektedir. Yüksek fiyatlar üretici üzerinde caydırıcı etki yapabilir.

Aşağıdaki Tablo 16’da, seçilmiş bazı yıllarda, Türkiye’de belirlenen traktör fiyatları verilmiştir.

Tablo 16: Türkiye’de Traktör Fiyatları (Bin Tl.) (1985 - 1995)

	1985	1987	1989	1991	1993	1994	1995
STEYR 80 73 (70 HP)	3 991	11 353	30 310	71 691	222 700	265 000	869 975
Traktör sayısı (Bin adet)	583.9	637.4	669.3	710.0	-	746.3	-

Kaynak : Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Türkiye’de tarım kesiminde makinalaşma sağlanamamıştır. Fakat, Tablo 16’dan da anlaşılacağı üzere, hızla artan traktör fiyatlarına rağmen ülke de bulunan traktör sayısı giderek artmaktadır.

1984 yılı ve 1991 yılı değerleri karşılaştırılarak, Türkiye’de tarım sektöründe girdi kullanımında gerçekleşen gelişmeyi görebilmek amacıyla, Tablo 17 düzenlenmiştir.

Tablo 17: Türkiye’de Tarım Sektöründe Girdi Kullanımında Gelişmeler
(1984-1993)

Girdiler	Birim	1984	1991	1993
Kimyasal Gübre	1000 ton	4427	4540	11150
Tarım İlaçları	1000 ton	53	29	-
Tohumluk (Dağıtım)	1000 ton	273	159	-
Sulama	Milyon ton	3,2	4,1	-
Traktör (Park sayısı)	1000 adet	557	711	742

Kaynak : İnceci, 1993, s.39

Türkiye’nin, kimyasal gübre kullanımında önemli denebilecek bir ilerleme kaydettiği söylenebilir. Fakat özellikle tarım ilaçları, tohumluk ve sulama alanlarında oldukça gerileme gözlenmektedir. Bu durum, tarım işletmelerinin sermaye sıkıntısı çekmesinden kaynaklanabilir, çünkü girdi fiyatlarının tarihi süreç içerisinde oldukça yükseldiğini yukarıdaki tablolardan görmek mümkündür. Şu da varki, üreticiler tarımsal girdi kullanımı konusunda yeterince bilgilendirilmelidirler. Bu durum, yaygınlaştırılması mümkün olan eğitim programları ile sağlanabilir.

c. Görevlendirmeden Doğan Zarar : 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 35. maddesi uyarınca Kamu İktisadi Teşebbüs (KİT)’lere ,

* Ürettikleri mal ve hizmet fiyatlarının gerektiğinde BKK ile tesbit edilmesi, bu fiyatların maliyetlerin altında bulunması halinde,

* KİT'lere konuları ile ilgili olarak BKK'nca görev verilmesi durumunda görev zararı Bütçe'den ödenmektedir.

d. Prim : Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu'nun 91/2 Sayılı Karar'ı ile 93 kalem malın ihracatında DFİF'ndan teşvik primi ödenmekteydi. Bu mal grubu içerisinde tarımsal ürün olarak patates, kuru soğan, domates, turunçgiller, elma ve tütün yer almaktaydı. Ancak bu uygulamaya Şubat 1992 tarihinden itibaren son verilmiştir.

e. Fiyat : Özellikle üretim miktarının yüksek olduğu dönemlerde ürün fiyatlarında düşüş görülebilecektir. Bu durumda üreticilerin zarar görmemesi için devletin desteği gerekli olur. Bu, destekleme alım fiyatlarının, yani taban fiyatlarının artırılması ile olabileceği gibi ayrıca bazı ürünlerde üretim miktarı fazlasının imha edilmesi yolunun seçilmesiyle de olmuştur.

Türkiye'de tarım ürünlerine verilen destekleme fiyatları Tablo 18'de ele alınmıştır.

Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatlarının yer aldığı Tablo 18 ele alındığında, en çok fiyat artışının, 1992 yılı değerlerine göre % 138,1'lik bir oranla kuru incir için uygulandığı görülür. Ardından % 125,7'lik bir fiyat artışı ile ikinci sırayı nohut ve tütün almaktadır. % 100'lük artışla soya fasülyesi ve % 92,3'lük fiyat artışıyla çeltik sırayı takip etmektedir. 1994 yılında ise, 1992 yılına göre en çok fiyat artışı sırasıyla ; haşhaş, ayçiçeği, fındık, yeşil mercimek, nohut ve soya için gerçekleşmiştir.

Tablo 18: Tarımsal Ürünlerin Destekleme Fiyatları (1984 - 1994)

Ürünler	Tl. / Kg.									
	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1994
Buğday	47	60	79	97	165	328	503	754	1161	3947
Arpa	43	51	63	80	136	270	389	628	985	2944
Çavdar	44	50	62	78	134	269	416	601	925	2826
Mısır	-	-	71	86	166	310	422	737	1290	4354
Yulaf	-	-	-	-	138	271	417	588	929	3094
Pamuk	160	232	285	345	-	-	-	3560	5600	17480
Tütün	378	538	773	1443	2904	4714	7707	10870	24532	47918
Şeker Pancarı	9	14	17	23	45	84	142	218	356	1032
Ayçiçeği	95	135	168	202	-	650	-	1500	2500	13529
Fındık	240	675	700	1200	-	-	-	5600	9000	46136
Kuru İncir	135	180	250	400	-	-	-	3150	7500	14110
Ç.siz K.Üzüm*	210	290	400	570	-	-	-	3600	6200	15583
Zeytinyağı	-	-	750	-	-	-	-	8500	13000	-
Tiftik	1800	-	-	4250	5400	9000	11000	16500	25000	-
Antep Fıstığı	670	-	-	2200	-	-	-	16500	25000	73376
Soya Fasulyesi	95	132	162	192	-	-	-	1300	2600	9504
Haşhaş Kapsülü	50	71	104	-	345	1110	2488	3001	4700	26000
Kanola	-	-	-	-	335	-	-	-	-	-
Canlı Hayvan	-	-	-	-	-	4694	-	-	-	-
Çeltik	-	-	-	-	-	-	-	1664	3200	-
Yeşil Mercimek	-	-	-	-	-	-	-	1751	2788	13901
Nohut	-	-	-	-	-	-	-	1480	3339	13592
Yer Fıstığı	-	-	-	-	-	-	-	7500	-	20651
Yaş Koza	-	-	-	-	-	-	11898	11851	20017	8438
Çöplü Kır.Biber**	-	-	-	-	-	-	-	4750	7600	-
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-	11500	17600	19989
Gülçiçeği	-	-	-	-	-	-	-	-	2400	-
Kırmızı Mercimek	-	-	-	-	-	-	-	-	3320	9478

* Ç.siz K.Üzüm : Çekirdeksiz Kuru Üzüm

** Çöplü Kır. Biber : Çöplü Kırmızı Biber

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden derlenmiştir.

Türkiye’de yapılan, tarımsal ürünlerin destekleme alım miktarları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19: Türkiye’de Tarımsal Ürünlerin Destekleme Alım Miktarları (1988 - 1994)

Ürünler	Bin Ton					
	1988	1989	1990	1991	1992	1994
Buğday	2793	473	5159	4453	2550	9736
Arpa	727	4	814	1114	570	3483
Çavdar	30	11	56	117	60	145
Mısır	50	157	131	187	250	485
Yulaf	2	0.07	10	11	3	137
Pamuk	-	-	-	516	815	581
Tütün	101	106	184	193	154	227
Şeker Pancarı	11531	10929	13986	14975	13180	406
Ayçiçeği	-	523	-	327	600	586
Fındık	-	-	-	85	230	259200
Kuru İncir	-	-	-	3	9	9525
Ç.siz K.Üzüm	-	-	-	23	50	567
Zeytinyağı	-	-	-	20	25	-
Tiftik	0.5	0.97	1.2	0.8	1	-
Antep Fıstığı	-	-	-	10	2	23340
Soya Fasülyesi	-	-	-	12	25	29
Haşhaş Kapsülü	10	3	3	20	20	-
Kanola	0.2	-	-	-	-	-
Canlı Hayvan	-	32	-	-	-	-
Çeltik	-	-	-	4	10	-
Yeşil Mercimek	-	-	-	2	10	165
Nohut	-	-	-	53	25	756
Yer Fıstığı	-	-	-	11	-	30
Yaş Koza	-	-	0.5	1	0.4	6
Çöplü Kır.Biber	-	-	-	1	1	-
Zeytin	-	-	-	19	30	82192
Gülçiçeği	-	-	-	-	5	-
Kırmızı Mercimek	-	-	-	-	7	481

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden derlenmiştir.

Tablo 19’da verilen, 1994 yılı değerleri o yıl hasat edilen ürün miktarlarıdır.

Tablo 19’da yer alan 1992 yılı verileri değerlendirildiğinde; buğday, arpa, çavdar, yulaf, tütün, şeker pancarı, antep fıstığı, nohut, yer fıstığı ve yaş kozanın destekleme alım miktarlarında gerileme görülmektedir. Haşhaş kapsülü ve çöplü

kırmızı biber destekleme alım miktarları değişmemiştir. Destekleme alım miktarlarında artış görülen ürünler ise sırasıyla; % 400'lük bir artışla yeşil mercimek, % 200'lük artışla kuru incir, % 170,6'lık artışla fındık, % 150'lik artışla çeltik, % 117,4'lük artışla çekirdeksiz kuru üzüm, % 108,3'lük artışla soya fasülyesi, % 83,5'lik artışla pamuk ve zeytin, % 33,7'lik artışla mısır, % 25'lik artışla tiftik ve % 20'lik artışla zeytinyağı yer almaktadır.

Tablo 20'de, destekleme alımları karşısında üreticilere yapılan ödemeler ele alınmıştır.

Tablo 20: Destekleme Alımları Karşısında Üreticilere Yapılan Ödemeler (1988 - 1994)

Ürünler	(Milyar Tl.)					
	1988	1989	1990	1991	1992	1994
Buğday	462	155	2 597	3 359	2 960	38 428
Arpa	97	1	317	700	561	10 254
Çavdar	4	3	23	71	55	410
Mısır	8	49	58	138	322	2 112
Yulaf	0.3	0.02	4	7	2	424
Pamuk	-	-	-	1838	4634	10 156
Tütün	293	498	1417	2102	3779	10 877
Şeker Pancarı	353	669	979	2520	4214	419
Ayçiçeği	-	349	-	494	1557	7 928
Fındık	-	-	-	480	2118	-
Kuru İncir	-	-	-	11	64	134 398
Ç.siz Kuru Üzüm	-	-	-	91	317	8 836
Zeytinyağı	-	-	-	188	358	-
Tiftik	3	9	13	13	23	-
Antep Fıstığı	-	-	-	164	50	1 712 596
Soya Fasülyesi	-	-	-	13	65	276
Haşhaş Kapsülü	3	3	8	60	47	-
Kanola	0.1	-	-	-	-	-
Canlı Hayvan	-	149	-	-	-	-
Çeltik	-	-	-	6	32	-
Yeşil Mercimek	-	-	-	4	28	2 294
Nohut	-	-	-	78	83	10 276
Yer Fıstığı	-	-	-	42	-	620
Yaş Koza	-	-	6	8	8	51
Çöplü Kırmızı Biber	-	-	-	6	10	-
Zeytin	-	-	-	133	315	1 642 936
Gülçiçeği	-	-	-	-	11	-
Kırmızı Mercimek	-	-	-	-	23	4 559
T O P L A M	1 223	1 885	5 422	12 526	21 636	3 597 850

Kaynak : Karluk, 1994, s.120

Tablo 20’de yer alan 1994 yılı değerleri ; o yıl hasat edilen ürünlerin tamamının alınması halinde, üreticilere yapılması gereken ödeme tutarlarıdır.

Destekleme alımları karşısında üreticilere yapılan ödemeler, ürünlerin destekleme alım miktarları ile destekleme fiyatlarının çarpılması sonucu elde edilmiştir. Destekleme alım miktarları çok olan ürünlere haliyle daha çok ödeme yapılmıştır.

3.6. Türkiye’de Tarımsal Desteklemenin Amaçları

Tarımsal desteklemenin amaçları belirlenirken, ekonomik ve sosyal yönden amaçlar ayrımı yapılsa bile bu iki grup birbiri ile bağlantılıdır. Şöyle ki; ekonomik bir amaca ulaşılabilmesi sonucu sosyal faydalar da sağlanabilmektedir. Aynı şekilde sosyal bir amaca ulaşıldığında ekonomik faydalar da sağlanabilmektedir. Fakat, ekonomik yönden ve sosyal yönden tarımsal desteklemenin amaçlarını ayrı olarak ele almak daha faydalı olacaktır.

3.6.1. Ekonomik Yönden Tarımsal Desteklemenin Amaçları

Tarım sektörünün, ülkenin ekonomik gelişmesini tamamlayabilmesindeki önemi dikkate alınarak, tarımsal desteklemenin ; tarımsal üretimi istikrarlı bir yapıya kavuştururken, ülke kalkınmasındaki rolünü de dikkate alarak yapılması gerektiği düşünülür.

Talep unsuru ve ekilebilir arazilerin özellikleri dikkate alınarak benimsenecek üretim anlayışıyla tarım kesiminde kaynak elde edilebilir. Hatta dış talebe cevap verilebildiği zaman ülkenin döviz ihtiyacı karşılanabilir. Bunun için, dış pazarlarda rekabet gücüne sahip olan ürünlerin belirlenerek , bu ürünlerin üretim miktarının artırılmasıyla ihracatı artırmak gerekir. İç ve dış talebi kontrol altına alabilecek, ayrıca fiyat dalgalanmalarını da engelleyebilecek bir destekleme politikasıyla hem

Üreticiler hem de tüketiciler korunmuş olur. Zaten fiyat istikrarının sağlanmasıyla, genel ekonomi üzerinde var olan enflasyonist baskı ortadan kalkacaktır. Bunun yanı sıra; tarımsal destekleme yapılırken, fiyat ve fiyat dışı amaçların birlikte kullanılması verimliliği artırırken ekonomik gelişmeyi de hızlandırır. Üreticilerin, özellikle az gelişmiş ülkelerde, teknolojik gelişmelerden yararlanabilecek ve modernleşmeyi sağlayabilecek sermaye birikimi yoktur. Bu nedenle bir diğer ekonomik amaçta, tarım kesiminde modernleşmeyi sağlayabilecek sermaye ihtiyacının karşılanabilmesidir [Demir, 1984, ss.11-12].

3.6.2. Sosyal Yönden Tarımsal Desteklemenin Amaçları

Temel olarak benimsenen sosyal amaç, üreticilerin gelir seviyesinin yükseltilmesidir. Tarımsal destekleme politikaları fiyat istikrarı sağlama amacını gerçekleştirirken üreticilerin gelir seviyelerini iyileştirme amacına da ulaşır.

Üreticilerin, gelir seviyesinin yükselmesi halinde tarım dışı mallara olan talebi artar. Böylece hem tarım kesiminde hem de sanayi kesiminde ticari işlem hacmi artmış olur. Tarım kesimi desteklenmez ve buna bağlı olarak tarımsal üretim miktarında düşüş söz konusu olursa, önemli bir toplumsal sorun olan köyden kente g hızlanabilir. Tarımsal rn fiyatlarının, serbest piyasada devletin müdahalesi olmadan bağımsız olarak oluşması halinde, rekabet gücü düşük olan tarım kesimi daha da zayıflayacaktır. şu da var ki; tarım kesiminde nüfusun fazla olması nedeniyle önemli bir işgücü potansiyeli oluşmuştur. Böylece tarım kesiminden diğer sektörlere işgücü transferi yapılabilir. Bu işgücünün kalifiye hale getirilebilmesi için bir takım eğitici destekleme politikaları uygulanmaktadır. Sosyal nitelikli bir diğer amaç da, ülke nüfusunun beslenmesi için büyük öneme sahip olan tarımsal üretimde kendine yeterliliğin sağlanmasıdır [Demir,1984,ss.12-13].

3.7. Türkiye’de Tarımsal Desteklemenin Kaynakları

Türkiye’de tarımsal desteklemenin kaynakları: Fonlar, Bütçe ve T.C.Ziraat Bankası’dır.

a. Fonlar : Tarımsal desteklemeye kaynak sağlayan fonlar; Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF), Geliştirme ve Destekleme Fonu, Kaynak Kullanım Destekleme Fonu’dur.

* Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu: Dış ticaretin ekonomik şartlara uygun olarak yürütülmesini sağlamak amacıyla 1980 yılında kurulmuştur. T.C. Merkez Bankası bünyesinde bir fondur. Türk parası kıymetini koruma hakkında 25 Sayılı Karar’ın 5. maddesi ile oluşturulan fonun son şekli 13.10.1988 tarih ve 88/13384 Sayılı BKK ile belirlenmiştir. 1986 yılından sonra gübre temininde T.Z.D.K., Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ. ve Tarım Kredi Kooperatifleri’nin yanı sıra, özel sektörde gübre sübvansiyonlarının DFİF’den ödenmesiyle fon açık vermeye başlamıştır.

* Geliştirme ve Destekleme Fonu : Fonun kullanılmasının temel amacı; tarım, hayvancılık ve besicilik faaliyetlerinin geliştirilmesidir. Bu fon, 2976 Sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun uyarınca 27.11.1984 tarih ve 84/8800 Sayılı BKK ile T.C. Merkez Bankası bünyesinde kurulmuştur. Fonun yönetimi ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı görevlendirilmiştir.

* Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu: Fonun amacı; kalkınma planı ve yıllık programlarda belirlenen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilmesi ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerinin düşürülmesidir.

b. Bütçe : Tarımsal destekleme kuruluşlarına, görev zararı ve sermaye transferi şeklinde doğrudan kaynak aktarımının yapılması söz konusu olduğu gibi, finansman ihtiyacı duyan tarımsal kuruluşların tahakkuk eden vergi ve fon borçlarının tecil edilmesi şeklinde kaynak sağlanması yoluna gidilmiştir.

c. T.C. Ziraat Bankası : Bu banka tarım kesimine kredi veren ana kuruluş olma özelliğine sahiptir. Çünkü, diğer ticari bankaların ve kredi kuruluşlarının tarımsal kredilendirmedeki etkinliği düşüktür. T.C. Ziraat Bankası'nın tarım kesimine vermiş olduğu kredileri; işletme ve yatırım kredileri olarak sınıflandırmak mümkündür. Tarımsal üretim ve pazarlama konularında öncelikle, küçük ve orta tarım işletmeleri ile modern tarım metodlarını uygulayan tarım işletmelerinin, ayrıca tarımsal amaçlı kooperatifler ile üst kuruluşlarının kredi ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Tablo 21'de yıllar itibariyle T.C. Ziraat Bankası tarafından verilen destekleme ödeme miktarları yer almaktadır. Bu verilere göre; önemli denebilecek destekleme ödemelerinin gübre, süt ve ilaç konusunda yapıldığı dikkati çekmektedir. 1990 yılından itibaren yem alanında destekleme alımı ve ödemesi olmamıştır. Hayvancılık alanında ise önemli boyutlara ulaşmayan destekleme ödemeleri olmuştur.

3.8. Türkiye'de Tarımsal Desteklemenin Yarattığı Sorunlar ve Çözümleyici Görüşler

Türkiye'de tarımsal desteklemenin yarattığı sorunları ve ortaya çıkan bu sorunları çözümleyebilecek çareleri şu şekilde izah etmek mümkündür:

* Tarım desteklemeleri, Türkiye'de tam olarak tüm mekanizmaları ile yerli yerine oturmamış bir konudur. Tarım sektörünün desteklenmediği hemen hemen hiç bir ülke yoktur. Bunun nedeni, tarım kesimindeki gelir seviyesinin düşük olması, nüfusun hızla artması ve işletme yapılarının uygun olmamasıdır.

* Tarımsal destekleme politikalarının amaçları; üreticileri tatmin edici bir fiyat oluşturarak refah seviyesini yükseltmek, ürünler arasında fiyat dengesini sağlamak, sektörler arasındaki dengeyi korumak, tarımsal yapıyı iyileştirmek, olumsuz piyasa şartlarından üreticiyi korumak olarak özetlenebilir.

Tablo 21 : Yıllar İtibariyle Ziraat Bankası Tarafından Verilen Destekleme Ödeme Miktarları (1986 - 1995) (Milyon TL.)

Sübvansiyonlar	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Gübre	86 644	346 980	449 561	737 481	1 219 860	1 637 088	2 264 154	3 310 939	5 148 738	4 358 044
Tohum	-	6 846	9 586	9 337	11 311	11 476	21 174	32 435	57 475	63 657
Süt	-	17 794	20 871	44 394	106 216	115 508	156 306	302 728	259 753	1 968 074
İlaç	-	8 990	8 045	12 215	73 502	77 718	143 638	11 096	178 121	1 084 935
Projeli Hayvan	11	6 614	12 046	18 627	55 480	95 213	154 997	99 201	452 627	170 453
Sumi Tohumlama	-	12	17	18	23	26	33	15	5	3
İthal Damızlık	-	779	2 256	1 687	2 397	5 275	17 954	1 597	55 309	214 981
Yem	62 183	115 048	206 238	135 417	-	-	-	-	-	-
Et Destekleme	-	-	-	-	24 138	31 858	-	-	83 946	145 578
Tarım Blg.Hayvan	-	-	-	-	-	-	37 851	9 075	21 834	12 501
T O P L A M	148 838	503 063	708 620	959 176	1 492 927	1 974 162	2 796 107	3 667 086	6 257 808	8 018 226

Kaynak : Tarım Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.

* Tarım kesiminde desteklemeler genel hatları ile şu şekilde yapılmaktadır;

- a. Fiyat yoluyla,
- b. Ucuz ve yeterli girdi temini yoluyla,
- c. Düşük faizli kredi temini yoluyla,
- d. Ürün başına uygulanan teşvik primleriyle,
- e. İhracat teşvikiyle,
- f. Üretimin belirli kademelerinde yapılan avans ödemeleri yoluyla desteklemelerdir.

* Fiyat yoluyla yapılan desteklemeler 1930'lu yıllarda başlamış; 1932 yılında buğday, üzüm , çay ; 1954 yılında pamuk, incir; 1969 yılında ayçiçeği olmak üzere; 1982 yılında 22 ürün destekleme kapsamına alınmış ve 1990 yılında bu sayı 10'a inmiş, 1991 yılında tekrar 23 ürün destekleme kapsamına alınmıştır. Günümüzde ise sadece üç ürün (fındık, tütün, çay) destekleme kapsamında bulunmaktadır.

* Girdi yoluyla yapılan desteklemeler genelde kimyevi gübrelerde uygulanmıştır. Bunun yanısıra tohumluk, ithal damızlık, suni tohumlama, projeye dayalı hayvansal üretim konusunda ve sanayi yemleri gibi girdilerde de destekleme uygulamaları yapılmıştır.

* Tarımsal desteklemenin kendi kendine yeterlilik bakımından ürün bazında ele alınması gerekir. Verimliliği ve çiftçinin refah seviyesini geliştirecek, ayrıca tüketiciyi koruyacak şekilde destekleme politikaları geliştirilmelidir. Bunun için de hangi ürünün ne şekilde desteklenmesi gerektiği belirlenip, ona göre geliştirme çalışmaları yapılmalıdır.

Türkiye, Dünya'ya pazarlayabileceği ve kendisi tüketebileceği ürünler bazında destekleme politikaları geliştirmelidir.

* Gümrük Birliği'ne giren bir ülke olarak, çiftçinin kısa ve uzun vadede zarar görmesini engellemek amacıyla, destekleme politikalarının AB ile uyumlu hale

getirilmesi gerekir. Bunun için, destekleme mekanizması olarak seçilen uygulamalar fiyat bazında değil, ortak tarım politikalarına yönelik olmalıdır. Öncelikle serbest ticarete konu olan işlenmiş tarım ürünleri kapsamına giren ürünlerden başlanarak bütün tarım ürünleri ortak tarım politikaları içerisine alınmalıdır.

* Ortak tarım politikalarının uygulanabilmesi için de yapısal uyumun gerçekleştirilmesi gerekir. Özellikle de işletme büyüklükleri uyumlu hale getirilmelidir.

* Zaten var olan, müdahale kuruluşlarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

* Destekleme politikaları gerçekçi olarak, piyasa mekanizmalarına göre, zamanında açıklanmalıdır.

* Destekleme kapsamındaki ürünlerin alımını yapan kuruluşların müdahale alımları yaparak çiftçinin zarar görmesini engellemesi gerekir. Bunun kontrolsüzce yapıldığı bazı dönemlerde devletin üreticiden aldığı ürünlerde fazlalıklar olmuş ve fiyatı kontrol altında tutabilmek için ürün imha etme yoluna gidilmiştir.

* Destekleme kapsamına alınan ürünlerin yıllara göre çok değişken olması gerekir.

* Hali hazırda var olan, çiftçi kuruluşlarının güçlendirilmesi gerekli olup, bu kuruluşların olmadığı bölgelerde ürün bazında oluşturulması gerekir.

* AB, şu anda 22 üründe destekleme yaparken, Türkiye’de üç ürün (fındık, tütün, çay) desteklenmektedir.

* Dünya Ticaret Örgütü Antlaşması (GATT) görüşmelerinde en fazla tartışılan konu, tarım kesimine yapılan teşviklerin belirli dönemlerde belirli seviyeye indirilmesidir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin başta olduğu bazı ülkeler,

tarımda uygulanan teşvikler konusunda azaltma yönüne gidememektedirler. GATT anlaşmasıyla tarıma yapılan desteklemelerin kademeli olarak azaltılması öngörülse de, bu statik bir anlaşma olmayıp her ülkenin şartlarına göre değişiklik göstermektedir.

* Hektar başına yapılan destekleme, Norveç'te 2928 \$, Japonya'da 8762 \$, AB ülkelerinde 501 \$, Türkiye'de ise 36 \$'dır.

* Üretici başına yapılan destekleme ; Norveç'te 32.000 \$, Japonya'da 15.000 \$, AB ülkelerinde 8.000 \$, Türkiye'de ise 230 \$ dır.

* Türkiye'nin tarımsal yapısı dikkate alınarak desteklemenin siyasi tercihlere göre değilde objektif olarak belirlenmesi, ülke tarımı için son derece faydalı olacaktır. Çünkü, Türkiye'de destekleme politikalarında istikrarsızlık söz konusudur.

* Desteklemenin ; üretim açığının olduğu ürünlerde, örneğin; yağlı tohumlarda yapılması isabetli olur.

* Türkiye'nin iklim ve bölgesel özellikleri nedeniyle, genel teşvik yerine bölgeler itibariyle teşvik yapılması faydalı olur.

* Bir çok sanayi ürününün hammaddesi tarım ürünlerinden sağlanmaktadır. İhracata konu olan bu tür ürünlerden elde edilebilecek döviz sayesinde kurulması mümkün olan bir fon ile, çiftçiye kaynak aktarılması kolaylaşır.

* Çiftçinin kendi problemlerinin, üretimde pazarlamaya hatta ihracat dahil olmak üzere, kendi ürünlerini en iyi şekilde değerlendirebileceği kırsal sanayi merkezlerinin veya tarıma dayalı sanayi merkezlerinin kurulmasını sağlayabilecek organizasyonların oluşturulması faydalı olacaktır.

* Hristiyan hoşgörüsüzlüğünün ve sistemlerinin toplamının olduğu AB üyesi ülkeler için, üye olmayan ülkelere müsamaha yoktur. Topluluk'da , bu sistemin dışına çıkış söz konusu olamayacağı gibi bu duruma uyulması Türkiye'den de beklenecektir.

* AB'nde doğrudan tarım desteklemeleri yoktur. Ancak FEOGA Fonları vardır. Bu fonlar AB bütçesinin % 70'ini tek başına kullanmaktadır. FEOGA Fonları'nın kullanımı iki aşamada gerçekleşmektedir.

a. Geri kalmış bölgelere tarımsal alt yapı yapmak suretiyle yapılan desteklemeler.

b. Ürün desteklemeleri, ülke nüfus ve tüketimine göre ihtiyacı olan ürünlerin tesbitini yaparak ve kendi ülke florasının elverdiği ölçüde üretim planlaması yapılarak uygulanmaktadır. Desteklenecek ürünlerin listesi bilimsel, teknik, Dünya konjonktürü ve ticareti dikkate alınarak tesbit edilmekte ve ona göre destekleme alımları yapılmaktadır.

* Türkiye'de ise tarımsal desteklemede; amacının dışına çıkılarak, % 130 ve katlanarak artan faiz yükü ile ayakta durmaya çalışan ancak, Türk ekonomisini çıkmaza sokan bu kurum ve kuruluşlarla AB'ne uyum sağlanamaz. Bunların ıslah edilerek AB'ne uyum sağlanması şarttır. Bu kurumlara siyasi atamalar yapılmamalı ve belirli bir özerklik tanınarak, görev yapacak insanlara belirli dönem görev yapma fırsatı tanınmalıdır.

* AB'nde destekleme alımlarında kurumlar, fiyat ve piyasa düzenleyicisi görevini yapmaktadırlar. Yani şu mal şu fiyattan alınacaktır diye sadece fiyatı belirlerler ve bu fiyat Dünya fiyatı olmak durumundadır. Türkiye'de ise böyle değildir. Üreticiler ürünlerini belli bir kuruma getirerek satarlar. Türkiye'deki desteklemelerde kalitenin pek önemi yoktur. Eğer ülkede o yıl seçim varsa, ürüne

Dünya fiyatlarının çok üzerinde bir fiyat verilir. Eğer seçim yoksa, ürüne Dünya fiyatlarının çok altında bir fiyat verilir.

* Mevcut sistem ıslah edilmelidir. Önemli olan, kaliteyi Dünya cari fiyatları ile almaktır. Buna 01.01.1996 tarihinden itibaren mecbur kalınacaktır.

* Türkiye’de tarım girdilerinin doğru kullanıldığını söylemek şüphe götürür. Çünkü daha başında çiftçi belgelerinin doğru tanzim edildiğini söylemek mümkün değildir.

* Tarımda en iyi girdi desteği bilim yoluyla yapılandır. Bu da, bilimsel yönden kalifiye insanlar aracılığı ile yapılabilir.

* Çiftçilik bir meslektir ve bu, bir belgeye bağlanmalıdır. Çiftçi sayımı olmayan ülkelerde çiftçi desteği, başka ellerde başka amaçlara alet olabilecektir.

Türkiye’de uygulanan destekleme politikalarının sahip olduğu olumsuzluklara çözüm getirebilmek için ortaya konulan bir diğer yorum da şöyledir:

“ Tarla yapısı, iç ve dış pazar gereksinimleri dikkate alınarak getirilecek teşviklerle, üretici en uygun ürünü ekmeye yönlendirilmelidir. Tohumluk ürün belirlenmesi, kesinlikle bilimsel ölçülerde denetim altında olmalıdır. Tohum ıslahı konusunda yapılacak araştırmalara kaynak ve olanak sağlanmalıdır. Desteklenmesi gereken ve aynı tarlada yetişmesi mümkün olan ürünler, diğerlerine göre daha avantajlı hale getirilmelidir. Tarımsal ilaçlama planlı biçimde yapılmalı ve keyfiyete bırakılmamalıdır. Sürüm ekim, çapalama, gübreleme, ilaçlama, hasad gibi her aşama ; mevsim ve üretim teknikleri gerekleri yerine getirilecek biçimde gözlenmeli, üretici aydınlatılmalıdır. Tarım araçlarında modernizasyona gidilmeli, tarım aracı mezarlıklarının oluşumu önlenmelidir. Destekleme adı altında, oy almayı hedefleyen ürün alımları kaldırılmalıdır. Tarım desteklemesi, belirlenecek uzun vadeli tarım politikası çerçevesinde yapılmalıdır. Üretici daha ürününü ekmeden neyin ne kadar

destekleneceğini, üretim maliyetinin ne olacağını, hasad ve sonrasında fiyatların hangi düzeylerde olacağını öğrenmelidir. Stopaj kaldırılmalı, stopaj gibi üreticiye yük getiren uygulamalar yerine, gerekirse teşvikler vererek satış belgelendirilmesi sağlanmalıdır. Belgelenmeyenlere ise ağır cezalar getirilmelidir ” [Öcal ve Alay, 1995, s.34].

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TARIM POLİTİKASI

4.1. AB Tarım Politikası'nın Amaçları

01.01.1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması 'nda, Madde-39'da Topluluk Ortak Tarım Politikası (OTP)'nın amaçları şu şekilde ifade edilmiştir [Yıldırım, 1994, s.3] :

* Teknik ilerlemelerin teşviki , tarımsal üretimin rasyonelleştirilmesi ve üretim faktörlerinin, özellikle işgücünün mümkün olabilecek en iyi şekilde kullanılması sayesinde tarımda verimliliği arttırmak,

* Böylece özellikle fert başına düşen tarımsal geliri yükseltmek yoluyla, tarımsal kesimde çalışanlara adil bir hayat standardını garanti etmek,

* Tarım ürünleri piyasalarını istikrara kavuşturmak,

* Tarım ürünleri tedarikini garanti altına almak,

* Tüketicilerin uygun fiyatlarla tarım ürünleri satın almalarını sağlamak gayesine yönelik tarım politikası oluşturarak, tüketici fiyatlarını normal düzeyde tutmaktır.

Topluluğun, tarım ürünlerinde ne derece kendine yeterlilik oranına sahip olduğu konusunda bilgi edinmek amacıyla, seçilmiş ürünlerden oluşturulan Tablo 24 düzenlenmiştir.

Tablo 22: AB'nin Başlıca Tarımsal Ürünlerde Kendine Yeterlilik Durumu
(1973-1991)

Tarımsal Ürünler	1973	1986	1991
Yumuşak Buğday	107	124	141
Sert Buğday	72	145	131
Arpa	103	126	124
Mısır	59	96	86
Toplam Tahıl	91	119	118
Yağlı Tohumlar	75	89	90
Şeker	92	129	128
Taze Sebze	93	97	106
Taze Meyve	80	96	85
Şarap	115	107	103
Süt Tozu	133	146	145
Peynir	107	106	107
Tereyağı	93	130	115
Sığır-Dana Eti	100	107	108
Koyun-Keçi Eti	67	79	81
Kümes Hayvanı Eti	103	105	105
Yumurta	99	102	103
Taze Süt Ürünleri	100	101	101

Kaynak :İneci, 1993, s.253

AB ; mısır, yağlı tohumlar, taze meyve, koyun ve keçi eti hariç tüm ürünlerde kendine yeterli duruma gelmiştir. Hatta yumuşak buğdayda % 41, sert buğdayda % 31, arpada % 24, şekerde % 28, süt tozunda % 45, tereyağında % 15'lik oranlarda fazlalık mevcuttur.

4.2. AB'nin Tarım Politikası

Bu başlık altında AB'nde uygulanan tarım politikalarının genel özellikleri izah edilmeye çalışılacaktır.

Bu Topluluk'da, Ortak Tarım Politikası'nın temel ilkelerini yaşama geçirmek üzere önemli adımlar atılmış olup, geliştirilen alt politikalar kapsamında Ortak Tarım Politikası (OTP)'nin amaçlarından çoğunda hedefe ulaşılmıştır. OTP, Topluluğun en karmaşık ve en masraflı politikası olma özelliğindedir. OTP uygulamasına 1962 yılından itibaren başlanmıştır. OTP'nin finansmanı FEOGA (Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu) tarafından sağlanmaktadır. FEOGA harcamaları, AB bütçesinin % 70 gibi önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durumda Topluluk'da tarım politikasına oldukça önem verildiğini söylemek mümkündür. FEOGA'nın gelir kaynakları ise , ucuz Dünya tarım fiyatlarının AB üreticisine zarar vermemesi için ithal fiyatlarını eşik fiyatlar seviyesine çıkarmak amacıyla ithal ürünlerinden değişen oranlı bir vergi olarak alınan prelevmanlar , Topluluk üyesi olmayan ülkelerden alınan gümrük vergisi dışındaki tahsilat, Ortak Gümrük Tarifesi'ne göre alınan gümrük vergilerinin gittikçe artan belirli bir kısmı, şeker üretiminden alınan sürüm primleri, katma değer vergisinin % 1,4'lük kısmıdır. FEOGA çerçevesinde tarım kesimini daha iyileştirecek önlemleri alabilecek kaynak yaratılmakta ve bunun sonucunda AB'ne yeni katılımların neden olabileceği olumsuzluklar önlenilmektedir [Arıkbay,1992, ss.35-37].

FEOGA harcamalarının yıllar itibariyle gelişiminin yer aldığı, aşağıdaki Tablo 22 düzenlenmiştir.

Tablo 23: FEOGA Harcamalarının Gelişimi (Milyar ECU) (1978-1992)

Yıllar	Toplam Harcamalar	Bütçe İçindeki Payı (%)	Garanti Bölümü	%	Yönverme Bölümü	%
1978	8,9	79,2	8,6	76,3	0,3	2,9
1980	11,9	73,1	11,3	69,4	0,6	3,7
1982	13,1	63,1	12,4	59,9	0,7	3,2
1985	20,6	72,6	19,9	70,3	0,7	2,3
1986	21,8	68,6	21,0	66,2	0,8	2,4
1987	23,8	66,0	22,9	63,4	0,9	2,6
1988	28,7	70,0	27,6	67,3	1,1	2,7
1989	27,2	66,5	25,8	63,2	1,4	3,3
1990	28,2	63,7	26,4	59,6	1,8	4,1
1991	34,4	61,9	32,3	58,2	2,1	3,7
1992	38,6	61,8	35,8	57,3	2,8	4,5

Kaynak : İnceci, 1993, s.106

FEOGA harcamaları garanti ve yönverme bölümlerinden oluşmaktadır. Tablo 22'den anlaşılacağı üzere, FEOGA harcamalarının büyük bir kısmı garanti bölümüne aktarılmaktadır. Fakat tarihi süreç içerisinde garanti bölümünün payı giderek, geçmiş yıllara nazaran azalmış olup, yönverme bölümünün payı az da olsa artırılmıştır.

AB'nde bütçenin önemli bir bölümü tarım harcamalarının finansmanı için ayrılmaktadır. FEOGA harcamalarının büyük boyutlara ulaşması diğer sektörlere fon aktarılmasını olumsuz etkilemektedir. Bu durum, tarım sektörü dışındaki sektörlerin gelişmesini zorlaştırır.

Tablo 23'de, FEOGA garanti ve yönverme harcamalarının üye ülkelere dağılımı ele alınmıştır.

Tablo 24: FEOGA Garanti ve Yönverme Harcamalarının Üye Ülkelere Dağılımı (1987 - 1991) (Milyon ECU)

Üye Ülkeler	FEOGA Garanti Harcamaları		FEOGA Yönverme Harcamaları	
	1987	1991	1987	1991
AB 12'ler	22 967,7	32 385,9	938,0	2 408,0
Belçika	921,5	1 468,5	21,0	30,5
Danimarka	1 058,8	1 220,3	11,6	18,0
Almanya	3 993,0	5 234,5	121,8	200,2
Yunanistan	1 341,2	2 211,2	105,1	274,2
İspanya	604,1	3 314,3	79,4	514,2
Fransa	5 662,1	6 394,4	243,4	425,5
İrlanda	956,3	1 731,1	96,4	168,5
İtalya	3 903,5	5 353,4	95,5	326,5
Lüksemburg	1,5	2,8	3,9	6,7
Hollanda	2 727,8	2 679,3	13,8	20,5
Portekiz	147,2	315,6	62,2	313,4
İngiltere	1 748,7	2 391,3	83,9	110,2
Topluluk	2,0	69,2	-	-

Kaynak : Yıldızlı, 1995, s.37

Lüksemburg ve Portekiz dışında üye ülkeler FEOGA harcamalarından önemli boyutlarda yararlanmaktadır. Özellikle büyük bir tarım ülkesi olan Fransa ilk sırada bulunmakla beraber, İtalya ve Almanya en büyük payları almaktadır. İspanya'ya geçmiş yıllara nazaran 1991 yılında FEOGA harcamalarından önemli bir pay ayrılmıştır.

4.3. AB Ortak Tarım Politikası'nın İlkeleri

4.3.1 Malların Serbest Dolaşımı İlkesi

Diğer bir ifade tarzı olarak bu ilkeye piyasa birliği ilkesi denebilir. Burada temel amaç üye ülkeler arasında ortak tarımsal pazarın oluşturulmasıdır.

Piyasa birliğinin sağlanması ile , üye devletler arasında hiçbir gümrük vergisi, eş etkili vergi ve engellerin bulunmadığı , ortak fiyat ve rekabet kurallarının uygulandığı , idari, sağlık ve veteriner mevzuatlarının uyumlu hale getirildiği , üçüncü ülkelere karşı sınırda tek bir sistemle korunan geniş bir iç pazar amaçlanmaktadır [Yıldırım,1994, s.4].

4.3.2. Topluluğun Önceliği İlkesi

Bu ilkenin temel amacı , bir önceki ilkenin yani piyasa birliği ilkesinin doğal sonucu olarak ortaya çıkan, Topluluk iç pazarının ve üye ülkelerin ; çeşitli mekanizmalarla Dünya pazarındaki düşük ithalat fiyatları ile aşırı fiyat dalgalanmalarına karşı korunmasıdır.

Bu ilkenin benimsenmesi ile tarımsal ürünlerin satın alınmasında, üye ülkelerin üreticilerine üçüncü ülke üreticileri karşısında öncelik tanınmasıyla, Topluluk tarımının dış rekabete karşı korunması sağlanmış olur. Topluluğun önceliği prelevmanlar, gümrük vergileri ve iç pazarda üretime yapılan yardımlar sayesinde sağlanır. Ticarete söz konusu olan ürün, ortak piyasa düzenlerinde yer alan ürünlerle ikame edilebilir özelliğe sahip değil ise, Topluluk bu şekilde istisnaya sahip ürünler için tercihli ticaret antlaşmalarıyla üye ülkelere gümrük indirimi yada muafiyeti tanımaktadır. Topluluk, ihracat ve ithalat konusunda üye ülkelerin çıkarlarını korumak için prelevman ve değişken vergiler yoluyla koruma uygulamaktadır. Şöyle ki , ithal tarım ürünlerinin fiyatı, Topluluk tarım ürünleri fiyatına göre daha düşük olduğundan aradaki fark Topluluğa ihracatı yapan üçüncü

ülkelerden vergi olarak alınıp Topluluk üreticilerine ödenmektedir. İhracat konusunda da, üçüncü ülkelere ihracat yapan Topluluk üreticilerinin düşük Dünya fiyatlarıyla rekabet edebilmeleri için ihracat iadesi ödemesi yapılmaktadır [İnceci, 1993, ss.63-64].

4.3.3. Ortak Mali Sorumluluk İlkesi

Tarım politikası harcamalarının ortak bir fondan karşılanması, ortak mali sorumluluk ilkesinin temelini oluşturur. Bu ilke, Topluluğun gelirlerini ve giderlerini düzenleyen FEOGA tarafından yerine getirilir. Benimsenen bu ilke ile üye devletler, OTP'nin işleyiş nedeniyle oluşan tedbirlerin yarattığı mali yükün kendilerini doğrudan ilgilendirmediği durumlarda bile paylaşımında bulunmak zorundadırlar [İnceci, 1993, ss. 64].

4.4. AB'nde Tarım Destekleme Politikası

AB'nde bütün ürünler için ayrı destekleme politikası uygulanmaz. Belli ürün grupları için ayrı ayrı uygulanan piyasa organizasyonlarını dört farklı kategoride ele almak mümkündür [Doğruel,1993, s.27] :

a. Dışsal Koruma ve Müdahale :

İç pazarlarda müdahale düzenlemesi ve dışsal koruma sistemi olmak üzere tarımsal üretimin % 70'inden fazlasında kullanılır. Burada amaç, Topluluk'daki piyasa fiyatlarının belli bir minimum düzeyin altına inmesini engellemektir. Tahıllar, yağ, süt tozu, şeker ve sığır eti dahil olmak üzere birçok ürün için özel müdahale kuruluşları oluşmuştur. Arzın fazla olduğu zamanlarda piyasa fiyatlarının dengelenmesi için bu kuruluşlar fazla üretimi alırlar. Piyasanın dengelenmesi ile ürün yeniden satışa çıkarılabileceği gibi , üçüncü ülkelere ihracat yapma yoluna da gidilebilir.

b. Müdahalesiz Dışsal Koruma:

Üretimin yaklaşık % 25'ini kapsar. Bu grup; yumurta, tavuk, kaliteli şarap, çiçek, meyve ve sebze türü için piyasa düzenlemelerini içerir. Bunlar yerleşik ürünler yada belli oranda topraktan bağımsız üretilen ürünlerdir. Bu ürünlerde iç pazarı desteklemek için özel programlar gerekli değildir. Dışsal koruma; her ürün için farklı olarak hesaplanan kesintiler, gümrük vergileri yada ikisinin bileşimi biçimindedir.

c. Fiyatı Tamamlayan Yardım :

Kolza tohumu, ayçiçeği tohumu, çığit ve fasulye gibi protein içeren ürünleri kapsar. Topluluk üreticilerinin ucuz ithalat rekabetine rağmen ürünlerini satabilmelerini garanti altına alabilmek için ilgili sanayiler, Topluluk içinde üretilen ürünleri kullanmaları durumunda para yardımı alırlar. Burada amaç, ithal ürünü fiyatı ile Topluluk ürün fiyatı arasındaki farkı kapatmaktır. Bu durum Topluluk tarım ürünlerine ve üretici gelirlerine destek sağlarken, tüketici fiyatlarının da düşük düzeyde kalmasını sağlar.

d. Düz Oranlı Yardımlar :

Burada, birim toprak alanı yada birim üretim miktarı başına verilen düz oranlı yardımlar söz konusudur. Bazı bölge ve bazı çiftçiler için önemli olan çok fazla özelleşmiş ürünleri içerir. Bu grup, Topluluk üretimi içinde önemli bir orana sahip değildir.

Ortak Piyasa Düzenlerine bağlı ürünler ve ürün grupları şunlardır [Yıldırım, 1994, s.5] :

1-Hububat, 2-Pirinç, 3-Şeker, 4-Zeytinyağı, 5-Yağlı Tohumlar, 6-Kuru Yemler, 7-Yemlik Bakliyat, 8-Pamuk Tohumu, 9-Keten ve Kenevir, 10-İpekböceği, 11-Süt ve Süt Ürünleri, 12-Koyun ve Keçi Eti, 13-Domuz Eti, 14-Kümes Hayvanları,

15-Yumurta, 16-Taze Meyveler ve Sebzeler, 17-Canlı Bitkiler ve Çiçekçilik Ürünleri, 18-Şarap, 19-Ham Tütün, 20-Tohumluklar, 21-Şerbetçi Otu, 22-Arıcılık, 23-Sığır Eti, 24-İşlenmiş Meyve Sebzeler.

Bunların yanısıra su ürünleri ve ormancılık ayrı bir kategori olarak dikkate alınmaktadır.

4.5. AB'de Tarımsal Desteklemenin Yarattığı Sorunlar ve Çözümleyici Görüşler

Topluluğun tarım kesiminde yaşadığı en önemli sorun , stoklar ve tarım bütçesidir. Son yıllarda tahıl, et, şarap ve süt ürünlerinde hızlı bir stok artışı olmuştur. Stok fazlası, depolama ve muhafaza giderleri sorununu doğurmuştur. Bu nedenle, her yıl binlerce ton et, tereyağı, tahıl vs. imha edilmekte veya Dünya'nın açlık çekilen bölgelerine gıda yardımı olarak gönderilmekte yada maliyetlerin çok altında dumping fiyatlarla Doğu Avrupa ülkelerine satılmaktadır.

Tablo 25'de, AB'nin sahip olduğu tarımsal stoklar yer almaktadır.

Tablo 25: AB'nde Tarımsal Stoklar (1981-1990) (Bin Ton)

Tarımsal Ürünler	1981	1983	1985	1987	1989	1990
Yumuşak Buğday	2 965	6 820	11 902	4 115	2 650	5 370
Arpa	847	1 673	4 651	3 586	3 211	3 700
Çavdar	343	311	1 108	755	1 088	1 520
Sert Buğday	309	737	986	2 028	1 231	1 140
Mısır	-	-	-	22	780	250
Tahıllar	4 194	9 541	18 647	10 506	8 960	11 980
Zeytinyağı	140	121	75	311	191	70
Tütün	30	30	15	42	77	66
Alkol	-	-	501	1 688	3 382	2 640
Süt Tozu	298	957	514	594	5	340
Tereyağı	14	686	1 018	888	32	190
Et	210	390	803	736	151	320

Kaynak : İnci, 1993, s.145

Tablo 25'deki; AB'nin tarımsal stokları dikkate alınıp, 1990 yılı verileri irdelendiğinde; AB'nin tahıllar, yumuşak buğday, arpa, alkol, çavdar ve sert buğday da büyük boyutlara ulaşan stoklara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca süt tozu, tereyağı ve et de 1990 yılında aşırı stok fazlası oluşmuştur. Fakat mısır, zeytinyağı ve tütün de stoklar azalmıştır.

Yüksek düzeyli destekleme fiyatları verimi artırıcı etki yapmış ve bu durum, stokları artırmıştır. Yüksek düzeyli destekleme fiyatları ve dış rekabete karşı yoğun korumacılık, geleneksel tarım işletmelerini motive ederken, tarım kesiminde uzmanlaşmayı olumsuz etkilemiştir. Fiyatlara müdahale edilmesi, piyasada serbest rekabet koşullarının oluşmasını önleyerek, arz ve talebin dengeye gelme şansını ortadan kaldırmıştır. OTP'nin fiyat politikası, Topluluk tarım bütçesi yükünü de ağırlaştırmıştır. Tarımsal gelirlerin Topluluk bütçesine katkısı % 17 civarında iken, bütçenin % 70'i FEOGA harcamalarına ayrılmaktadır. Her üye ülke, Topluluğun bütçesine yapacağı katkıyı en düşük düzeyde tutmayı isterken, FEOGA harcamalarından, büyük işletmeler küçük işletmelere göre ve Kuzey bölgesi üreticileri (süt, et, tahıl v.b. üreticileri) Güney bölgesi üreticilerine (meyve, sebze, şarap v.b. üreticilerine) göre daha fazla yararlanmışlardır. Belçika, Hollanda, Danimarka ve İrlanda çiftçileri FEOGA'nın garanti fonundan en çok yararlanan çiftçilerdir [Şahinöz, 1989, ss.92-96].

Tarımsal fazlanın önlenebilmesi için sözü edilen dört temel öneri şunlardır :

1. Destekleme fiyatlarının yıldan yıla kademeli olarak azaltılması,
2. Garanti alımlarına sınır getirilmesi,
3. Fazla üretilen tarım ürünlerinin üretimine kotalar uygulanması,
4. Fazla üretimin " ortak sorumluluk vergisi " ile vergilendirilmesidir.

Bu önlemlerin bütün üyeler tarafından tam olarak desteklenmemesi ; İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın Topluluk üretim fazlasına ve tarım bütçesine ek yükler getirmesi, destekleme fiyatlarına getirilen indirimlerin küçük oranlarda kalması istenilen hedefe ulaşılmasını engellemiştir. İngiltere ve Hollanda destekleme fiyatlarının önemli ölçüde düşürülmesini önerirken, Almanya ve Güney Avrupa ülkeleri bunu kabul etmemektedirler. Hatta İngiltere, fiyatların serbest piyasa

koşullarına göre oluşmasını istemektedir. Bunun sağlanması ile Topluluk içi fiyatlar Dünya fiyatları ile uyum sağlayacak ve Topluluk tarımı dış rekabet koşulları ile karşılaşacağı için daha dinamik ve üretken bir yapıya kavuşacaktır. İşletmelerin, serbest rekabetten zarar görmeleri söz konusu olursa, ABD’de olduğu gibi doğrudan devlet yardımı ile işletme zararları karşılanabilir. Doğrudan yapılacak devlet yardımlarının Topluluk bütçesinin yükünü artırma olasılığı güçlüdür. Üye ülkeler kendi tarım kesimlerinin ekonomik, teknik ve sosyal yapısına uygun çözümleri içeren politikaları tercih etmektedirler. Almanlar, fiyat mekanizmasına dokunmadan üretimi ve harcamaları denetim altına alabilmek için tarımda nadası özendirerek önlemlerin alınmasını önermektedirler. Bu düşünce çerçevesinde, toprağının % 30’unu ekmeyen çiftçi kısmen ortak sorumluluk vergisi dışında bırakılacaktır. Bir başka örnekte, toprağın % 20’sini nadasa bırakan çiftçilere belli bir prim ödenmesini önerir. Bu önerilerden zaman içerisinde uygulanmaya konulmuş olsada tarımın değişen yapısı nedeniyle sorunların çözümü sağlanamamıştır. Tarım kesiminin sorunlarından kurtulması için, sunulan önerilerin üye ülkelerin tarım yapısına göre sentezlenerek, kalıcı çözüm yollarının uygulanması gerekmektedir [Şahinöz, 1989, ss.97-102].

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TÜRKİYE VE AB ARASINDAKİ TARIMSAL YAPI VE POLİTİKA FARKLILIKLARI

5.1. Türkiye Tarım Politikası İle AB'nin Ortak Tarım Politikası'nın Karşılaştırılması

Türkiye'nin ve AB'nin tarım politikaları ele alındığında temel olarak ; yapısal, amaçları bakımından ve kaynakları bakımından bir takım farklılıkların olduğu dikkati çekmektedir. Konunun önemi açısından ve Türkiye'nin, AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyumu bakımından bu farklılıkların ayrı olarak ele alınıp irdelenmesi faydalı olacaktır.

5.1.1. Yapı Bakımından

Belirgin olarak ilk farklılık, destekleme politikalarının yöneldiği ürün gruplarında kendini göstermektedir. Türkiye'de sanayi ürünü olarak kabul edilen ürünlerin bir kısmı AB'nde tarım ürünü olarak tanımlanmaktadır. AB'nde hayvansal üretime yapılan destekleme harcamaları önemli boyutlarda iken, Türkiye'de hayvansal ürünler 1980 yılından sonra destekleme kapsamından çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra 1980'li yılların sonlarında et ve süt teşvik primleri uygulanmıştır.

Tablo 26'da; AB'nde ve Türkiye'de tarımsal üretimin, hayvansal ürünler ve bitkisel ürünler açısından dağılımı verilmiştir.

Tablo 26: AB'nde ve Türkiye'de Tarımsal Üretim Dağılımı (1989) (%)

Tarım Ürünleri	Türkiye	AB
Hayvansal Ürünler	38	54
Bitkisel Ürünler	62	46

Kaynak : İnceci, 1993, s.5

Tablo 26'ya bakıldığında, Türkiye'de tarımsal üretime bitkisel ürün üretiminin hakim olduğu, oysa AB'nin tarımsal üretiminde hayvansal ürün üretiminin yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye'de tarımsal üretimin % 38'i hayvansal üretim, % 62'si bitkisel üretimdir. AB'nde ise tarımsal üretimin % 54'ü hayvansal üretim, % 46'sı bitkisel üretimdir.

Türkiye'de destekleme kapsamındaki ürünler giderek azalırken, AB'nde tarımsal ürünlerin önemli bölümü destekleme kapsamındadır. Hatta Topluluğa yeni katılan ülkelerin desteklemeye konu olan ürünleri de Topluluğun destekleme politikasına dahil edilir.

AB'nde tarımsal girdilere sübvansiyon uygulaması yapılmazken, Türkiye'de 1980'li yıllarda kapsamı daraltılmış olmasına rağmen tarımsal girdilere sübvansiyon uygulanmıştır.

Türkiye, fiyat politikasını belirlerken oy kaygısı taşıyan ve siyasi seçimlere bağlı kalan bir tarımsal yapı sergilerken; AB, her ürün için gerektiğinde yeni düzenlemelere gidebilecek esnek bir tarımsal yapıya sahiptir.

AB'nin OTP'nda tarımsal ürünlerin pazarlanmasında önem taşıyan, kooperatifleri teşvik edici uygulamalar yapılırken; Türkiye'de henüz tarımsal kooperatifler ile ilgili olarak önemli sayılabilecek bir politika uygulanmamıştır.

Türkiye'nin ve AB'nin tarım bakımından karşılaştırılması yapılırken; tarım alanlarının kullanımı bakımından da bir takım ayrılıklar mevcuttur.

Türkiye'de ve AB'nde tarım alanlarının ne şekilde kullanıldığı Tablo 27'de ele alınmıştır.

Tablo 27: Türkiye'de ve AB'nde Tarım Alanlarının Kullanılışı
(1988) (Bin Hektar)

Kullanılış Şekli	Türkiye	AB
Toplam Tarım Alanları	36.527	128.466
* Ekilen Arazi	24.964	68.250
* Sebze-Meyve-Bağ	2.863	11.730
* Çayır-Otlak	8.700	48.486
Ormanlar	20.189	53.766

Kaynak : İnceci, 1993, s.55

Tablo 27'ye bakıldığında, Türkiye'nin AB karşısında ekilen arazi miktarı bakımından sınıra dayandığı görülmektedir. AB'nde çayır ve otlaklar da tarım arazisi içerisine dahil edilmiştir. Türkiye'de ise çayır ve otlakların; yıllarca aşırı otlatma sonucu zarar görmesi nedeniyle ve önlemi alınamayan erozyonun yok edici etkisi sonucu, tarım arazilerinin kullanımı içerisindeki payı oldukça düşüktür.

Tablo 28'de, Türkiye'de ve AB'nde, başlıca bitkisel ürünlerin ekim alanlarının toplam işlenen araziye oranı verilmiştir.

Tablo 28: Türkiye’de ve AB’nde Başlıca Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanlarının Toplam İşlenen Arazi İçindeki Payı (1989) (%)

Ürünler	AB	Türkiye
Tahıl	27,5	56,6
Şeker Pancarı	1,4	1,4
Yağlı Tohumlar	3,7	7,0
Zeytin	3,4	3,5
Pamuk	0,3	2,9
Tütün	0,2	1,1
Patates	1,1	1,1
Baklagil	1,5	9,5
Sebze	1,3	2,5
Meyve	9,0	6,4
Bağ	3,2	2,4
Yem Bitkileri	10,7	2,7

Kaynak : Ineel, 1993, s.50

Türkiye’de ekim alanlarına, AB’ne karşılık büyük bir farkla tahıl ekimi hakimdir. Buna karşılık AB, Türkiye’ye nazaran yem bitkileri ekiminde oldukça ileri seviyededir.

1990 yılı rakamlarına göre Türkiye’de nüfusun 20.2 milyon kişisi istihdam edilmiş olup bu rakamın yaklaşık olarak % 49’u tarım kesiminde çalışır durumdadır. Tarımda istihdam edilenlerin de % 96’sı kırsal kesimdedir. Kırsal kesimde istihdam edilenlerin % 63’ü ücretsiz aile işçisidir. Bu rakam, Türkiye’de ki toplam istihdamın % 30’unu oluşturur. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların % 74’ü kadındır. AB’nde 1990 yılı rakamlarına göre toplam çalışan nüfusun % 6,6’sı tarımda istihdam edilmektedir. Topluluk’da 8.6 milyon tarım çalışanı 320 milyonluk bir nüfusu beslerken, Türkiye’de 10 milyon tarım çalışanı 60 milyonluk bir nüfusu

beslemektedir. Türkiye’de tarımsal işgücü miktarı yüksek olmasına rağmen AB’ne göre verimliliği oldukça düşüktür [İneci, 1993, ss.51-52].

5.1.2. Amaçları Bakımından

OTP içerisinde, fiyat politikası ile tarım ve tarım dışı çalışanları arasında gelir dengesini sağlayarak, tarımsal üretime istikrar kazandırılması ve verimin artırılması amaçlanmıştır. Oysa Türkiye’nin tarım politikasında fiyat politikası ile ancak üretim düzeyini korumak, üreticiye belirli bir fiyat ve pazar sağlamak hedeflenmiştir.

AB’nin ve Türkiye’nin amaçları bakımından sahip oldukları bir diğer tarım politikası farklılığı da şudur: AB ; bünyesindeki üye ülkeleri değişen vergiler uygulayarak dış rekabete karşı koruyup üretimi destekleyen ve ithalatı kısıtlayan politikalar uygular. Türkiye’de ise henüz, üreticisini dış rekabete karşı koruyucu yada yabancı ülkelerin rekabet gücünü engelleyici mekanizmalar mevcut değildir. Kimi zamanlar tarım ürünü ithalatı yapılması; rekabet edebilirliğe sahip olmayan Türk üreticisini, düşük fiyatlar karşısında zor durumda bırakmıştır.

Topluluk’da hayvansal ürünlerin üretimini teşvik edici politikalar benimsenmiştir. Türkiye’de ise tam tersi bir durum söz konusudur. Türkiye’de, tarımsal üretime % 62’lik bir payla bitkisel üretim hakimken; tarımsal ürünlerin ancak % 38’i hayvansal ürünlere aittir. Oysa Topluluk’da, tarımsal üretimin % 54’ü hayvansal ürünlerden, % 46’sı bitkisel ürünlerden oluşmaktadır.

Topluluğun tarım politikası, tarım ürünlerinin pazarlanmasında kooperatiflerin etkinliğini artırmayı amaç edinmiştir. Oysa Türkiye’de, tarım kooperatifçiliğinin desteklenmesi yönünde kapsamlı ve kalıcı bir politika uygulanmamaktadır [Arıkbay, 1992, s.38].

Türkiye ve AB arasında var olan önemli bir farklılık daha, tarımsal ürünlerin üretiminde elde edilen verimlilik değerlerinde görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 29'da, Türkiye'de ve AB'nde ki bazı tarla bitkilerinde tarımsal verimlilik değerleri verilmiştir.

Tablo 29: Türkiye'de ve AB'nde Bazı Tarla Bitkilerinde Tarımsal Verimlilik
(1973 - 1990) (Kg. / Hektar)

Ürünler	1973		1990		AB/Türkiye 1990	% Değişme	
	Türkiye	AB	Türkiye	AB		Türkiye	AB
Tahıllar	1200	3300	1598	4710	2,9	33	43
Buğday	1130	3320	1058	5700	5,4	-6	72
Arpa	1137	3280	2138	4030	1,9	88	23
Çavdar	1130	2540	1049	3420	3,2	-7	35
Mısır	1760	4850	4078	6310	1,5	132	30
Kolza	1200	2050	938	2980	3,2	-22	45
Ayçiçeği	1164	850	1201	1630	1,4	3	92
Soya	1460	1750	2189	3090	1,4	50	77
Tütün	460	1600	948	1770	1,9	106	11
Pamuk	757	637	851	823	1,0	12	29
Patates	12220	25900	22936	28100	1,2	88	8

Kaynak : İnceci, 1993, s.32

Türkiye, sadece pamuk üretiminde Topluluk değerlerine yaklaşırken, diğer tarla bitkilerinde Topluluğun ortalama verimlilik değerlerinin çok gerisinde kalmıştır. Buna rağmen Türkiye geçmiş yıllara nazaran, ilk sırada mısır olmak üzere ardından tütün, patates, arpa, soya ve tahıl üretiminde gözle görülür bir verimlilik artışı elde

etmiştir. Fakat temel gıda maddelerinden biri olan buğdayın üretiminde verimliliğin olumsuz yöndeki gelişimi zamanla büyük sorunlar yaratabilir.

Tablo 30'da; Dünya'da, AB'nde ve Türkiye'de bazı sebzelerde ortalama verimlilik değerleri verilmiştir.

Tablo 30: Dünya'da, AB'nde ve Türkiye'de Bazı Sebzelerde Ortalama Verimlilik (1989) (Ton / Hektar)

Sebze Türü	Dünya	AB	Türkiye
Domates	23,5	46,6	37,5
Patlıcan	12,7	26,7	16,6
Lahana	22,8	16,8	19,6

Kaynak : İnceci, 1993, s.33

Tablo 30'da yer alan ve Türkiye'de yapılan sebze üretiminin büyük bir oranına sahip olan domates ve patlıcanın verimlilik oranı, lahana dışında genel olarak Dünya ortalamalarının üzerinde gerçekleşirken, AB'nin verimlilik ortalamalarının gerisinde kalmıştır.

AB ve üyeleri ile Türkiye'de söz konusu olan et ve süt verimliliği değerleri, Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31: AB ve Üyeleri İle Türkiye’de Et ve Süt Verimliliği
(1989) (Kg. / Baş)

Ülkeler	Et Verimi (Sığır)	Süt Verimi
Türkiye	129	1230
AB Ortalaması	304	4510
Belçika	412	4081
Lüksemburg	304	4601
Danimarka	258	6213
Almanya	322	4825
Yunanistan	240	3064
İspanya	255	3300
Fransa	336	4559
İrlanda	313	3875
İtalya	283	3557
Hollanda	301	5652
Portekiz	243	3524
İngiltere	287	5012

Kaynak : İnceci, 1993, s.35

Tablo 31’de görüldüğü gibi, Türkiye’nin hayvansal ürün verimliliği AB ortalamasının ve üye ülkelerin hayvansal ürün verimliliğinin oldukça gerisinde seyretmektedir. Nitekim AB, et verimliliğinde Türkiye’den yaklaşık olarak 2,5 kat, süt verimliliğinde ise 3,5 katlık bir farka sahip olup, kısa zamanda kapatılmayacak bir düzeyde bulunmaktadır.

5.1.3. Kaynakları Bakımından; Türkiye’nin Tarım Politikası İle AB’nin Ortak Tarım Politikası’nın Karşılaştırılması

OTP’nin finansmanı tek bir bütçeden ,FEOGA’dan karşılanmaktadır. Türkiye’de tarım politikasının finansmanı, müdahale kuruluşlarının öz

kaynaklarından, T.C. Ziraat Bankası'ndan yada Merkez Bankası'ndan karşılanan kredilerle sağlanır.

FEOGA fonunun uygulanmasındaki düzenlilik ve güvenilirlik karşısında, Türkiye'de destekleme kuruluşlarının üreticiye zaman zaman borçlarını ödeyememesi güvenden yoksun bir ortam yaratmıştır.

Tablo 32'de, Türkiye'de ve AB'nde ki tarım ürünleri destekleme ve müdahale fiyatları verilmiştir.

Tablo 32'ye bakıldığında, dikkate alınan ürünler için Türkiye'de ki fiyatların 1987 yılında Topluluk fiyatlarının altında olduğu, 1988 yılından itibaren pirinç, 1989 yılından sonra da yumuşak buğday destekleme fiyatlarının Topluluk fiyatlarının üstünde belirlendiği görülmektedir. Topluluk'da 1988 yılında ki arpa fiyatı, aynı yılda Türkiye'deki arpa fiyatından düşüktür. Ayçiçeği, soya fasülyesi, koyun-keçi eti, zeytinyağı ve pamuk fiyatları Topluluk fiyatlarının oldukça gerisinde kalmıştır. Topluluk'da tütün fiyatları çeşitlerine göre değişiklikler gösterdiğinden en düşük ve en yüksek fiyat alan çeşitler örnek verilmiştir.

Tablo 32: Türkiye'de ve AB'nde Tarım Ürünleri Destekleme ve Müdahale Fiyatları (1987 - 1990) (E.C.U./Ton)

ÜRÜNLER	1987			1988			1989			1990		
	AT	Türkiye	Türkiye/AT (%)	AT	Türkiye	Türkiye/AT (%)	AT	Türkiye	Türkiye/AT (%)	AT	Türkiye	Türkiye/AT (%)
Sert Buğday	211.06	113.82	54.0	219.78	109.13	49.7	221.90	202.88	91.4	215.83	201.12	93.2
Y.Buğday*	172.58	100.22	58.0	173.72	100.82	58.0	179.44	190.49	106.2	174.06	188.42	108.2
Arpa	156.53	82.59	53.0	158.85	82.44	52.0	161.17	222.70	138.0	165.36	154.75	93.6
Mısır	172.58	90.65	52.5	173.72	106.75	61.4	179.44	132.41	73.8	174.06	128.49	73.8
Pirinç	248.88	231.67	93.0	259.76	266.89	102.7	270.64	562.25	207.7	281.52	335.25	119.0
Ş.Pancar**	40.07	22.96	57.3	40.07	26.86	67.0	40.07	37.24	92.9	39.27	34.92	88.9
Zeytinyağı	2162.4	-	-	2162.4	1126.88	52.1	2162.4	1538.93	71.2	2162.4	1452.6	67.1
Ayçiçeği	534.70	216.56	40.5	534.70	219.45	41.0	534.7	285.32	53.4	537.7	237.44	44.2
Sığırtı	3440	1855.4	54.0	3440	1591.87	46.3	3460.0	1779.82	51.7	3440	2472.5	71.9
Koyun-Keçisi	3674.7	2148.51	58.5	3674.7	1740.15	47.4	3674.7	1960.92	53.4	3674.7	2128.9	57.9
Pamuk	912.3	604.36	66.2	812.3	568.78	62.4	912.3	726.11	79.6	912.3	600.59	68.8
Tütün	1437	2925.12	203.6	1350	2885.42	214	1243	3190.61	256.7	1271	3072.8	241.8
Soya Fasulyesi	13257		22.0	13257		21.8	13522		23.6	11990		25.6
	506.7	201.45	39.8	489.4	207.58	42.4	489.4	283.61	57.9	489.4	225.47	45.7

* Y.Buğday : Yumuşak Buğday

** Ş.Pancarı : Şeker Pancarı

Kaynak : Yıldırım, 1994, s.87

Türkiye’de ve AB’nde çiftçi eline geçen fiyatlar, aşağıdaki Tablo 33’de ele alınmıştır.

Tablo 33: Türkiye’de ve AB’nde Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar (1989) (ECU / Ton)

ÜRÜNLER	AT		Türkiye	Türkiye / AT (%)	
	Min.	Max.		Min.	Max.
Sert Buğday	150.9	286.6	144.4	95.7	50.4
Y. Buğday	220.2	238.5	136.7	62.1	37.1
Arpa	134.5	263.5	114.9	85.4	43.6
Mısır	134.9	233.6	135.8	100.7	58.1
Pirinç	316.8	409.2	812.4	256.4	198.5
Şeker Pancarı	34.5	58.0	27.8	80.6	4.8
Zeytinyağı	2484.3	2691.6	1128.9	45.4	41.9
Ayçiçeği	251.8	501.0	343.4	136.4	68.5
Tütün	1271.0	11990.0	2013.5	158.4	16.8

Kaynak : Yıldırım, 1994, s.89

Türkiye’de üretici fiyatları sadece pirinç için, AB’nde geçerli olan ürün fiyatının çok üstündedir. Diğer ürünler için çiftçi eline geçen fiyatlar oldukça düşüktür.

5.2. AB’nin Türkiye Tarımı Konulu Raporu

AB’nin 18.12.1989 tarihli raporuna göre Türkiye’nin tarımı [Yıldırım, 1994, ss.80-83] :

Tarım sektörü Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Doğal kaynaklarının zenginliği ve tarımsal ekolojilerdeki çeşitlilik, Türkiye’ye tarım bakımından avantaj

sağlamaktadır. Türkiye hızlı nüfus artışına sahip bir ülke olmasına rağmen, gıda bakımından kendi kendine yeten bir ülke konumundadır.

Tarım amaçlı olarak işlenen toplam arazi miktarı 28 milyon hektar olup, Topluluğun % 37'sidir. Türkiye'de toplam iş gücünün % 55'i tarımda çalışırken bu oran AB'nde % 8'dir

Türkiye'nin ihracatına konu olan ürünler, Kuzey bölgesinin ve Akdeniz yöresinin ürünleri olup özellikle meyve, sebze ve tütündür.

Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda, Topluluğun kullanılabilir tarım alanı % 22, çiftliklerin sayısı % 41 oranında artacak, ayrıca tarım çalışanlarının sayısı yaklaşık olarak iki katına çıkacaktır.

Türkiye'de tarımsal üretime bitkisel üretim hakimdir. 1987 yılında toplam tarımsal üretimin % 65'ini bitkisel üretim, geri kalanını da hayvansal üretim oluştururken; Topluluk için bu rakamlar bitkisel üretim için % 48, hayvansal üretim için % 52 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar son 20 yılda önemli sayılabilecek değişiklik göstermemiştir.

Türkiye'de bitkisel üretimin temelini tahıllar oluşturur. Türkiye tahıl üretiminde Topluluk'da Fransa'dan sonraki ikinci, Dünya'da yedinci durumdadır. Bunun yanısıra Türkiye sert kabuklu meyveler (özellikle fındık ve antep fıstığı) kuru meyve, mercimek ve patlıcan üretiminde Dünya'nın en önde gelen üreticisidir. Türkiye'de üretilen Akdeniz tipi ürünler (meyve, sebze, tütün, pamuk, zeytin, zeytinyağı, koyun, keçi) Topluluk üretimi karşısında önemli seviyededir. Türkiye üretimi, Topluluğun üretimini, tütünde % 43, ham pamukta % 116, fındıkta % 172, kuru üzümde % 200, koyunda % 49 ve keçide % 39 seviyesindedir.

Türkiye’de üretim teknolojilerinin geriliği, çiftliklerin yapısı, çiftçi eğitiminin ve sulama imkanlarının yetersizliği nedeniyle üretimde verimlilik, Topluluğun gerisinde seyretmektedir.

Aşırı işgüçlü, tarım kesimine küçük işletmelerin hakim olması, işletmelerin artan nüfus nedeniyle parçalanması , meralarda koyun ve keçilerin aşırı otlatılması sonucu ortaya çıkan yaygın toprak erozyonu, uygun olmayan bölgelerdeki nüfus yoğunluğu (17 000 orman köyünde kırsal nüfusun % 35’i yaşamaktadır.) ve sulama imkanlarının sınırlı oluşu ile iklim farklılıkları Türkiye’de var olan önemli yapısal ve sosyo-ekonomik sorunlardır.

Türkiye’de devlet ; tarım sektörünün üretim, finansman, fiyat ve pazarlama, ticaret vb. tüm kademelerinde önemli rol oynar. Bitkisel ürünlerin fiyatları hükümet tarafından yada üretici kooperatifleri tarafından belirlenerek , bu ürünler liste halinde yıldan yıla değişime uğrarlar. Mevsim başında fiyatı hükümet tarafından belirlenen ürünler (buğday, arpa, mısır, çavdar, şeker pancarı, tütün, pamuk, ayçiçeği, soya, kuru incir ve üzüm v.s.) görevlendirilen müdahale kuruluşları (TMO gibi kamu veya özel) tarafından, miktarı ne olursa olsun tesbit edilen fiyattan alınmak zorundadır. Hayvansal ürünlerde ise her yıl üretilen et ve sütün bir kısmı ilgili müdahale kuruluşları tarafından alınarak destekleme yapılır. Türkiye’de belirlenen ürün fiyatları genellikle Topluluk’daki ürün fiyatlarının altındadır. Gübre, akaryakıt ve sulama suyu fiyatları da hükümet tarafından belirlenip, girdilerin bir kısmı için sübvansiyon uygulanırken, tarımsal girdilerin fiyatları genellikle serbest piyasada oluşur.

Türkiye’de hala gübre kullanımı çok düşüktür. Tarımsal üretimin ancak yarısında sertifikalı tohum kullanılmıştır. Tarımsal zararlılarla mücadele yetersiz kalmıştır. Artan nüfus nedeniyle arazilerin bölünüp parçalanmasını önleyebilecek tedbirler alınamamıştır. Ayrıca, Türkiye için gelecekte önemli tehlikeler yaratabilecek olan, erozyonla mücadele, meraların ıslahı ve ağaçlandırmanın teşviki için önlemler alınıp bir an evvel uygulanmaya geçilmelidir.

Türkiye’de ekime elverişli 4 milyon hektar arazi sulanamamakta ve 6 milyon hektar arazide nadas alanı olarak bekletilmektedir. Türkiye’nin tarım potansiyelini değerlendirebilmesi için büyük yatırımlara ihtiyacı vardır. Türkiye’nin Topluluğa tam katılımı halinde, Türkiye’ye sunulacak yatırım imkanlarının artması olasılığı vardır. Bu sayede hem özel hem de kamu yatırımlarında artış olabilecek ve Türkiye’de tarımsal üretim daha iyiye gidecektir.

5.3. Türkiye’nin, AB’nin Ortak Tarım Politikasına Uyumu

AB ile Türkiye’nin ilişkileri 1963 yılında imzalanan ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile başlamıştır. Bunun ardından 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol’de tarımsal malların serbest dolaşımı, Türkiye’nin tarım politikasını OTP’na yakınlaştırması koşuluna bağlanmıştır. Zaman içerisinde tarım sektöründe bu yönde herhangi bir gelişme olmamıştır.

Türkiye’nin, AB’nin Ortak Tarım Politikası’na uyumu; Topluluğun fiyat ve müdahale mekanizmalarına, Topluluk içi ticaretin serbest dolaşım kurallarına, üçüncü ülkelerle ticaret mekanizmalarına, rekabet ve finansman politikalarına, OTP’nda Topluluk içi gelişmeler nedeniyle uygulanan reformlara, bitki ve hayvan sağlığı mevzuatı ile gıda standartları mevzuatına uyumu gibi konuları içermektedir.

“ Ortak Tarım Politikası’na Uyum ” konusunda Başbakanlığın 1995/10 Sayılı Genelgesi ile Tarım Bakanlığı görevlendirilmiştir. Bu amaçla, AB ile ilgili bir birim oluşturulmuş ve yürütülecek faaliyetler şu şekilde belirlenmiştir: Türk tarım mevzuatının, AB tarım mevzuatı ile karşılaştırılmasına yönelik çalışmanın yapılması, Türkiye’nin tarım politikasının AB’nin OTP’na uyumu için gerekli koşulların belirlenmesi, Türkiye için öncelik taşıyan ürünlerin belirlenerek AB’den teknik yardım alınması ve bu ürünlere ilişkin ürün dosyalarının tamamlanması , AB’nin OTP’nın finansman kaynağı “ Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu ” nun benzeri bir fonun oluşturulması ve işletilebilmesi olanaklarının araştırılmasıdır. Ayrıca üretici birliklerinin kurulması, müdahale kuruluşlarının geliştirilmesi ve yapısal düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir [Varol, 1996, ss.8-9].

Unutulmaması gereken bir diğer husus; Topluluğun ve Türkiye'nin uygulamış oldukları tarım politikalarının farklı hedefler doğrultusunda olduğudur. Topluluğun OTP ile uygulamaya koyduğu tedbirlerin bir çoğu üretimin düşürülmesi hedefini benimserken, Türkiye'de ise üretimin artırılması temel politika hedeflerinden birisidir. Bu durumda Türkiye'nin OTP'na uyumu ancak AB'ne tam üyeliğin gerçekleşmesi ile olabilir.

Türkiye tarımı için önemli sayılan narenciye, tütün, fındık, kuru üzüm, kuru incir ve pamuk gibi ürünler, OTP bünyesinde önemli denebilecek bir desteklemeye tabi değildir. Türkiye'nin AB'ne tam katılımı sonucunda bu ürünlerin daha ağırlıklı bir şekilde ele alınmasının talep edilmesiyle AB için ortaya bir sorun çıkabilir.

OTP'na uyum çalışmalarında dikkat edilmesi gereken bir başka ayrıntıda ; tarımsal ürünlerle ve stoklama ile ilgili teknik yenilikler , Ülke koşullarına göre ürün standartları, üreticilerin eğitimi, fiyat stabilizasyonu gibi konulardır. Ayrıca AB'nin OTP için uygulamış olduğu yenilikler takip edilmelidir. Fiyat destekleme sistemi yerine çiftçiye doğrudan gelir sağlayacak uygulamalar getirilmelidir.

Türkiye'nin, AB'nin OTP'na uyum sağlaması ve ardından tam üyeliğin gerçekleşmesi ile bir takım avantajları elbette olacaktır. Özellikle FEOGA'nın, katkıları tarım kesimini daha da iyileştirici etkiler yapacaktır. Yeni ürünlerin desteklemeye tabi olması söz konusu olabilecek ve üretici birliklerinin etkin hale gelmesiyle pazarlamada üretici kuruluşların payı artacaktır. Fakat şu an desteklemeye tabi olan ürünlerden belkide bir kısmının destekleme dışında bırakılması zorunluluğu doğabilecektir. Bilindiği gibi Türkiye'nin tarımsal üretimine bitkisel üretim hakimdir. Türkiye'de hayvansal üretimin düşük olması nedeniyle, Topluluk'dan ithalat yapma yoluna gidilebilecektir. Tarımsal ürünlerin AB'nde oldukça yüksek fiyatlara sahip oluşu Türkiye'de de ürün fiyatlarını artırıcı etki yapacaktır. Fakat alım gücü ve gelir seviyesi yükselmeyen insanlar için bu durum büyük bir dezavantaj yaratacaktır.

6. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Dünya üzerinde insanlar varolduğu sürece tarım sektörü önemini koruyacaktır. Fakat, bu sektör sahip olduğu yapısal özellikler nedeniyle bir takım olumsuzluklara maruz kalmaktadır.

İnsanların zorunlu tüketim malları ihtiyacının karşılanmasına olanak veren tarım kesiminin, ekonomik, sosyal veya doğa koşulları nedeniyle zarar görmesini sağlayabilecek olumsuzlukların ortadan kaldırılması gerekir. Bu nedendir ki; tüm Dünya ülkeleri tarım kesimini koruma eğiliminde olan, destekleyici yada müdahaleci bir takım tarım politikaları uygulama yoluna gitmişlerdir. Bugün, liberal ekonomik politikalar benimseyen ülkeler dahi tarım kesimini destekleyici tutumlar sergilemektedirler.

Türkiye’de, tarım kesiminde sermaye yetersizliğinin neden olduğu modern tarım yöntemlerinin uygulanamaması sonucu; geleneksel tarım anlayışından kurtulmak mümkün olamamıştır. Teknolojik ilerlemeyi yakalayamamış ve zamanı oldukça geriden takip eden tarım faaliyetleriyle, kaliteli ve ihtiyaca cevap verebilecek üretim düzeyine ulaşmayı beklemek hayalperestlik olur.

Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikaları, üreticiyi yüksek fiyat verilen ürünü ekmeye yöneltmiştir. Bu durum ; ürün çeşitliliğini olumsuz etkileyerek ülke tarımına belli ürün gruplarının hakim olmasına neden olmuştur. Oysa tarım ürünlerinin dış ticaretinin geliştirilebilmesi ve kendine yeterliliğin sağlanabilmesi için tarımsal ürünlerde çeşitliliği yakalamak gerekir.

Türkiye’de tarımsal üretime bitkisel ürün üretiminin hakim olduğu dikkati çekmektedir. Hayvancılık alanında uygulanan desteklemenin zamanla giderek

azalması nedeniyle, üretim miktarında ve verimlilik düzeyinde gerileme olmuştur.

Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikaları siyasi kaygılar taşımaktadır. Ülke içerisinde seçim olduğu dönemlerde tarım ürünlerine oldukça yüksek fiyatlar verilirken, seçim olmadığı zamanlarda daha düşük oranlarda fiyat artışı ile ürün fiyatları belirlenmiştir. Yüksek fiyatlar verilerek yapılan ürün alımları, devletin stoklarını şişirmiştir. Daha sonra ürünün elden çıkarılmasını sağlayabilmek için, düşük fiyatlardan ürün satışının yapılması devletin mali yükünü artırmıştır.

Tarım kesiminde faaliyette bulunan KİT’ler; uygulanmaya konulan yanlış ürün fiyatlandırma ve ürün alım politikaları sonucu, toplam kamu kesimi borçlanma gereksinimi içerisinde önemli bir paya sahip olmuştur.

Türkiye’de tarım kesiminin sürekli korunmasına rağmen, bu sektör çalışanlarının gelir seviyesi yükseltilememiştir. Tarım çalışanlarının gelir düzeylerindeki düşüklük nedeniyle tasarruflar ve yatırımlar olumsuz etkilenmektedir.

Dünya’da ekonomik yönden büyük birliklerin kurulduğu bir dönemde, Türkiye’nin bu oluşumlarla tek başına rekabet etme şansını yakalaması zor olacaktır. Bu nedendir ki; Türkiye kendi çıkarlarını dikkate alarak, bu ekonomik birliklerde uygulanan tarım politikalarına uyum sağlayıcı yaklaşımlarda bulunmalıdır.

AB’ne tam üyeliği bekleyen Türkiye’nin, Topluluğun OTP’na uyum sağlaması gerekmektedir. Çünkü, Türkiye’nin tarım politikaları ile OTP arasında belirgin farklılıklar vardır. Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları fiyat düzenlemelerine yönelikken, AB’nde fiyat müdahaleleri yanında ; ihracata uygulanan sübvansiyon, ithalata uygulanan ek vergi veya fark giderici vergi, ayrıca Topluluk dışına karşı korumacı mekanizmalar uygulanmaktadır. Türkiye tarımının, AB’nin OTP’na uyumu durumunda ; yapısal ve bölgesel tarım politikaları uygulanarak işgücünün serbest dolaşımında sağlanabilecektir. Tam üyeliğin gerçekleşmesi halinde

beklenen sermaye girişi ile tarım kesiminde varolan işgüçlü fazlasının diğer sektörlere kaydırılması mümkün olacaktır. Ayrıca desteklenen ürünlerin sayısı artacak, ürünlerin pazarlanmasında kooperatiflerin ve üretici kuruluşlarının etkinliği artacaktır. Fakat Topluluğa tam üyelik durumunda, şu anda desteklenen bazı ürünler destekleme kapsamı dışında bırakılıp yeni ürünler desteklemeye tabii olabilecektir.

Topluluğa tam üyelik halinde ; dış ticaret konusunda var olan engellerin kalkmasıyla pazarlama gücüne sahip olan yerli firmaların Topluluğa yönelik dış satımları artacaktır.

Türkiye’de hayvansal üretim yetersizdir. Bu nedenle, Türkiye Topluluk karşısında hayvansal ürün alıcısı konumundadır. Türkiye şu gerçeğe karşı karşıya kalacaktır : Bitkisel üretimin hakim olduğu üretim anlayışı, hayvansal ürünlerin desteklenmesiyle yer değiştirmelidir. Şu da var ki ; Topluluk’da tarımsal ürünlerin fiyatları Türkiye’deki tarım ürünleri fiyatlarından oldukça yüksektir. Bu durum üreticilerin lehine olurken, alım gücü yükselmeyen tüketicilerin aleyhine olacaktır.

Topluluğun önemli sorunlarından birisi tarımsal stokların şişkin oluşudur. Bu nedenle aşırı üretim fazlasının olduğu ürünlerde üretim kısılması yoluna gidilmelidir. Tam üyelik halinde ; Türkiye’den, üretim fazlasına sahip olunan ürünlerde üretimin kısılması istenecektir.

6.2. Öneriler

Uygulanması mümkün olan tarımsal destekleme politikaları ile, Türkiye tarımının ideal üretim düzeyine ulaştırılabilmesi için önerilerim şunlardır :

* Uygulanacak olan destekleme politikaları hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumaya yönelik olmalıdır.

* Tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlayacak tarımsal üretim desteklenmelidir.

* Tarımsal üretimde kaliteyi artırıcı ve ihracata yönelik üretimi teşvik edici politikalar belirlenmelidir.

* Türkiye’de tarım kesiminde faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğu küçük tarım işletmesi ve aile işletmeleridir. Bu işletmelerin ülke ekonomisi içerisinde etkin hale getirilebilmesi için ; var olan tarım yapısına uygun olarak belirlenmesi mümkün olan kriterlerle bu işletmelerin belgelendirilmesi gerekmektedir.

* Tarım ve sanayi sektörünün bütünleşmesi sağlanarak iki sektör arasında işgücü transferi kolaylaştırılmalıdır.

* Fiyat istikrarı sağlanmalı, üreticinin geleceği güvence altına alınmalıdır.

* Üreticinin, ürünün pazarlanması aşamasında zarar görmemesi sağlanarak geniş pazarlama ağı oluşturulmalıdır.

* Üreticilerin örgütlenmesi sağlanmalıdır.

* Tarım işletmeleri ; büyüklük, organizasyon ve verimlilik konusunda, tarım sektörü gelişmiş ülkelerle aynı seviyeye getirilmelidir.

* Gereksiz yere üretim miktarını artırmaktansa, ürünlerin kalitesini ve üretimin verimliliğini artırıcı, modern üretim tekniklerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

* Ürün kalitesi iyileştirilerek, dış rekabet gücü artırılmalıdır.

* Fiyat düzenlemelerine yönelik, enflasyonu körükleyen destekleme politikaları yerine daha rasyonel uygulamalar belirlenmelidir.

* Üreticileri, geleneksel üretim anlayışından uzaklaştırıp, modern üretim anlayışına yaklaştıracak eğitim programları uygulanmalıdır.

* Destekleme politikaları ve özellikle ürün fiyatları oy kaygısından uzak, toplumsal çıkarları ön plana alacak şekilde belirlenmelidir.

* Tarım kesiminde kaliteli girdi kullanımı teşvik edilmelidir. Yeterince gübre, tarım ilaçları ve sertifikalı tohumluk kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

* Bilinçsizce hayvan otlatılan meralar kontrol altına alınmalı ve erozyonla mücadele hızlandırılmalıdır.

* Özellikle engebeli arazi yapısına sahip bölgelerde, sulama konusunda sıkıntı çeken üreticilere yönelik sulama projeleri geliştirilmelidir.

* Tarım kesiminde makinalaşma hızlandırılmalıdır. Bunun gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkması muhtemel olan işgüçü fazlasının başka alanlara kaydırılması için yeni yatırım imkanlarının yaratılması gerekmektedir.

* Tarım destekleme politikaları kısa vadeli çözüm yollarından öte uzun vadeli geçerlilik arzetmelidir.

* Üretici ; ürününü ekerken, toprağın yapısına göre en uygun ürünü ekmeye teşvik edilmelidir.

* AB'ne tam üyeliğin yaklaştığı bir dönemde ; Türkiye'nin, AB'nin OTP'na uyumunu sağlayacak tarım politikalarının belirlenerek, uygulanmaya geçilmesi gerekmektedir.

* FEOGA Garanti ve Yönerme Harcamalarının etkinliği dikkate alınarak ; Türkiye’de de, üreticinin hak ettiği ürün bedellerini zamanında elde edebileceği bir fonun oluşturulması düşünülmelidir.

* Türkiye’nin tarım politikasında ; fiyat politikası ile ancak üretim düzeyini korumak, üreticiye belirli bir fiyat ve pazar sağlamak amaç edinilmiştir. Oysa OTP örnek alınarak; fiyat politikası ile tarım ve tarım dışı çalışanları arasında gelir dengesini sağlayacak, tarımsal üretime istikrar kazandıracak ve üretimde verimliliği artıracak politikalar benimsenmelidir.

* Bitkisel üretimin hakim olduğu üretim anlayışından, hayvansal üretimin yaygın olduğu üretim anlayışına geçilmelidir.

* Türkiye, AB’nde olduğu gibi; üreticiyi dış rekabete karşı koruyacak mekanizmalara kavuşturulmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR**1.Kitaplar**

ARIKBAY, Canan : **Avrupa Topluluğuna Tam Üyeliğin Türkiye'nin Tarımsal Ürünler Üretimi, Fiyatları ve Dış Ticaretinde Yaratacağı Olası Değişmeler**, M.P.M. Yayınları, Nr. 479, Ankara, 1992.

ALPAR, Cem

ARUOBA, Çelik : **Türkiye Ekonomisi " Sektörel Gelişmeler "**, Ankara, 1982.

AYYILDIZ , Tayyar : **Tarım Politikası**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Nr.620, Erzurum, 1983

DEMİR, Semra : **Taban Fiyatları ve Destekleme Alımları Politikası**, M.Ü. S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1984.

DOĞRUEL, Fatma : **Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları : ABD, AT ve Türkiye**, Nr.1993-29, İstanbul, 1993.

DURA, Cihan : **Tarımın Türk Ekonomisinin Gelişmesine Katkısı**, **Bugün ve Yarın** , İstanbul, 1987

ENÇ, Oya : **Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortak Tarım Politikasının Esasları ve İşleyiş Mekanizması**, İ.K.V. Yayını, Nr.14, İstanbul, 1985.

- İNECİ, Sevgi** : **1990'ların Ortak Tarım Politikası Perspektifinde Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Tarımsal Destekler, M.Ü. Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul,1993.**
- KARLUK, S.Rıdvan** : **Türkiye Ekonomisi, Eskişehir, 1994.**
- KESİM, Atila** : **Sübvansiyon Teorisi, T.İ.T.İ.A. Yayını, Nr.1, Trabzon, 1981**
- ŞAHİN, Hüseyin** : **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1993.**
- ŞAHİNÖZ, Ahmet** : **ABD-AET-Türkiye Tarım Politikaları ve Dünya Pazarları (Ortadoğu), Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. Yayını, İstanbul, 1989.**
- TUNA, Yusuf** : **Türkiye'de Uygulanan Destekleme Fiyat Politikasının Zirai Üretim Üzerindeki Etkileri, İ.Ü. S.B.E., İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1984.**
- _____ : **Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye ile İlgili Bir Değerlendirme, M.P.M. Yayınları, Nr.487, Ankara, 1993.**
- _____ : **Türk Tarımı Sorunları ve Çözüm Yolları, T.Z.O.B. Yayını, Nr.80, Ankara, 1972.**
- TUNCER, H.Oğuz** : **Tarımın Türkiye Ekonomisine Katkısı, TOBB Yayını, Nr.160, Ankara, 1990.**

UYSAL, Yaşar : **Türkiye’de 1980 Sonrası İzlenen Tarım Politikalarının Tarım Sektörü Üzerine Etkisi**, D.E.Ü. S.B.E., İzmir, 1990.

YILDIRIM, B.Gülbin : **Avrupa Topluluğu’nda ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları, Reformu ve Geleceği**, İ.Ü. S.B.E., AT’nin Ekonomik Yapısı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994.

_____ : **Tarımsal Ürünlerde Destekleme Fiyat Politikası**, Türkiye Zirai Ekonomi Derneği Yayını, Nr.4, Ankara, 1975.

_____ : **Tarıma Dayalı Sanayide Durum**, TÜSİAD Yayını, Nr.TÜSİAD-T (87.1.96), İstanbul, 1987.

2. Makalalar ve Bildiriler

BİNAY, Şükrü

TUNÇER, İ.Betül

: “ Tarımı Destekleme Uygulamaları, ” **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 15, (Aralık1992) , ss.33-55.

AKOVA, Yücel

: “ Destekleme Alımları Kapsamındaki Ürünlerin Dış Ticareti, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı: 98, (Temmuz-Ağustos 1994) ,ss.24-27.

ALAY, Yıldız

ÖCAL, Figen

: “Tarımda Tehlike Sinyalleri, ” **Ekonomik Trend Dergisi**, (9 Nisan 1995), ss.32- 34.

AYTÜRE, Selma

: “ Türkiye ve AB Tarımında 2000’li Yıllara Doğru Muhtemel Gelişmeler, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı, 108, (Mart-Nisan 1996), ss.27-30.

BEKÇİ, Fikret

: “ Tarımda Destekleme, ” **Ziraat Mühendisliği Dergisi**, Sayı: 283, (Nisan 1995), s.3.

BROWN, G:James

: “ Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarıma Dayalı Sanayileri Geliştirme, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı: 105, (Eylül- Ekim 1995), ss.26-28.

- CİLLOV, Haluk** : “ Tarım Kesiminde Sıkıntı, ” **Dünya Gazetesi,**
(9 Aralık 1992), s.3.
- CİLLOV, Haluk** : “ Tarımda Devlet Desteği, ” **Dünya Gazetesi,**
(8 Temmuz 1994), s.3
- CİNGİ, Selçuk** : “ Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Finansman,
” **H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:1-2, (1987),**
ss.15-22.
- ÇADIRCI, Engin** : “ T.C. Ziraat Bankası'nın Tarımsal Kredi
Uygulamaları, ” **Tarım ve Köy Dergisi,**
Sayı:98, (Temmuz-Ağustos 1994), ss.37-38.
- ÇAKMAK, H.Erol**
ZAİM, Osman : “ Türkiye’de Tarım Kesiminde Etkinlik, ”
ODTÜ Gelişme Dergisi, Sayı: 19, (1992),
ss.305-316.
- ÇAKMAKÇI, M.Lütfü**
KARAHAN, Gül : “ Gıda Sanayimiz ve Ticaretimiz, ” **Tarım ve**
Köy Dergisi, Sayı: 105, (Eylül-Ekim 1995),
ss.21-25.
- ÇAMLİBEL, M.Levent** : “ Tarımsal Sanayimizin İhracat Potansiyeli, ”
Tarım ve Köy Dergisi, Sayı: 105, (Eylül-
Ekim 1995), ss.35-37.
- DELLAL, İlkay** : “ Türkiye’de Gıda Sanayinin Gelişimi, ”
Tarım ve Köy Dergisi, Sayı: 105, (Eylül-
Ekim 1995), ss.18-20.

- EGE, Aylin : “ Türkiye - AB İlişkileri, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı: 108, (Mart-Nisan 1996), ss.6-7.
- ERAKTAN, Gülcan : “ Cumhuriyet Döneminde Tarım ve Tarım Politikası, ” **Dünya Bankası Yayını**, (1993), ss.38-42.
- ERDEM,A.Hasan
ERKAN,A.Erkan : “ Tarımda Destekleme Politikası, ” **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:15, (Aralık 1992), s.57-69.
- KARKACIER, Osman : “ Türkiye Tarım Sektöründe Kapital Birikimi ve Produktivitesi, ” **Verimlilik Dergisi**, (Nisan 1994), ss.189-200.
- KARAKAŞ, Eser : “ Gümrük Birliği Karşısında Türk Tarım Sektörünün Durumu, ” **Süreç Dergisi**, (1995), ss.123-127.
- KESİM, Atıla : “ Türkiye’de Tarım Kesimine Verilen Sübvansiyonlar ve Etkileri, ” **Karadeniz Üniversitesi**, Sayı: 3, (1987), ss. 1-24.
- KİP, Ergün : “ Türkiye’de Taban Fiyatları, Destekleme Alımları ve İç Ticaret Hadleri, ” **Türkiye’de Tarımsal Yapılar**, Yurt Yayınları, Nr.18, (1988), ss.134-162.

- NOGAY, M.Salih : “ Destekleme Politikaları, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı: 98, (Temmuz-Ağustos 1994), ss.21-23.
- ÖZCAN, Nurullah : “ Türkiye - Avrupa Topluluğu Tarımsal İlişkileri, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı: 101, (Ocak-Şubat 1995), ss.15-18.
- ÖZÖTÜN, Erdoğan : “ Tarım Sektörü Nereye Gidiyor?, ” **İSO Dergisi**, Sayı: 349, (Nisan 1995), ss. 64-66.
- PALAMUT, E. Mehmet :“ Ziraatimizin Fakirleşmesi ve Düşündürdükleri ,” **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi**, Sayı:1, (Nisan 1985), ss. 31-36.
- SANCAK, Yalçın :“ Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Desteklenmesi, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı: 98, (Temmuz-Ağustos 1994) ss. 34-36.
- SEVİĞ, Veysi : “ Tarıma Destek Sürmelidir, ” **Dünya Gazetesi**, (18 Mayıs 1995), S.4.
- TÖNÜK, Arıçtan : “ Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Tarım Ürünleri Pazarlanması, ” **Standart Dergisi**, (Aralık 1987), ss.25-30.
- UYSAL, Yaşar : “ 1980 sonrası İzlenen Tarım Politikalarının Değerlendirilmesi, ” **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı : 1, (1993), ss.32-65.

- UYSAL, Yaşar : “ Tarımda Kalıcı Destekleme Şart, ” **Dünya Gazetesi**, (1 Aralık 1994), s.9.
- VAROL, Sinan : “ Türkiye - AB Tarım İlişkileri, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı: 108, (Mart-Nisan 1996), ss. 8-10.
- YAVUZ, Orhan : “ Türkiye’de Tarımsal Destekleme, ” **Ziraat Mühendisliği Dergisi**, Sayı: 258, (Kasım 1992), ss. 20-22.
- YILDIZLI, Ayşe : “ Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası ve Bütçesi, ” **Tarım ve Köy Dergisi**, Sayı: 101, (Ocak-Şubat 1995), ss. 35-37.
-
- _____ : “ Planlı Dönemde, Tarımda Hedefler Tutturulamadı, ” **Dünya Gazetesi**, (3 Şubat 1995) .

ÖZGEÇMİŞ

Derya YILDIZ, 05.02.1971 tarihinde Rize’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Rize’de tamamladı. 1991 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü’nden mezun oldu. 1992 yılında Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü’nün bir işletmesi olan Gündoğdu Çay Fabrikası’nda meslek hayatına başladı. 1992-93 öğrenim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı’nda, Yüksek Lisans Programı’na başladı. 1994 yılında, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü’nün bir başka işletmesi olan Veliköy Çay Fabrikası’nda mesleğini sürdürdü. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda, Yüksek Lisans Programı öğrencisi olup, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü’nde meslek hayatına devam etmektedir.

YILDIZ; bekar olup, İngilizce bilmektedir.